

JLECON

JOURNAL OF LIFE ECONOMICS

E-ISSN : 2148-4139
DOI : 10.15637

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

ratingacademy.com.tr/ojs

Volume / Cilt: 7
Year / Yıl: 2020
Issue / Sayı: 3

JLECON

JOURNAL OF LIFE ECONOMICS

E-ISSN: 2148-4139

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

Volume/Cilt: 7
Issue/Sayı: 3
July / Temmuz 2020

Web: <https://journals.gen.tr/jlecon>

E-mail: ratingacademy@ratingacademy.com

Address: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi, Teknopark, No: 119, Merkez-Çanakkale / TÜRKİYE

ABSTRACTING & INDEXING DİZİN & İNDEKS

ProQuest

CEEOL (Central and Eastern European Online Library)

Index Copernicus (ICV: 72.31)

Microsoft Academic Search

EduIndex (0,58)

Applied Science & Technology Source (EBSCO Host)

Applied Science & Technology Source Ultimate (EBSCO Host)

Business Source Complete (EBSCO Host)

Business Source Corporate Plus (EBSCO Host)

Business Source Elite (EBSCO Host)

Business Source Premier (EBSCO Host)

Business Source Ultimate (EBSCO Host)

The European Reference Index (ERIHPLUS)

EconBiz

Directory of Open Access Journal (DOAJ)

J-Gate

Ulrichsweb: Global Serials Directory

Infobase Index (IBI Factor 2015= 3,56)

Euroasian Scientific Journal Index (ESJI)

MIAR : Information Matrix for the Analysis of Journals (ICDS= 5.3)

Index of Turkish Education

Bielefeld Academic Search Engine: BASE

Genamics Journal Seek
Asos Index
Arastirmax
Open Academic Journals Index (OAJI)
Impact Factor Services for International Journals (IFSIJ)
Advanced Science Index
Scientific Indexing Services (SIS)
The Directory of Research Journal Indexing (DRJI)
Directory of Indexing and Impact Factor (DIIF)
The Cite Factor
Google Scholar
Open Educational Resources Commons (OER Commons)
Open Access Library
Quality Factor (QF Code: QF-2016-29; QF Score 2016: 1,20)
The International Services For Impact Factor and Indexing (ISIFI)
WorldWideScience
Cosmos Impact Factor
Jour Informatics
Akademik Dizin
Journal Index.net
Index Islamicus
Polish Scholarly Bibliography (PBN)
SherpaRomeo
The Prerna Society of Technical Education and Research(Impact Factor: 3,8)
JournalGuide

Research Bible
Electronic Journals Library
Research Impact Factor
TÜBİTAK Ulusal Toplu Katalog(TO-KAT)
Scientific Journal Impact Factor : SJIF, (4,007)
CORE – Collective Goods Research & Explore
International Impact Factor Service (IIFS)
The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
SafetyLit
German Journal Database (ZDB): Zeitschriftendatenbank
WorldCat
Scholarsteer
Open Science Directory
JournalTOCs
Scientific World Index
SOBIAD
Pak Academic Search
Citeulike
Open Access Library (OAL)
AcademicKeys
The Romanian Editorial Platform (SCIPIO)
Turkish Journal Park Academic
WILBERT
Open Library
uni>ersia: Biblioteca de Recursos

Scientific Social Community (Romania)

Gaudeamus

GVK-GBV Union Catalogue

World Catalogue of Scientific Journals (WCOSC)

Scilit

HKUL Electronic Resources

ZHdK Medien- und Informationszentr

Western Theological Seminary

Academia

International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF)

SPARC Impact Factor (SIF)

Efita (International Directory of Agriculture, Food and the Environment)

Journal Factor

Semantic Scholar

CNKI Scholar

Euro Pub

iv

ABOUT THE JOURNAL / DERGİ HAKKINDA

Journal of Life Economics

(E-ISSN: 2148-4139) is an international peer-reviewed and periodical journal. It aims to create a forum on economic rationale of life. In this perspective, high quality articles are published. It brings together the views and studies of academicians, researchers and professionals working in all social sciences, especially economics. The Journal publishes research papers in the field of Economics, Business and Marketing, Finance, Accounting, Banking, Econometrics, Management, Human Resources, Tourism Economics, Labor Economics, Health Economics, Education Economics, and so on.

The articles in the Journal is published in 4 times a year; WINTER (January), SPRING (April), SUMMER (July) and AUTUMN (October).

Journal of Life Economics is open access electronic journal. Each paper published in the Journal is assigned a DOI® number, which appears beneath the author's affiliation in the published paper. The authors are required to pay the publication fee to the related account in order for the articles to be published in the journal

The journal is abstracted/indexed in Index Copernicus, CEEOL, Google Scholar, Ulrichsweb, EBSCOHost, SOBIAD, DOAJ s and so on.

Papers are welcomed both in **English** and **Turkish**.

Send your manuscript to the editor at <https://journals.gen.tr/jlecon/user/register/>

For any additional information, please contact with the editors at ratingacademy@ratingacademy.com

Journal of Life Economics

(E-ISSN: 2148-4139), 2014'de yayın hayatına başlayan uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Dergi, yaşamın ekonomik temellerinin tartışıldığı bir forum oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilmektedir. Başta ekonomi olmak üzere sosyal bilimler alanlarında çalışan akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmalarını bir araya getirmektedir. Journal of Life Economics, Ekonomi, İşletme ve Pazarlama, Finans, Muhasebe, Bankacılık, Ekonometri, Yönetim, İnsan Kaynakları, Turizm Ekonomisi, Çalışma Ekonomisi, Sağlık Ekonomisi, Eğitim Ekonomisi gibi alanlarda yapılmış çalışmalara yer vermektedir.

Dergi; KIŞ (Ocak), BAHAR (Nisan), YAZ (Temmuz) ve GÜZ (Ekim) dönemleri olmak üzere yılda 4 sayı olarak yayımlanmaktadır.

Journal of Life Economics, ücretsiz-açık erişimli elektronik bir dergidir. Dergide yayımlanan tüm makalelere DOI numarası atanmaktadır. Dergi, başta Index Copernicus, CEEOL, EBSCOHost, Google Scholar, Ulrichsweb, DOAJ olmak üzere çeşitli uluslararası indeks tarafından taranmakta olup birçok indeks tarafından da değerlendirmeye alınmıştır.

Derginin yayın dili **Türkçe ve İngilizce**'dir.

Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir.

Makalelerinizi, <https://journals.gen.tr/jlecon/user/register/>

adresinden online olarak yükleyebilirsiniz.

Ayrıntılı bilgi

için: ratingacademy@ratingacademy.com adresine mail atabilirsiniz.

Owner/ Sahibi

RATING ACADEMY
Ar-Ge Yazılım Yayıncılık Eğitim Danışmanlık ve Organizasyon Ticaret
Limited Şirketi

Editors/Editörler

Özge UYSAL ŞAHİN
Çanakkale Onsekiz Mart University
(Chief Editor)

Turgay BERKSOY
Marmara University
(Co-Editor)

vi

Managing Editor/Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Cumali YAŞAR
Çanakkale Onsekiz Mart University

Contact / İletişim Bilgileri

Adress: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No: 119,
Çanakkale / TÜRKİYE
Tel: +90 555 477 00 66

Web : <https://journals.gen.tr/jlecon>
E-mail : ratingacademy@ratingacademy.com

EDITORIAL BOARD / EDİTORYAL KURUL

[Prof. Dr. Ahmet KESİK](#), Istanbul Gedik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, TÜRKİYE,

[Prof. Dr. Ali AKDEMİR](#), Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, TÜRKİYE,

[Prof. Dr. Amer Al ROUBAIE](#), Ahlia Üniversitesi, İşletme ve Finans Koleji, Muhasebe ve Ekonomi Bölümü, BAHREYN,

[Prof. Dr. Igor PUSTYLNICK](#), Conestoga College, Bilgi Teknolojileri ve Muhasebe Bölümü, KANADA,

[Prof. Dr. İrfan KALAYCI](#), İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, TÜRKİYE,

[Prof. Dr. Malgorzata Magdalena HYBKA](#), Poznan University of Economics and Business, Department of Public Finance, Faculty of Economics, POLAND,

[Prof. Dr. Mine KARATAŞ ÖZKAN](#), Southampton Üniversitesi, Southampton İşletme Okulu, BK,

[Prof. Dr. Sergii BURLUTSKI](#), Ukrayna Ekonomi Bilimleri Akademisi, Girişimcilik Ekonomisi Bölümü, Donbass Devlet Mühendislik Akademisi, UKRAYNA,

[Prof. Dr. Panagiotis KYRIAZOPOULOS](#), Piraeus Yüksek Teknoloji Eğitimleri Enstitüsü, İşletme ve Yönetim Bölümü, (Emekli Profesör), YUNANİSTAN,

[Prof. Dr. Slobodan CEROVIC](#), Singidunum Üniversitesi, Turizm ve Konaklama Fakültesi, Turizm ve Konaklama Yönetimi Bölümü, SİRBİSTAN,

[Doç. Dr. Amran AWANG](#), Teknoloji Mara Üniversitesi, İşletme Yönetimi Fakültesi, MALEZYA,

[Doç. Dr. Elizabeta MITREVA](#), Goce Delcev Üniversitesi, Turizm ve İşletme Lojistiği Fakültesi, MAKEDONYA,

[Doç. Dr. Faruk BALLI](#), Massey Üniversitesi, Ekonomi ve Finans Okulu, YENİ ZELANDA,

[Doç. Dr. Goran ILIK](#), Ohrid St. Clement Üniversitesi, Hukuk Fakültesi MAKEDONYA,

[Doç. Dr. Himanshu AGARWAL](#), DN Koleji, Ticaret ve İşletme Yönetimi Fakültesi HİNDİSTAN,

[Doç. Dr. Olena YERMOSHKINA](#), The National Mining Üniversitesi, İktisadi Analiz ve Finans Bölümü, UKRAYNA,

[Dr. Elizabeth STINCELLI](#), Phoenix Üniversitesi, İleri Araştırmalar Okulu, İşletme Yönetimi Bölümü, ABD,

[Dr. Jolita DUDAITE](#), Mykolas Romeris Üniversitesi, Eğitim Bilimleri ve Sosyal Çalışma Enstitüsü, LİTVANYA,

[Dr. Jollie ALSON](#), Perpetual Help System Dalta Üniversitesi, İşletme Yönetimi ve Muhasebecilik Koleji, FİLİPİNLER,

[Dr. Renalde HUYSAMEN](#), Free State Üniversitesi, İşletme Okulu, Örgütsel Davranış Bölümü, GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ

[Dr. Trellany THOMAS-EVANS](#), FacMET Inc., Yönetim ve Liderlik Uzmanı, ABD,

REFEREES IN THIS ISSUE / BU SAYININ HAKEMLERİ

[Prof. Dr. Şennur Sezgin](#), Eskişehir Osmangazi University, TURKEY

[Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN](#), Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

[Assist. Prof. Dr. Yavuz Tansoy YILDIRIM](#), Bandırma Onyedı Eylul University, TURKEY

[Assist. Prof. Dr. Sevda AKAR](#), Bandırma Onyedı Eylul University, TURKEY

[Assist. Prof. Dr. Růya ATAKLI YAVUZ](#), Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

[Assist. Prof. Dr. Onur ÖZDEMİR](#), İstanbul Gelişim University, TURKEY

[Assist. Prof. Dr. Mualla AKÇADAĞ](#), Sivas Cumhuriyet University, TURKEY

[Lecturer Semra BOĞA](#), Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, TURKEY

WRITING AND PUBLISHING POLICIES

Journal of Life Economics is an **international peer-reviewed journal** which started to be published in 2014 ([E-ISSN:2148-4139](#)). It aims to create a forum on economic bases of life. In this perspective, high quality articles are published. Opinions and studies of the academicians and researchers, especially about economics are published. The articles in the journal are published 4 times a year; **WINTER (January), SPRING (April), Summer (July), AUTUMN (October)**. *Journal of Life Economics* is an **electronic and open access** journal. The journal's articles have "free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself." The [DOI number](#) is assigned to all the articles published in the journal.

Manuscripts submitted to *Journal of Life Economics* should be in line with **the following publication policies and writing rules**. The evaluation process is not started for articles that are not prepared in accordance with the publication principles and the writing rules.

PUBLICATION POLICIES

1. *Journal of Life Economics* has begun its publishing life in July 2014. It is an internationally peer-reviewed and periodical journal published regularly in four issues per year in **January, April, July and October**, in the fields of **Economics, Business and Marketing, Finance, Accounting, Banking, Statistics, Econometrics, Management, Human Resources, Sociology, Social Welfare, Cultural Aspects of Development, Tourism Management, Public Administration, International Relations, Labor Economics, Political Science, Health Economics and Politics, Education Economics, and so on**. All articles submitted for publication are evaluated by the editors in chief, editorial board and referees.
2. The journal accepts the studies written in **Turkish** and **English**. Original research papers, technical notes, letters to the editor, discussions, case reports and compilations are published in the journal.
3. Only the original scientific researches are included. It is essential that the information created in scientific study needs to be new, suggest new method or give a new dimension to an existing information
4. *Journal of Life Economics* is an **open access electronic journal**. All articles published in the journal are assigned the **DOI number**. Researchers worldwide will have full access to all the articles published online and can download them with zero subscription fees.
5. The editors-in-chief and the relevant editors have the authority not to publish the articles, to make regulations based on the format or to give back to the author for correction that do not comply with the conditions of publication within the knowledge of the editorial board. All studies submitted to *Journal of Life*

Economics are sent to at least **two referees** after the initial review of the editors in chief, and editors related to the study issue with respect to formatting and content. After having positive feedbacks from both of the referees, the manuscripts are published. In case of having one positive and one negative feedback from the referees, the manuscript is sent to a **third referee**. Identities of authors are kept in the posts to be sent to the referees (Double-blind peer review). In addition, the authors are not informed about the referee

6. The referee process is carried out by the **editors in chief**. A study that the editors in chief does not find suitable or does not accept is not included in the journal, even though the referee process is positive. In this regard, authors can not create a liability for the journal and other boards of the journal.
7. The editors in chief have **7 days** for the appointment of the referees after the arrival of the manuscript. While they appoints the referees, they take the views of the other editors related to the study issue. The studies sent to the referees for evaluation are expected to be answered within **30 days**. In case this is overcome, the editor makes a new referee appointment and withdraws the request from the former referee.
8. Required changes must be made by the author within **15 days** after the decision of "Correction required" given in article acceptance decision.
9. The studies submitted for publication in the journal must have **not been published elsewhere** or have **not been sent another journal to be published**. The studies or their **summaries which were presented in a conference or published can be accepted** if it is indicated in the study. In addition, if **the work is supported by an institution or is produced from a dissertation**, this should be indicated by a footnote to the title of the work. Those who want to withdraw their publications for publication for some reason must apply to the journal management with a letter. The editorial board assumes that the article owners agree to abide by these terms.
10. All responsibility of the studies belong to the authors. Studies should be prepared in accordance with international scientific ethics rules also mentioned in the journal. Where necessary, a copy of the ethics committee report must be added.
11. The articles submitted to the *Journal of Life Economics* are sent to the referees after they have been checked with the "iThenticate" plagiarism scanning program to see if they are partially or completely copied (plagiarism) from another study. Regulation is demanded from the author for the articles which are high in the plagiarism result (**15% and over**). If the required regulation is not made within **60 days**, the study is rejected.
12. Copyright of all published studies belongs to the *Journal of Life Economics*.
13. **No copyright payment** is made.
14. No study has differentiation or superiority from another study. Each author and study has the same rights and equality. No privileges are recognized.
15. Studies submitted for publication in our journal must be prepared according to the rules of spelling of journal. Spelling and template are included in are included in the "Author Guidelines" heading
16. Articles submitted for evaluation must not exceed 25 pages after they are prepared according to the specified template. Article summary should not exceed 300 words and minimum 3 and maximum 7 keywords should be written.

STYLE REQUIRMENTS

1. The text must be written **single spaced** by using standard Microsoft Office Word format. Margins should be 2,5 cm for all sides of the page.
2. The total length of any manuscript submitted must not exceed **25 pages** (A4).
3. The manuscript, which does not show the names of the authors, must include the followings: Title, Abstract, Keywords near the abstract, **JEL (Journal of Economics Literature) codes**, introduction, main text, conclusion, references and appendix.
4. No footer, header or page numbers required.
5. The manuscript language can be **Turkish** or **English**
6. Each manuscript must include abstract, no more than **150 words**.
7. At most **5 key** words must be written below the abstract.
8. **Abstract**, key words and JEL codes must be written in Times New Roman 10 font size and single spaced. It also should be in italic letters.
9. **The main text** should be written in Times New Roman 12 font size and single spaced. The first line of the paragraph should be shifted by 1,25 cm from the left margin. Paragraph spacing after a single paragraph (6 nk) should be given.
10. All the headlines, set in the midst, should be written in bold, in Times New Roman 12 font size and 1,5 spaced.
11. Headings and subheadings must be numbered 2., 2.1., 2.1.1. as etc decimally with bold letters. All headings should be written in bold but only the first letters of the subtitles should be capital. Spacing before and after a heading (6 nk) should be given.
12. **All the tables, figures and graphs** must beheadlined and sequentially numbered. The titles of the tables and figures should be placed above the table or figures, and references belonging to table or figure should be under them. The headline must be written in Times New Roman 12 font and with bond letters. References for the tables (figure of graph) must be below the table (figure or graph) with a font size of 11 font.
13. Equations should be numbered consecutively and equation numbers should appear in parentheses at the right margin.
14. Citations in text must be done according to the HARWARD REFERANCE TECHNIQUE. In text citations, the author's last name and the year of publication (and page number of the publication if necessary) for the source must appear in the text
  - i. If the last name of the author is used , the publication date should be written in parenthesis.

Gürkaynak (2002) agree that chemical solutions ...

- ii.** If the last name of the author is not used, the last name of the author, the publication year and page number of the publication must appear .

The last studies (Pınar 2003: 12)...

- iii.** If there are two authors, last names of both of the authors should be written.

Cinicioglu and Keleşoğlu (1993) mention about the soft paddings...

- iv.** If there are more than two authors, cite only the surname of the first author followed by “et al.”

...asserted by Öztoprak et al.. (1999)

- v.** If an author has more than one publishment in the same year, different symbols (i.e. a,b,c..) must be used with the years.

...result of the studies made by Bozbey et al (2003a)

- vi.** If the resource is anonymous the word “anon” must be used.

...the realities spoken in recent times (Anon 1998: 53) ...

- vii.** if a newspaper article with an unknown writer is used, name of the newspaper, date of publication, page number should be written.

xii

The floods occured in the region effect the structural features (Atlas, 1998: 6)

- viii.** The studies made use of thesis, alphabetically ordered according to the surnames of the writers. The name of the magazine, book or booklet , etc. should be in italic and bold letters.

- ix.** For Internet resources, the name of the writer should be shown as mentioned before. If no writers name, the name of the resources and the date must be given

Some knowledge takes place about the bazaar (İMKB, 23.06.2003)

- x.** For the internet resources with unknown writers URL-sequence number and year should be written as follow:

(URL-1, 2003), (URL-1 and URL-2, 2003), According to URL-1 (2003)

15. References must be prepared as below:

Books :

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Book, Publishing, Place of Publication, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, Private Viewdata in the UK, 2

Journals:

SURNAME, NAME , Publication Year, Name of Article, Name of Journal, Volume Number and Page Numbers.

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, Information Processing and Management, 7 (2), 147-168.

Conferences:

SURNAME, NAME , Publication Year , Name of Report, Name of Conference Bulletin, Date and Conference Place, Place of Publication : Publishing , Page Numbers

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, 9th International Online Information Meeting, 3-5 December 1990, London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Thesis :

SURNAME, NAME , Publication Year, Name of Thesis, Master's Degree/Doctorate, Name of Institute

AGUTTER, A.J., 1995, The Linguistic Significance of Current British Slang, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Maps:

SURNAME, NAME , Publication Year, Title, Scale, Place of Publication: Publishing.

MASON, James, 1832, Map of The Countries Lying Between Spain and India, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web Pages:

SURNAME, NAME, Year, Title [online], (Edition), Place of Publication , Web address: URL

HOLLAND, M., 2002, Guide to Citing Internet Sources [online], Poole, Bournemouth University,
[http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide_to_citing_internet_sour
c.html](http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide_to_citing_internet_sources.html), [Date Accessed: 4 November 2002].

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

Journal of Life Economics, 2014'de yayın hayatına başlayan (E-ISSN:2148-4139) uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Dergi, yaşamın ekonomik temellerinin tartışıldığı bir forum oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilmektedir. Başta ekonomi olmak üzere tüm sosyal bilim alanlarında çalışan akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmalarını bir araya getirmektedir. Dergideki makaleler; **KIŞ (Ocak), BAHAR (Nisan), YAZ (Temmuz) ve GÜZ (Ekim)** dönemleri olmak üzere yılda dört kez yayımlanır. *Journal of Life Economics*, **ücretsiz-açık erişimli elektronik** bir dergidir. Dergide yayınlanan makaleler internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, basılabilir, taranabilir, tam metinlere bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir. Dergide yayımlanan tüm makalelere [DOI numarası](#) atanmaktadır.

Değiye gönderilecek yazılarda yazarların **yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uyması gerekmektedir**. Yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmayan yazılar için değerlendirme süreci başlatılmaz.

YAYIN İLKELERİ

1. *Journal of Life Economics*, Temmuz 2014'de yayın hayatına başlamıştır. Ekonomi, İşletme ve Pazarlama, Finans, Muhasebe, Bankacılık, İstatistik, Ekonometri, Yönetim, İnsan Kaynakları, Sosyoloji, Sosyal Refah, Kalkınmanın Kültürel Boyutları, Turizm, Kamu Yönetimi, Çalışma Ekonomisi, Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi, Hukuk, Sosyal Hizmetler, Sağlık Ekonomisi ve Politikaları, Eğitim Ekonomisi ... gibi alanlarda düzenli olarak, **Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim** aylarında yılda dört sayı halinde yayımlanan uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Yayınlanmak üzere gönderilen bütün makaleler, baş editörler, editöryel kurul ve hakemlerce değerlendirilir.
2. Dergi dili **Türkçe** ve **İngilizce** olup, orijinal araştırma makalesi, teknik not, editöre mektup, tartışma, vaka takdimi ve derleme türünde bilimsel çalışmalar yayımlanır.
3. Yalnızca özgün niteliği olan bilimsel araştırma çalışmalarına yer verilir. Bilimsel çalışmada üretilen bilginin yeni olması, yeni bir yöntem öne sürmesi ya da daha önce var olan bilgiye yeni bir boyut kazandırmış olması gibi niteliklerin aranması esastır.
4. **Açık erişimli elektronik** bir dergi olan *Journal of Life Economics*'te yayınlanan tüm makalelere **DOI numarası** atanmaktadır. Dergide yayınlanan makalelere dünya çapında tüm araştırmacılar, tam erişime sahip olmakta ve herhangi bir abonelik ücretleri ödmeden indirebilmektedir.
5. Baş editörler ve ilgili editörlerin bilgisi dahilinde, yayın koşullarına uymayan yazıları yayınlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri vermek, biçimce düzenlemek yetkisine sahiptir. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, baş editörler ve konuyla ilgili olan editörlerin uygun gördüğü en az iki hakem tarafından değerlendirildikten sonra yayınlanması uygun görülürse dergide

basılır. Bir hakemin olumlu diğer hakemin olumsuz görüş verdiği makaleler üçüncü bir hakeme gönderilir. Hakemlere gönderilecek yazılarda yazarın kimliği saklı tutulur. Kör hakemlik uygulaması geçerlidir. Ayrıca, hakemler hakkında da yazarlara bilgi verilmez. Çalışmalar sıraya alınmak koşulu ile yayınlanır.

6. Hakem sürecine dair işleyiş baş editörlerin kontrolünde gerçekleştirilir. Hakem onayından geçse bile, baş editörlerin uygun bulmadığı ya da kabul etmediği bir yayın dergide sürece dahil edilmez. Bu konuda yazar ya da yazarlar dergi ile diğer organlar üzerinde bir yükümlülük oluşturamaz.
7. Baş Editörlere konuyla ilgili olan diğer editörlerin görüşünü alarak hakem ataması için verilen süre 7 gündür. Değerlendirilmek üzere hakemlere gönderilen makalelere 30 gün içinde hakem tarafından yanıt verilmesi beklenir. Bu sürenin aşılması durumunda editör yeni hakem ataması yaparak eski hakemden isteği geri çeker.
8. Makale kabul kararında verilen "Düzeltilme gerekli" kararından sonra 15 gün içinde gerekli değişiklikler yazar tarafından yapılmalıdır.
9. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazıların daha önce **başka bir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması** gerekir. Daha önce **konferanslarda sunulmuş ve özeti yayınlanmış çalışmalar**, bu durum belirtilmek üzere kabul edilebilir. Ayrıca, çalışma **bir kurum tarafından destek görmüşse veya tezden üretilmişse** çalışmanın başlığına verilecek dipnotla bu durumun belirtilmesi gerekir. Yayın için gönderilmiş çalışmalarını herhangi bir nedenle dergiden çekmek isteyenlerin bir yazı ile dergi yönetimine başvurmaları gerekir. Yayın kurulu, gönderilmiş yazılarda makale sahiplerinin bu koşullara uymayı kabul ettiklerini varsayar.
10. Eserlerin tüm sorumluluğu ilgili yazarlarına aittir. Eserler dergimizde belirtilen uluslararası kabul görmüş bilim etik kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır. Gerekli hallerde, Etik Kurul Raporu'nun bir kopyası eklenmelidir.
11. *Journal of Life Economics*'e sunulan makaleler, başka bir çalışmadan kısmen ya da tamamen kopyalanmamış (plagiarizm) olup olmadıkları "iThenticate" intihal yazılım tarama programı ile kontrol edildikten sonra hakemlere yollanır. Plagiarizm sonucu yüksek çıkan makaleler (**%15 ve üzeri**) için yazardan düzenleme talep edilir. Gerekli düzenlemenin **60 gün** içerisinde yapılmaması durumunda makale reddedilir.
12. Yayınlanan her türlü çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir.
13. Dergiye gönderilen yazılara **teelif hakkı ödenmez**.
14. Hiçbir çalışmanın bir başka çalışmadan farklılığı veya üstünlüğü yoktur. Her bir yazar ve çalışma aynı hak ve eşitliğe sahiptir. Her hangi bir ayrıcalık tanınmaz.
15. Dergimizde yayımlanmak üzere gönderilen eserler dergi yazım kurallarına göre hazırlanmalıdır. Yazım kuralları ve ilgili şablon "Yazım Kuralları" başlığı içerisinde yer almaktadır.
16. Değerlendirilmek üzere gönderilen makaleler belirlenen şablona göre hazırlandıktan sonra 25 sayfayı geçmemelidir. Makale özeti 300 kelimeyi aşmamalı ve en az 3 en fazla 7 olmak üzere anahtar kelime yazılmalıdır.

YAZIM KURALLARI

1. Makalelerin, A4 kâğıt boyutunda ve standart Word formatında, kenar boşlukları; üst:2,5 alt: 2,5 sol: 2,5 ve alt: 2,5 cm **tek satır** aralıklı ve **iki yana yaslı** şeklinde yazılması gerekir.
2. Makalelerde sayfa sınırlaması olmamakla birlikte, üst limit olarak **25 sayfanın** aşılması beklenmemektedir.
3. Yazar bilgilerinin yer almadığı makale dosyası; Türkçe başlık, Türkçe özet, İngilizce başlık, İngilizce özet, özetlerin yanında anahtar kelimeler, JEL kodları ve devamında giriş, ana metin, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmalıdır.
4. Üstbilgi, altbilgi ya da sayfa numarası eklenmemelidir.
5. Makaleler, **Türkçe ya da İngilizce** olarak hazırlanabilir.
6. Yazının başına **150 sözcüğü geçmeyen özet** (abstract) eklenmelidir. Yazı dili Türkçe ise, mutlaka İngilizce özet ve İngilizce Başlık eklenmelidir.
7. Özetten sonra makalenin içeriğini belirten **en fazla 5 anahtar kelime** (Türkçe ve İngilizce) ve 3'ü geçmeyecek şekilde **Journal of Economic Literature (JEL Kodu)** belirtilmelidir.
8. Özetler, anahtar kelimeler ve JEL Kodları Times New Roman 10 Punto, italik, tek satır aralığında ve iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır.
9. Ana Metin, Times New Roman, 12 Punto, tek satır aralığında, iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır. Her bir paragraf aralığı (sonra 6 nk) boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların ilk satırları 1,25 cm içeriden başlamalıdır.
10. Türkçe ve İngilizce başlıklar, Türkçe ve İngilizce özet bölümlerinin üzerine büyük harfle, ortalanarak, 1,5 satır aralıklı, Times New Roman, 12 punto ve kalın (bold) olarak yazılmalıdır. Makalenin ana başlık ve alt başlıkları ise 2., 2.1., 2.1.1. gibi ondalıklı şekilde, giriş başlığından başlayarak (Kaynakça hariç) numaralandırılmalı ve kalın (bold) yazılmalıdır. Ana başlıklar büyük harfle yazılmalı, alt başlıkların ise yalnızca ilk harfi büyük olmalıdır. Başlıklardan önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.
11. **Tüm şekil, tablo ve grafiklere** bir başlık verilmeli ve başlıklar ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Başlık tablo, şekil veya grafiğin üstünde sayfaya ortalı Times New Roman, 12 punto, kalın (bold) olarak yer almalıdır. Tablo, şekil veya grafik yazısı no'su ile birlikte verildikten sonra tek nokta konularak tablo, şekil veya grafik ismi yazılmalıdır. Kaynak bildirimleri tablo, şekil veya grafiklerin altında 11 punto olarak verilmelidir.
12. Dipnotlar (açıklama içeren) metin içinde numaralanmalı, ayrı bir sayfada numara sırasına göre "Notlar" başlığı altında Times New Roman 11 punto ile yazılmalı ve metnin arkasına konmalıdır.
13. Makalede matematiksel denklem ve formüller numara verilerek sıralanmalıdır. Numaralandırma satırın en sağında parantez içinde yapılmalıdır.
14. Metin içinde atıfları belirtmek için **Harvard referans tekniği** kullanılmalıdır. Bu tekniğe göre metin içinde geçen atıflar, yazar soyadı ve parantez içinde yer alan yayın yılı ile belirtilir. Konuyla ilgili örnekler aşağıda sırasıyla verilmiştir.
  - i. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmışsa yayın yılı parantez içinde;

Gürkaynak (2002) kimyasal çözeltiler üzerinde yapmış olduğu ...

- ii. Yazar adı cümlelerin doğal bir parçası olarak kullanılmamışsa yazar adı, basım yılı ve sayfa sayısı şeklinde olmalıdır;

En son çalışmalar (Pınar, 2003: 12) uygulamanın ...

- iii. İki yazarın bulunması durumunda, her iki yazarın soyadı da kullanılır.

Cinicioglu ve Keleşoğlu (1993) yumuşak dolgular üzerinde ...

- iv. İki'den fazla yazar olması durumunda ilk yazarın soyadını "ve diğ." ifadesi takip eder.

Öztoprak ve diğ. (1999) tarafından öne sürülen ...

- v. Eğer aynı yazarın aynı yılda basılmış birden fazla yayını kullanılmışsa basım yıllarının sonuna alfabetik bir karakter ilave edilir.

Bozbey ve diğ. (2003a) tarafından yapılan çalışmalar bu sonucu ...

- vi. Eğer anonim bir kaynak kullanılmışsa "anon" ifadesi kullanılır.

Son zamanlarda konuşulan gerçekler (Anon 1998: 53) ...

- vii. Eğer yazarı belirsiz bir gazete yazısı kullanılacaksa gazete adı, basım yılı ve sayfa no;

Bölgede görülen sel baskınları yapısal özellikleri etkilemektedir (Atlas, 1998: 6)

- viii. Tez çalışmasında faydalanılan yayınlar yazar soyadlarına göre alfabetik sırayla sıralanır. Yayının basıldığı derginin, kongre kitapçığının, kitabın vb. adı eğik (italik) olarak gösterilir

- ix. İnternette alınan kaynaklara atıf yapılırken, yazar adı varsa daha önce belirtildiği şekilde gösterilir. Yazar adı yoksa kaynağı sunan kurumun adı ve tarih kullanımı aşağıdaki şekilde gösterilir.

Pazar hakkında bilgiler yer almaktadır (İMKB, 23.06.2003) veya

- x. Yazarı belli olmayan internet kaynaklarına atıf yapılırken, büyük harflerle URL-sıra numarası, yıl şeklinde yazılmalıdır. Örneğin:

(URL-1, 2003), (URL-1 ve URL-2, 2003

URL-1'e (2003) göre ...

15. **Kaynakça** *Times New Roman*, 12 punto şeklinde yazarların soyadları göz önüne alınarak alfabetik sırayla ve aslı biçimde çalışmanın sonunda bulunmalıdır. Her kaynak arasındaki paragraf aralığı (sonra 6 nk) olmalıdır. Eğer yazarın/ların aynı yıl içerisinde birden fazla çalışmasına atıf yapılmışsa ise bu çalışmaların yayın yılı sonuna (a,b,c,..) gibi semboller verilerek sıralanmalıdır. Makale ve bildirimlerde dergi ve sempozyum/Kongre adı, kitap ve tezlerde ise kitap ve tez adı italik olarak yazılmalıdır. Kaynakça aşağıda gösterildiği şekilde düzenlenmelidir.

Kitap referansı için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, *Kitap adı*, Yayınevi, Basım Yeri, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, *Private Viewdata in the UK*, 2

Dergilerdeki makaleler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Makalenin adı, *Derginin Adı*, Cilt no ve (bölüm)

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, *Information Processing and Management*, 7 (2), 147-168.

Konferans bildirileri için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Bildiri Adı, *Konferans Kitapçığının Adı*, Tarih ve Kongre Yeri, Basım Yeri: Yayınevi, sayfa numaraları

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, *9th International Online Information Meeting*, 3-5 December 1990 London, Oxford: Learned Information, 323-330.

xviii

Tezler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, *Tezin Adı*, Yüksek Lisans/Doktora, Enstitü Adı

AGUTTER, A.J., 1995, *The Linguistic Significance of Current British Slang*, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Haritalar için gösterim

SOYADI, ADI., Yayın Yılı, *Başlık*, Ölçek, Basım Yeri:Yayınevi.

MASON, James, 1832, *Map of The Countries Lying Between Spain and India*, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web sayfaları için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yıl, Başlık [online], (Edition), Yayın Yeri, Web adresi:URL

HOLLAND, M., 2002, *Guide to Citing Internet Sources* [online], Poole, Bournemouth University, [http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide to citing internet sourc.html](http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide%20to%20citing%20internet%20sourc.html) [Erişim Tarihi: 4 Kasım 2002].

ETHICAL GUIDELINES

Journal of Life Economics is committed to meeting and upholding standards of ethical behaviour at all stages of the publication process. It strictly follows the general ethical guidelines provided by the Committee on Publication Ethics (COPE) and the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA). Depending on these principles and general publication requirements, editors, peer reviewers, and authors must take the following responsibilities in accordance to professional ethic and norms. The proper and ethical process of publishing is dependent on fulfilling these responsibilities.

1. The Responsibilities of Editors

1.1. The General Responsibilities

- Editors should be accountable for everything published in their journals.
- The editor should make the efforts to improve the quality of and contribute to the development of the journal.
- The editor should support authors' freedom of expression.

1.2. Relations with Readers

- Readers should be informed about who has funded research or other scholarly work and whether the funders had any role in the research and its publication and, if so, what this was.
- The editor should ensure that the non-peer-reviewed sections of the journal (letters, essays, announcements of conferences etc.) are clearly identified.
- The editor should make efforts to ensure that the articles published align with the knowledge and skills of the readers.

1.3. Relations with Reviewers

- The editor should match the knowledge and expertise of the reviewers with the manuscripts submitted to them to be reviewed ensuring that the manuscripts are adequately reviewed by qualified reviewers.
- The editor should require reviewers to disclose any potential competing interests before agreeing to review a submission.
- The editor should provide necessary information about the review process to the reviewers about what is expected of them.
- The editor must ensure that the review process is double blind and never reveal the identities of the authors to the reviewers or vice versa.
- The editor encourage reviewers to evaluate manuscripts in an objective, scientific and objective language.
- The editor should develop a database of suitable reviewers and update it on the basis of reviewer performance and timing
- In the reviewer database; It should be attentive to scientists who evaluate the manuscripts objectively, perform the review process on time, evaluate the manuscript with constructive criticism and act in accordance with ethical rules.

1.4. Relations with Authors

- The editor should provide clear publication guidelines and an author guidelines of what is expected of them to the authors and continuously review the guidelines and templates.
- The editor should review the manuscript submitted in terms of guidelines of the journal, importance of the study, and originality and if the decision to reject the manuscript is made editor should explain it to the authors with clear and unbiased way. If the decision is made that the manuscript should be revised by the authors in terms of written language, punctuation, and/or rules in the guidelines (spacing, proper referencing, etc.) the authors should be notified and given time to do the corrections accordingly.
- The authors should be provided with necessary information about the process of their review (at which stage is the manuscript at etc.) complying with the rules of double blind review.
- In the case of an editor change, the new editor should not change a decision taken by the previous editor unless it is an important situation.

1.5. Relations with Editorial Board Members

- Editor should provide publication policies and guidelines to the editorial board members and explain what is expected of them.
- Editor should ensure that the editorial board members have the recently updated publication guidelines and policies.
- Editor should review the editorial board members and include members who can actively contribute to the journal's development.
- Editorial board members should be informed about their roles and responsibilities such as
  - Supporting development of the journal
  - Accepting to write reviews in their expertise when asked
  - Reviewing publication guidelines and improving them consistently
  - Taking responsibility in journal's operation

2. The Ethical Responsibilities of Reviewers

- The reviewers must only agree to review manuscripts which align with their expertise.
- The reviewers must make the evaluation in neutrality and confidentiality. In accordance with this principle, they should destroy the manuscripts they examine after the evaluation process, but use them only after they are published. Nationality, gender, religious belief, political belief and commercial concerns should not disrupt the neutrality of the assessment.
- The reviewers must only review manuscripts which they do not have any conflict of interests. If they notice any conflict of interest they should inform the editor about it and decline to be a reviewer to the related manuscript.
- Reviewers must include the Manuscript Evaluation Form for the manuscripts they evaluate without indicating their names to protect the blind review process. And they should include their final decision about the manuscript whether or not it should be published and why.

- The suggestions and tone of the reviews should be polite, courteous and scientific. The reviewers should avoid including hostile, disrespectful, and subjective personal comments. When these comments are detected they could be reviewed and returned to the reviewer to be revised by the editor or editorial board.
- The reviewers should respond in time when a manuscript is submitted to them to be reviewed and they should adhere to the ethical responsibilities declared hereby.

3. The Ethical Responsibilities of Author(s)

- Submitted manuscripts should be original works in accordance with the specified fields of study.
- Manuscripts sent for publication should not contradict scientific publication ethics (plagiarism, counterfeiting, distortion, republishing, slicing, unfair authorship, not to mention the supporting organization).
- The potential conflicts of interest of the author(s) should be stated and the reason should be explained
- The bibliography list is complete and should be prepared correctly and the cited sources must be specified.
- The names of the people who did not contribute to the manuscript should not be indicated as an authors, they should not be suggested to change the authors order, remove the author, or add an author for a manuscript that is submitted for publication. Nevertheless, they should identify individuals who have a significant share in their work as co-authors. A study cannot be published without the consent of all its authors.
- Author(s) are obliged to transmit the raw data of the manuscript to the editor upon request of journal editors.
- The author(s) should contact the editor to provide information, correction or withdrawal when they notice the error regarding the manuscript in the evaluation and early view phase or published electronically.
- Author (s) must not send manuscripts submitted for publication to another journal at the same time. Articles published in another journal cannot be resubmitted to be published in the Journal of Life Economics.
- In a manuscript that has reached the publication stage, the authors should fill in the "Copyright Transfer Form" and forward it to the editor.

4. The Ethical Responsibilities of Publisher

- The publisher acknowledges that the decision making process and the review process are the responsibility of the editor of Journal of Life Economics
- The publisher is responsible for protecting the property and copyright of each published article and keeping a record of every published copy.
- The publisher is obliged to provide free access to all articles of the journal in electronic environment.

Plagiarism and unethical behavior

All manuscripts submitted to Journal of Life Economics are reviewed through [iThenticate](#) software before publishing. The maximum similarity rate accepted is 15%. Manuscripts which exceed these limits are analyzed in detail and if deemed necessary returned to the authors for revision or correction, if not they could be rejected to be published if any plagiarism or unethical behavior is detected.

Following are some of the behaviors which are accepted as unethical:

- Indicating individuals who have not intellectually contributed to the manuscripts as authors.
- Not indicating individuals who have intellectually contributed to the manuscripts as authors.
- Not indicating that a manuscript was produced from author's graduate thesis/dissertation or that the manuscript included was produced from a project's data.
- Salami slicing, producing more than one article from a single study.
- Not declaring conflicting interests or relations in the manuscripts submitted.
- Unveiling double blind process.

YAYIN ETİK KURALLARI

Journal of Life Economics, yayın sürecinin her aşamasında etik davranış standartlarını benimsemeyi ve bunları yerine getirmeyi taahhüt etmektedir. Yayın Etik Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE) ve Açık Erişim Akademik Yayıncılar Derneği (Open Access Scholarly Publishers Association - OASPA) tarafından sağlanan genel etik yönergelerine sıkı bir şekilde bağlıdır. Bu yönergelerde belirtilen ilkelere ve genel yayın şartlarına bağlı olarak, mesleki ve etik standartlara göre editörler, hakemler ve yazarlar aşağıdaki sorumlulukları almalıdır. Yayın sürecinin düzgün ve etiğe uygun şekilde işlemesi bu sorumlulukların yerine getirilmesine bağlıdır.

1. Editörlerin Sorumlulukları

1.1. Genel Sorumluluklar

- Editör, dergide basılan tüm makalelerden sorumludur.
- Editör derginin niteliğinin iyileştirilmesine katkıda bulunmak için çaba sarf etmekle yükümlüdür.
- Editör, yazarların ifade özgürlüğünü desteklemelidir.

1.2. Okuyucularla İlişkiler

- Okuyucular, eğer varsa, araştırmaya veya diğer bilimsel çalışmalara kimin finansman sağladığını ve fon sağlayıcıların araştırmada ve yayınlanmasında herhangi bir rolü olup olmadığı ve rolün ne olduğu hakkında bilgilendirilmelidir.
- Editörün, dergide hakem değerlendirmesinin gerekli olmadığı bölümlerin (editöre mektup, davetli yazılar, konferans duyuruları vb.) açıkça belirtildiğinden emin olması gerekmektedir.
- Editörün yayımlanan makalelerin dergi okuyucularının bilgi ve becerileriyle uyumlu olmasına dikkat etmelidir.

1.3. Hakemlerle İlişkiler

- Editör, hakemlere bilgi ve uzmanlıklarına uygun makaleleri göndermelidir. Böylece makalelerin alanında uzman kişilerce uygun bir şekilde değerlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Editör, hakemlerin bir makaleyi değerlendirmeden önce makaleye ilişkin çıkar çatışmaları bulunmadığının onayını almakla yükümlüdür.
- Editörün hakem değerlendirme sürecine ilişkin gerekli tüm bilgileri ve hakemlerden yapması beklenenleri hakemlere iletmesi gerekmektedir.
- Editör, hakem değerlendirme sürecinin çifte körleme ile devam ettiğinden emin olmalı ve yazarlara hakemleri, hakemlere de yazarları ifşa etmemelidir.
- Hakemleri tarafsız, bilimsel ve nesnel bir dille çalışmayı değerlendirmeleri için teşvik etmelidir.
- Editör, hakemlere ilişkin bir veri tabanı oluşturmalı, hakemlerin zamanlama ve performansına göre veri tabanını güncellemelidir.
- Hakem veri tabanında; makaleleri objektif değerlendiren, hakemlik sürecini zamanında yerine getiren, makaleyi yapıcı eleştirilerle değerlendiren ve etik kurallara uygun davranan bilim insanlarının olmasına özen göstermelidir.

1.4. Yazarlarla İlişkiler

- Editör, yazarlara kendilerinden ne beklendiğine ilişkin yayım ve yazım kuralları sürekli güncellenmelidir.
- Editör dergiye gönderilen makaleleri dergi yazım ve yayım kuralları, çalışmanın önemi, özgünlüğü, anlatım dili açısından değerlendirerek olumlu ya da olumsuz karar vermelidir. Eğer, makaleyi ilk gönderim sürecinde reddetme kararı alırsa, yazarlara bunun nedenini açık ve yansız bir şekilde iletmelidir. Bu süreçte, makalenin dilbilgisi, noktalama ve/veya yazım kuralları (kenar boşlukları, uygun şekilde referans gösterme, vb.) açısından tekrar gözden geçirilmesi gerektiğine karar verilirse, yazarlar bu konuda bilgilendirilmeli ve gerekli düzeltmeleri yapabilmeleri için kendilerine zaman tanınmalıdır.
- Yazarların makalelerinin durumuna ilişkin bilgi talebi olduğunda çifte körleme sürecini bozmayacak şekilde yazarlara makalelerinin durumuna ilişkin bilgi verilmelidir.
- Editör değişikliği durumunda, yeni editör önceki editör tarafından alınan bir karar önemli bir durum olmadığı sürece değiştirmemelidir.

1.5. Editörler Kurulu ile İlişkiler

- Editör, yeni editörler kurulu üyelerine derginin yayım ve yazım kurallarını iletmeli ve kendilerinden beklenenleri açıklamalıdır.
- Editör, editörler kurulu üyelerini değerlendirmeli ve derginin gelişimine aktif olarak katılım gösterecek üyeleri editörler kuruluna seçmelidir.
- Editör, Editörler kurulu üyeleri ile sürekli iletişim halinde bulunmalı ve gelişmelerden haberdar etmelidir.
- Editör, editörler kurulu üyelerini aşağıda yer alan rolleri ve sorumluluklarına ilişkin bilgilendirmelidir
  - Derginin gelişimini desteklemek
  - Kendilerinden istendiğinde uzmanlık alanlarına ilişkin derlemeler yazmak
  - Yayın ve yazım kurallarını gözden geçirmek ve iyileştirmek
  - Derginin işletiminde gerekli sorumlulukları yerine getirmek

2. Hakemlerin Etik Sorumlulukları

- Hakemlerin yalnızca uzmanlık alanlarına ilişkin makalelere hakemlik yapmaları gerekmektedir.
- Hakemler, değerlendirmeyi yansızlık ve gizlilik içinde yapmalıdır. Bu ilke gereğince inceledikleri makaleleri değerlendirme sürecinden sonra yok etmeli, ancak yayımlandıktan sonra kullanmalıdırlar. Uyruk, cinsiyet, dinsel inanç, siyasi inanç ve ticari kaygılar, değerlendirmenin yansızlığını bozmamalıdır.
- Hakemler, çıkar çatışması-çıkar birliği olduğunu anladıklarında, makaleyi değerlendirmeyi reddederek, editörlere bilgi vermelidir.
- Hakemlerin değerlendirdikleri makalelere ilişkin Hakem Değerlendirme Formunu doldurmaları gerekmektedir. Hakemlerin değerlendirdikleri makalenin yayımlanabilir olup olmadığına ilişkin kararları ile kararlarına ilişkin gerekçelerini de bu formda belirtmelidirler.

- Hakemler, değerlendirmeyi akademik görgü kurallarına uygun biçimde, yapıcı bir dille yapmalı; hakaret ve düşmanlık içeren kişisel yorumlardan kaçınmalıdır. Hakemlerin bu tür bilimsel olmayan yorumlarda buldukları tespit edildiğinde yorumlarını yeniden gözden geçirmeleri ve düzeltmeleri için editör ya da editörler kurulu tarafından kendileriyle iletişime geçilebilmektedir.
- Hakemlerin kendilerine verilen süre içerisinde değerlendirmelerini tamamlamaları gerekmekte ve burada belirtilen etik sorumluluklara uymaları beklenmektedir.

3. Yazar(lar)ın Etik Sorumlulukları

- Gönderilen makaleler belirtilen çalışma alanlarına uygun özgün çalışmalar olmalıdır.
- Yayınlanmak amacıyla gönderilen makaleler bilimsel yayın etiğine (intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayın, dilimleme, haksız yazarlık, destekleyen kuruluşu belirtmemek) aykırı olmamalıdır.
- Yazar(lar)ın potansiyel çıkar çatışmaları belirtilmeli ve nedeni açıklanmalıdır.
- Kaynakça listesi eksiksiz olup doğru hazırlanmalı ve alıntı yapılan kaynaklar mutlaka belirtilmelidir.
- Makaleye katkı sağlamayan kişilerin adı, yazar olarak yazılmamalı, yayımlanmak üzere başvurusu yapılan bir makalenin yazar sırasını değiştirme, yazar çıkartma, yazar ekleme önerilmemelidir. Bununla beraber, Çalışmalarında önemli derecede payları olan şahısları ortak yazar olarak belirtmelidirler. Bir çalışma, yazarlarının tümünün rızası olmadan yayımlanamaz.
- Yazar(lar) dergi editörleri talep ettiği takdirde makalenin ham verilerini editöre iletmekle yükümlüdür.
- Yazar(lar), değerlendirme ve erken görünüm aşamasındaki ya da elektronik ortamda yayımlanmış makalesiyle ilgili hatayı fark ettiklerinde bilgi vermek, düzeltmek ya da geri çekmek için editörle iletişime geçmesi gerekir.
- Yazar(lar) yayımlanması amacıyla gönderilen makalelerini aynı anda başka bir dergiye gönderemezler. Başka bir dergide yayınlanan makaleler Journal of Life Economics'e yayımlanmak amacıyla tekrar gönderilemez.
- Yayın aşamasına gelmiş bir makalede yazarlar "Telif Hakkı Devir" formunu doldurmalı ve editöre iletmelidir.

4. Yayıncının Etik Sorumlulukları

- Yayıncı, makale yayınlama sürecinin tüm aşamalarında karar merciinin editörün sorumluluğunda olduğunu kabul etmelidir.
- Yayıncı, yayımlanmış her makalenin mülkiyet ve telif hakkını korumakla ve yayımlanmış her kopyanın kaydını saklamakla yükümlüdür.
- Yayıncı, derginin tüm sayılarındaki makalelere ücretsiz olarak elektronik ortamda erişimini sağlamakla yükümlüdür.

İntihal ve Etik Dışı Davranışlar

Jounal of Life Economics'e gönderilen tüm makaleler basılmadan önce [iThenticate](#) yazılım programı ile taranmaktadır. Kabul edilen en yüksek benzeşim oranı %15'dir. Bu oranı aşan makaleler ayrıntılı olarak incelenir ve gerekli görülürse gözden geçirilmesi ya da düzeltilmesi için yazarlara geri gönderilir, intihal ya da etik dışı davranışlar tespit edilirse yayımlanması reddedilebilir.

Aşağıda etik dışı bazı davranışlar listelenmiştir:

- Çalışmaya fikren katkıda bulunmayan kişilerin yazar olarak belirtilmesi.
- Çalışmaya fikren katkıda bulunan kişilerin yazar olarak belirtilmemesi.
- Makale yazarın yüksek lisans/doktora tezinden ya da bir projeden üretilmişse bunun belirtilmemesi.
- Dilimleme yapılması yani, tek bir çalışmadan birden fazla makale yayımlanması.
- Gönderilen makalelere ilişkin çıkar çatışmalarının bildirilmemesi.
- Çifte körleme sürecinin deşifre edilmesi.

JLECON

JOURNAL OF LIFE ECONOMICS

Volume / Cilt: 7
Issue / Sayı: 3
July/ Temmuz 2020

xxvii

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

**ÖZEL TÜKETİM VERGİLERİNDE VERGİ GELİR ESNEKLİĞİ: TÜRKİYE VE OECD
KARŞILAŞTIRMASI**

TAX INCOME ELASTICITY IN EXCISE TAXES: COMPARISON OF TURKEY AND OECD

Filiz GİRAY & Gizem ZEREN 239-256

**TOKSİK LİDERLİĞİN ÜRETKENLİK KARŞITI İŞ DAVRANIŞLARI VE İŞTEN AYRILMA
NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK BİR MODEL ÖNERİSİ**

A MODEL PROPOSAL FOR THE IMPACT OF TOXIC LEADERSHIP ON THE
COUNTERPRODUCTIVE WORK BEHAVIOURS AND INTENTION TO LEAVE

İhsan AKCA & Ferruh TUZCUOĞLU 257-268

COINTEGRATION EVIDENCES FROM THE NEW FRAGILE FIVE

Glgn ÇİĞDEM & Merve ALTAYLAR 269-282

**KRESELLEŐME VE BÖLGESEL KALKINMA EŞİTSİZLİKLERİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ**

GLOBALIZATION AND EFFECTS ON REGIONAL DEVELOPMENT DIFFERENCES

İbrahim Bora ORAN 283-296

ÖZEL TÜKETİM VERGİLERİNDE VERGİ GELİR ESNEKLİĞİ: TÜRKİYE VE OECD KARŞILAŞTIRMASI

TAX INCOME ELASTICITY IN EXCISE TAXES: COMPARISON OF TURKEY AND OECD

Filiz GİRAY* & Gizem ZEREN**

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü, TÜRKİYE, E-mail: giray@uludag.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8765-8248>

** Proje Asistanı, Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü, TÜRKİYE, e-mail: gizemzeren90@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9837-9244>

Geliş Tarihi: 12 Haziran 2020; Kabul Tarihi: 16 Temmuz 2020
Received: 12 June 2020; Accepted: 16 July 2020

ÖZET

Bir ülkede sürdürülebilir kalkınma için temel maliye politikası aracı olan vergiler, önemli kamu geliri türüdür. Vergilerin gelir sağlama dışında ekonomik ve sosyal amaçları da bulunmaktadır. Bu amaçları gerçekleştirecek vergi sisteminin oluşturulmasında önemli parametrelerden biri vergi esnekliğidir. Vergi esnekliğinin bilinmesi vergi sisteminin otomatik stabilizatör olma özelliği, artan oranlılık ve hedeflenen vergi geliri tahmini için önem arz eder. Bir ülkede inelastik bir vergi sistemi, toplanacak vergiler konusunda belirsizlik yaratmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 2002-2019 döneminde özel tüketim vergisinde (ÖTV) vergi esnekliğinin teorik değere uygun olup olmadığını OECD ülkeleriyle karşılaştırmalı olarak incelemektir. Olumsuz dışsallıkları önleme, tersine artan oranlılığı azaltma gibi işlevleri gereği vergi sisteminin temel yapı taşları arasında yer alan ÖTV’nin, beklentileri yerine getirmesinin ölçümünde vergi gelir esnekliği önemli bir araçtır. Çalışmanın sonucunda ÖTV’de Türkiye’deki vergi gelir esnekliğinin OECD ülkelerinden düşük olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Özel tüketim vergisi, Türkiye’de özel tüketim vergisi, vergi esnekliği, vergi esnekliği teorisi.

Jel Kodları: H30, H24.

ABSTRACT

Taxes, which are the main fiscal policy tool for sustainable development in a country, are the major type of public revenue. Taxes have economic and social purposes besides generating income. One of the important parameters of the creation of the tax system that will accomplish these objectives is tax elasticity. Knowing the tax elasticity the tax system's ability to be an automatic stabilizer, increased proportionality and targeted tax revenue estimate is important. An inelastic tax system in a country

would create uncertainty about the taxes to be collected. The aim of this study is to compare the theoretical value of tax elasticity in excise tax in Turkey in the period 2002-2019 with OECD countries. Tax income elasticity is an important tool in measuring the fulfillment of expectations of the excise tax, which is one of the main building blocks of the tax system due to its functions such as preventing negative externalities and reducing increasing proportionality. The results of the study showed that the tax income elasticity in Turkey in the excise tax is lower than in OECD countries.

Key Words: Excise Tax, Excise Tax in Turkey, Tax Elasticity, Tax Elasticity Theory.

Jel Codes: H30, H24

1. GİRİŞ

Devletler kamu hizmetlerini yerine getirmek, devletin temel görevlerinden olan savunma, adalet, güvenlik gibi tam kamusal mallarda hizmet sunumunu gerçekleştirebilmek ve vatandaşların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için mali kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu mali kaynakların başında vergiler gelmektedir. Günümüzde maliye politikasının temel aracı olan vergiler en önemli kamusal finansman kaynağıdır. Bu kaynağın beklenen işlevleri yerine getirmesini sınavacak ölçümlere ihtiyaç vardır. Bunlardan biri vergi gelir esnekliği (vergi esnekliği) veya elastikiyettir. Yine ülkelerin zaman zaman yaşadıkları bütçe açıklarındaki artış, hükümetleri temel gelir kaynağı olarak optimal vergi hasılatının irdelemek ve etkin olmayan vergi tahsilatının nedenlerini araştırmaya yöneltmektedir. Vergi geliri esnekliği, vergi sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesi ve gelecek vergi politikası tasarımları gibi birçok yönden önem taşıyan bir konudur. Ayrıca vergi esnekliği hükümetlere kamu harcamalarını planlama olanağı vermektedir. Vergi yapısının esnekliği ne kadar büyük olursa kamu harcamaları miktarı da o oranda yüksek olmaktadır (Craig, Heins, 1980:267). Vergi esnekliği vergi tahsilatının denetimi konusunda da bilgi vermektedir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde harcamalar üzerinden alınan en önemli vergilerden biri “ÖTV” olmuştur. Bu çalışmada temel alınan vergi ÖTV’dir. ÖTV özellikle negatif dışsallıklar yaratan malların tüketimini kısımaya yöneliktir. Bireylerin tüketim davranışlarını etkilediğinden “yönlendirici vergi” niteliği taşıyan bir vergidir. Dolayısıyla bu vergi, vergilerin mali amacı yanı sıra ekonomik ve sosyal amaçları gerçekleştirmede kullanılmaktadır. Bu özellikleri gereği bu tür vergilerin gelir esneklik derecesinin bilinmesi önem arz etmektedir.

Türkiye için vergi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere vergi gelirin gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) içindeki payını ölçmeye yönelik çalışmalar olmasına rağmen, doğrudan ÖTV’deki vergi gelir esnekliğine yönelik çalışma oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda çalışmanın açığı gidermek adına katkısı olabilecektir. ÖTV özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde vergilemenin mali amacı dışında ekonomik ve sosyal amaçlarını gerçekleştirmek üzere başvurulmuş bir vergidir. Bu nedenle Türkiye’deki ÖTV’nin beklentileri karşılama düzeyini ölçme aracı olarak bu verginin gelir esnekliğini bilmek ve buna göre vergi kapsamını şekillendirmek önem arz edebilecektir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 2002-2019 döneminde ÖTV’de vergi esnekliğinin düzeyini, maliye kuramında yer alan teori çerçevesinde ve OECD ülkeleriyle karşılaştırmalı olarak incelemektir. OECD ülkelerinin çalışmada seçilmesiyle Türkiye’nin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırma yapılabilmesi olanağı sağlanabilecektir.

Çalışma şu şekilde organize edilmiştir: Giriş bölümünde ÖTV’nin vergiler içindeki yeri ve vergi esnekliği kavramının ülkeler için önemi açıklanmıştır. İkinci bölümde vergi esnekliği ve ÖTV teorik çerçevede anlatılmaktadır. Vergi esnekliği tanımı, hesaplanma şekli, ÖTV

yapısı, ÖTV'nin amaçları ve önemi bu bölümde belirtilmektedir. Üçüncü bölümde konuyla ilgili geçmiş çalışmaları kapsayan literatür taraması yer almaktadır. Dördüncü bölümde Türkiye ve OECD Ülkelerinin vergi sisteminde ÖTV'nin yapısı ve gelir esnekliği verileri ile incelenmektedir. Türkiye'de ÖTV'nin gelişimi, vergi gelirleri içindeki payı ve GSYH göre gelir esnekliği istatistikî verilere göre analiz edilmektedir. Sonuç bölümünde ise çeşitli göstergelere dayalı olarak yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular ve bunların değerlendirilmesi yer almaktadır.

2. VERGİ ESNEKLİĞİ TEORİSİ VE ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ

Vergi hasılatı esnekliği kısaca vergi esnekliği, belirli bir dönemdeki vergilerdeki değişimin GSYH'deki değişime oranlanmasıyla ifade edilen bir katsayıdır. Vergi esnekliği, GSYH'deki değişimden dolayı vergi gelirlerindeki değişimi ölçmektedir. Dolayısıyla vergi esnekliğinin ölçümü, kamu gelir türü olarak vergi gelirleri ile GSYH arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu katsayının 1'den (birimden) büyük olması GSYH'deki artıştan daha fazla vergilerin arttığını göstermektedir. Tersine 1'den küçük olması ise vergilerdeki artışın GSYH'den daha düşük olduğu anlamına gelmektedir. Vergi esnekliği 1'i aşarsa vergi oranlarını sıklıkla manipüle etmeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Vergi hasılatının inelastik olduğu bir vergi sisteminde kısa dönemde vergi gelirlerini belirli düzeyde tutmak için sıklıkla vergi oranlarını değiştirmek gerekebilecektir. Geçici ve sık vergi oranlarındaki değişimler, belirsizlikler yaratarak tüketim ve yatırım kararlarının çarpıtılmasına yol açmaktadır. Makro düzeyde bu durum kaynak tahsisi ve dağılımı üzerinde negatif etkiler yaratabilir (Mukarram, 2001:75-76; Fonseca ve Ventosa-Santaulària, 2011:89).

Vergi esnekliği $\Delta T / \Delta Y$ şeklinde formüle edilmektedir. ΔT vergideki değişimi, ΔY ise gelirdeki (Bu çalışmada gelir olarak GSYH esas alınmıştır) değişimi ifade etmektedir. Buna göre vergi gelirlerinin esnekliği, vergi gelirlerindeki yüzde değişimin GSYH'deki yüzde değişime oranı şeklinde ifade edilebilir.

$$\text{Vergi esnekliği} = \Delta T / \Delta Y \quad (T = \text{Vergi}, Y = \text{Gelir})$$

Vergi esnekliğinin derecesi şu şekilde açıklanabilir:

Vergi esnekliği > 1 ise, vergi sistemi yapısı esnektir, vergi geliri artışı GSYH'daki artıştan daha fazladır.

Vergi esnekliği < 1 ise, vergi sistemi yapısı inelastiktir, vergi geliri artışı GSYH'daki artıştan daha düşüktür.

Vergi esnekliği $= 1$ ise, birim esneklik kavramı kullanılmaktadır.

Harcama vergilerinde yer alan verginin talep esnekliği (elastikiyeti), bu vergilerin gelir esnekliğinden (elastikiyetinden) farklıdır. Verginin talep esnekliği, vergideki bir değişimin, malın tüketiminde yaratacağı değişim yüzdesinin GSYH'deki değişim yüzdesiyle oranlanmasını ifade etmektedir. Vergi gelir esnekliği, ekonomideki büyümelere vergilerin verdiği karşılığı göstermektedir.

Vergi esnekliği ile bir vergi yapısının vergi oranlarında herhangi bir değişim olmadan vergi mükellefinin gelirindeki artışa vereceği karşılık ölçülmektedir. Vergi esneklik katsayısı; vergi oranları, artan oranlılık düzeyi ve GSYH'deki değişimlere vergi matrahının verdiği karşılığa bağlıdır. Bu faktörler içinde özellikle artan oranlılık vergi esnekliğini belirleyen önemli bir unsurdur. Yüksek artan oranlı gelir vergili devletler daha yüksek elastik vergi yapısına sahiptir (Craig, Heins, 1980:267). Dolayısıyla vergi esnekliği aynı zamanda vergi sistemindeki artan oranlılığın seviyesini de belirtmektedir. Ayrıca vergi esnekliği, kısa dönemde vergi gelirlerinde konjonktürden kaynaklı değişimleri de gösterebilmektedir.

ÖTV, vergi sınıflandırması içinde dolaylı vergiler kategorisinde yer alan ve harcamalar üzerinden alınan bir vergi türüdür. ÖTV sadece belirli mal kategorilerine uygulandığı için “dar tabanlı dolaylı vergi” ya da “kısmi harcama vergileri” şeklinde de tanımlanmaktadır. Genel olarak ÖTV kapsamında olan mallar; petrol ve doğal gaz ürünleri, motorlu taşıtlar, dayanıklı tüketim malları ve alkollü içecekler, tütün ve ürünleri şeklindedir.

ÖTV'nin uygulamaya konmasındaki ilk neden mali olmakla beraber gelir sağlama amacı dışında ekonomik ve sosyal amacı da bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

-Genel harcama vergilerinde oluşan tersine artan oranlılığın etkisini azaltmak ve vergi ödeyenlerin ödeme güçlerini yansıtmaya yardımcı olmak üzere tasarlanmıştır. Örneğin lüks mallar üzerinden alınan ÖTV gelir düzeyi yüksek mükellef gruplarını hedef almaktadır. (Erdem, Şenyüz, Tatlıoğlu, 2017:325).

-Özel tüketim vergisi, talebin fiyat esnekliğinin düşük ve talebin gelir esnekliğinin yüksek olduğu mallara uygulandığı için negatif dışsallıkların içselleştirilmesine yardımcı olmaktadır ve bu niteliğiyle “Pigouvian vergi” (kaynak dağılımında etkinliği sağlamak amacıyla negatif dışsallıkların vergilendirilmesi durumunda kullanılan vergiye verilen isim) niteliği taşımaktadır (Gergerlioğlu, 2014:6).

-Sosyal maliyeti özel maliyetin üzerinde olan ve bu sebeple olumsuz dışsallık yaratan mallarda maliyetler arasındaki farkın vergi şeklinde alınması özel tüketim vergisinin “düzenleyici” vergi fonksiyonunu ön plana çıkarmaktadır. Örneğin, çevreye yayılan olumsuz dışsallığı en aza indirebilmek için alınan akaryakıt vergilerindeki amaç; çevreye verilen hava kirliliği, sera gazı yayılımı, trafik yoğunluğu ve kazaları gibi zararların karşılanmasını sağlamaktır (Çelikkaya, 2011:50). Böylece ÖTV, hükümetlerin dışsallık düzenlemede kullandığı bir müdahale aracıdır (Sornpaisarn vd. 2017:15). Sonuç da ÖTV'nin malların yarattığı dışsallıkları azaltması ekonomik etkinliği artırabilecektir (Parry, 2003:281).

-Alkollü içecekler ve tütün ürünleri gibi sağlığa zararlı malların tüketiminin azaltılmasını sağlamak ÖTV'nin bir diğer önemli amacıdır. “Günah vergileri” olarak adlandırılan, kullanımı inançlar, ahlaki ve sosyal açıdan yasaklanan bu mallara ÖTV yoluyla bir bedel yüklenmiş olmaktadır (Gergerlioğlu, 2014: 6; Buyrukoğlu, Bozdoğan vd., 2016:18).

-Seçilmiş belirli mallar üzerinden ÖTV alınması ve vergilemede adalet prensibine uygun olması sebebiyle yükümlü psikolojisine de uygun şekilde gelir elde edilmiş olmaktadır (Erdem, Şenyüz, Tatlıoğlu, 2017:325).

-ÖTV ile bilgisizliği ve içselliği düzenleme de amaçlanmaktadır. Örneğin alkolün kullanımının zararının marjinal maliyetini ölçmek ve tanımlamak zordur (Smith, 2005:61).

-Alkollü içecekler dışsallıkları içselleştirmek üzere vergilendirmek üzere vergi alkollü içecekler üzerine konulabilir. Çünkü alkol tüketimi ve boş zaman talebi arasında bir tamamlayıcılık bulunmaktadır. Böyle vergiler, boş zamana olan talebi artırarak ve gelir vergisini azaltarak emek arzı üzerindeki gelir vergisinin olumsuz etkilerini giderebilir. Çünkü boş zaman doğrudan vergilendirilmez. Boş zamanın bir unsuru olarak tüketilen alkollü içecekler gibi ürünler, emek arzındaki düşüşü ortadan kaldıracak kadar yüksek oranda vergilendirilebilir (Sornpaisarn vd. 2017:13-14).

ÖTV diğer vergilerden daha kolay yönetilebilen vergilerdir. Bu vergi kapsamındaki mallara bakıldığında örneğin alkollü içecekler yüksek satış hacmi ve az üretici ve ikame özellikleri ile (bu özellikler petrol, doğalgaz, motorlu taşıtlar ve dayanıklı tüketim malları için de geçerlidir) daha kolay tanımlanabilen mallardır (Sornpaisarn vd., 2017:14). ÖTV'de matrah iki farklı şekilde hesaplanmaktadır. Bunlardan ilki, matrahın fiziki ve teknik bir ölçü olarak

(adet, kilogram, metrekare, metreküp, litre vb.) ifade edildiği spesifik matrahlar; ikincisi ise matrahın parasal bir değer ve tutar olarak belirlendiği advalorem matrahlardır. Bazı durumlarda spesifik ve advalorem matrahlar birlikte de kullanılabilir.

Birçok ülkede toplam ÖTV içinde petrol ve doğalgaz ürünlerinden sonra en yüksek paya sahip ürün grubunu alkollü içecekler ve tütün ürünleri oluşturmaktadır. Bu ürünler üzerinden alınan iyi tasarlanmış vergiler, ürünlerin tüketiminin neden olduğu sağlık ve sosyal yükü düşürme potansiyelini maksimize edebilirler. Vergileme ve fiyatlama politikası, bu ürünleri kontrol önlemleri arasında en etkili olanlarıdır. Fiyat malların tüketiminde önemli bir belirleyicidir. Vergiler de ürünlerin fiyatlarını artırmaktadır (Sornpaisarn vd. 2017:6-7). Örneğin, Valbeek'in 2010 yılında yaptığı bir çalışmada, düşük ve orta gelirli ülkelerde ÖTV'de % 20 oranında yapılan bir artışın, sigara tüketimini azalttığı ve bu ürüne ilişkin sanayinin gelirini % 5 kadar düşürdüğü ve ÖTV gelirlerini % 14 oranında artırdığı sonucuna ampirik analizle ulaşılmıştır. Sağlığa zararlı bu ürünlerin hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkeler için ekonomik maliyetleri de bulunmaktadır. Örneğin Relm vd.'nin (2009) alkol tüketimine ilişkin yaptıkları bir çalışmada alkol tüketiminin ağırlıklı ortalama ekonomik maliyeti, yüksek gelirli ülkelerde (Kanada, Fransa, İskoçya ve ABD'de) GSYH'nin % 2,5'dur. Alkol tüketiminin ortalama sosyal maliyeti, orta gelirli ülkeler (Kore ve Tayland) için GSYH'nin % 2,1'dir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, yüksek tütün veya alkollü içkiler gibi ürünler üzerinden alınan ÖTV kontrol politikasının en etkili olanı olmasına rağmen, düşük gelirli olan bu tür ürünlere karşı daha duyarlı olduğu ileri sonucuna ulaşılmış olduğu Önder ve Yürekli'nin 2016 yılındaki ampirik analiz yapılan çalışmalarında belirtilmiştir. Bu gelir grubunun, yüksek gelirliyle karşılaştırıldıkça örneğin sigaraya aile bütçesinden nispi olarak daha fazla pay ayırdıkları görülmektedir. Bu duruma düşük gelirli daha fazla duyarlılık göstererek tüketimlerini kısımlarından dolayı, vergi artışının regresif olmadığı varsayılır.

Bu çalışmada esas alınacak olan özel tüketim vergisi esnekliği, diğer tüketim vergileri gelir esnekliğinde olduğu gibi tüketim kalıplarının değişmesine neden olabilmektedir (Creedy, Gemmell, 2004:56).

Vergi hasılat esnekliğinin derecesi vergi türlerine göre farklılık gösterebilmektedir (Groves ve Kahn, 1952:89):

- Vergi geliri istikrarlı olan vergiler: Bunların gelir esnekliği önemli ölçüde 1'den (birim'den) daha azdır. Bu vergilere emlak vergisi, baş vergisi örnek olarak verilebilir.
- Vergi hasılatı, GSYH'deki dalgalanmalarla orantılı olarak değişen vergiler: Bu tip vergilere örnek olarak genel satış vergileri verilebilir. Bu vergilerin gelir esneklikleri 1'e yakındır.
- GSYH'deki değişmelere en fazla duyarlı olan vergiler: Bu vergiler bireysel gelir vergisi ve kurumlar vergisidir. Bu vergilerde esneklik katsayısı genellikle 1,5'den fazladır.

Clark vd. (2002) yaptıkları çalışmalarında alkol, tütün üzerinden alınan ÖTV'nin artmasına rağmen, GSYH'de bu vergilerin payının sabit veya düştüğünü göstererek teoriyi desteklemişlerdir. Vergi gelir esnekliği 1'den büyük olduğu zaman hükümetler enflasyon döneminde kazanmakta, deflasyonist dönemde kaybetmektedir (Groves ve Kahn, 1952:97).

3. LİTERATÜR

Vergi esnekliği ile ilgili çalışmaların geçmişi oldukça eskidir. Groves ve Kahn 1943-1946 dönemine Amerika'da ait satış vergileri verileriyle regresyon analizi yaptıkları ampirik analizde kamu maliyesinde vergi esnekliğinin önemini vurgulamışlardır. Vergi sisteminin esnekliği arttıkça vergi gelirlerinin de artacağı sonucuna varmışlardır (Groves ve Kahn,

1952:101). Qates (1975) Amerika’da vergi esnekliği ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiye yönelik 1960-1970 dönemi için zaman serileri kullandığı bir çalışma yapmıştır. Sonuç olarak anlamlı ilişki bulmamıştır. Craig ve Heins 1970-1980 dönemi için yaptıkları regresyon analizine dayalı ampirik çalışmalarında vergi esnekliği ile kamu harcamaları arasında pozitif yönlü ilişki olduğu ama vergi esnekliğinin temel neden olduğu konusunda kanıt bulunmadığını göstermişlerdir (Craig ve Heins, 1980:270). Chaudhary ve Hamid araştırmalarında Pakistan’da regresyon analizi ile farklı vergilerin esnekliğini tahminini yapmışlardır. Çalışma bulgularına göre uzun dönemde vergi gelir esnekliğinin birimden yüksek olduğu ama düzeyin gelişmekte olan ülkeler için çok yeterli olmadığı belirtilmektedir (Chaudhary ve Hamid, 2001:25). Clark vd. İngiltere’de tüketim vergisi elastikiyetinin 1996-1997 verilerine göre genellikle birime yakın olduğu varsayılmıştır. Ancak bu durumun tüketicilerin tasarrufları ve transfer ödemeleri dikkate alınmadığı zaman geçerli olduğu belirtilmektedir (Clark vd, 2002:187). Bilquees Pakistan’da vergi isteminin canlılığı (Tax buoyancy) ve esnekliğine yönelik yaptığı çalışmada, 1974-2003 dönemi verileri ile Vector Auto-regressive (VAR) analizini kullanarak ülkede toplam vergi gelirlerinin GSYH’ye göre esnekliğinin birimden düşük olduğunu göstermiştir (Bilquees, 2004:90-91). Wolsvijk Hollanda için kısa ve uzun dönemdeki vergi esnekliklerini ampirik bir analiz ile incelemiştir. 1970-2005 dönemi için kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi ve katma değer vergisi esneklikleri hesaplanmıştır. Kısa vadede esnekliklerin, genellikle uzun vadeli esnekliklerden daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Wolsvijk, 2007:4). Indraratma’nın çalışmada Srilanka için zaman serisi analizinin kullanıldığı ve 1960-1994 dönemi arasında gelir, tüketim, ithalattan alınan vergiler için vergi esneklikleri hesaplanmaktadır. Çalışmanın sonunda vergilerin esnek olmadığı ve büyük ölçüde gelirdeki değişime tepki vermediği belirtilmiştir (Indraratma, 2009:73). Hem, Hindistan’da 1991-2010 dönemi için zaman serisi analizi kullanarak gelir, ÖTV, ithalat ve toplam vergilerin esnekliğini ölçen çalışma yapmıştır. Esneklik katsayısının ve vergilerin GSYH’ye reaksiyonun düşük olduğunu belirtmektedir. Yine çoğu vergide bu katsayısının birimden düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır (Hem, 2011:2). Meksika’da temel vergilerde gelir esnekliğini tahmin etmek üzere Fonseca ve Ventosa-Santaulària tarafından 2011 verileri ile eşbütünleşme modeli kullanılan bir diğer çalışmada, geçmiş çalışmalardakinden daha yüksek bir esneklik katsayısına ulaşılmıştır (Fonseca ve Ventosa-Santaulària, 2011:89). Kargbo ve Egwaikhide Sierra Leone’de 1977-2009 dönemi boyunca vergi esnekliğini incelemişlerdir. Kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi, ithalat üzerinden alınan vergiler ve tüketim vergileri esnekliği zaman serisi analizi kullanılarak tahmin edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda kısa dönem esnekliklerin uzun dönem vergi esnekliklerinden daha düşük olduğuna ulaşılmıştır (Kargbo ve Egwaikhide, 2012:432).

Garikai vd. Zimbabwe için 2000-2013 yılları arasında regresyon analizi kullanarak yaptığı çalışmada vergi sisteminin milli gelirdeki büyümeye duyarlı olduğunu gösteren 1.01’li esneklik katsayısına ulaşılmıştır (Garikai, vd., 2015:28). Boschi ve Addona yılında regresyon analizi kullanarak yaptıkları çalışmalarında 1980’den 2013’e kadar 15 Avrupa ülkesinde kısa dönemde vergi esnekliklerini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, 15 ülkeden 7’sinde (Avusturya, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Hollanda, İsveç ve İngiltere) durgunluk dönemlerinde esnekliklerin arttığı, 8 ülkede (Almanya, İrlanda, Norveç, Portekiz, Belçika, Danimarka, İtalya ve İspanya) ekonominin genişleme dönemlerinde esnekliklerin arttığı görülmüştür (Boschi ve Addona, 2017:21-22). Staubly, İsviçre için 2003-2014 yılları arasında panel veri analizi kullanarak yaptığı çalışmada kurumlar vergisi esnekliğini incelemiştir. Bir belediyenin kurumlar vergisi oranındaki % 1’lik bir artış, toplam kurumlar vergisi gelirinin yaklaşık % 0,43 oranında azalmasına neden olmaktadır. Bunun sebebi olarak firmaların kurumlar vergisi artışlarına tepki vermesi gösterilmektedir (Staubly, 2018:1).

Türkiye’de yapılan çalışmalar genellikle toplam vergi gelirleri ve talep elastikiyetine dayanmaktadır. Kuştepelı ve Şapçı 2006’da yaptıkları çalışmada, Türkiye’de gelir vergisi esnekliğini 1975-2005 dönemi verileri ile Tanzi yöntemini kullanarak yaptıkları çalışmada vergi esnekliği birime yakın olarak bulunmuştur (Kuştepelı ve Şapçı, 2006:2). Bir başka Türkiye’ye yönelik yapılan çalışma Ertürk, Avşar ve Bulut tarafından yapılmıştır. Ampirik çalışmada vergi canlılığı ve esnekliği 1981-2006 dönemi verilerinin kullanıldığı zaman serisi analizi ile bulunmuştur. Çalışmada vergi canlılığının vergi esnekliğinden büyük olduğu bulgusu elde edilmiştir (Ertürk, vd., 2008:109). Çebi ve Özlale tarafından Türkiye için yapılan araştırmada 2006-2010 dönemi itibariyle dolaylı vergilerde esneklik 0,94, ücret üzerinden alınan gelir vergisinde esneklik 1,5, kurumlar vergisinde esneklik de 1,2 olarak belirlenmiştir. Toplam vergi esneklik katsayısı ise 2009 yılı için 1,07 bulunmuştur (Çebi ve Özlale, 2011:20). Çulha tarafından Türkiye’de 2002-2012’yi kapsayan bir dönemde vergi esnekliği araştırılmıştır. Esnekliklerin hesaplanmasında trans-log modeli kullanılmış ve veriler Granger nedensellik analizi ile test edilmiştir. Toplam vergiler için esneklik katsayısı 1,2 olarak bulunmuştur. Yine çalışmada en yüksek vergi esnekliğine sahip vergi türü katma değer vergisi olarak tespit edilmiştir (Çulha, 2012:9). Akar tarafından Türkiye için ekonometrik analiz kullanılarak yapılan çalışmada vergi gelirleri esnekliğinin istikrarına yönelik çalışması sonucunda gelir üzerinden alınan vergiler, mülkiyet vergileri ve dahilde alınan mal ve hizmet vergi gelirlerinin uzun dönemde esnek, kısa dönemde istikrarsız buna karşın dahilde alınan mal ve hizmet vergi gelirlerinin uzun dönemde esnek, kısa dönemde istikrarsız olduğu belirtilmektedir (Akar, 2013:36-37). Kaya ve Yılmaz 1999-2012 yılları arasında vergi esnekliklerini ampirik analiz ile incelemişlerdir. Dolaylı vergi esnekliği, hane halkı tüketim alışkanlıklarında çoğunlukla daha düşük vergi oranlarına tabi olan birincil mal ve hizmetlerden, hane halkı geliri arttıkça daha yüksek vergi oranlarına sahip daha lüks mallara doğru kayma sonucu 1,26 olarak hesaplanmaktadır. Ayrıca, esneklik gelir vergisi için 1,28, sosyal güvenlik primleri için 0,54, kurumlar vergisi için 1,38 olarak hesaplanmaktadır. Böylece ağırlıklı genel devlet vergi esnekliği 1,04 olarak bulunmuştur (Kaya ve Yılmaz, 2013:11).

4. TÜRKİYE’DE ÖZEL TÜKETİM VERGİLERİNDE ESNEKLİK

Bu başlık altında Türkiye’de öncelikle ÖTV’lerinin genel yapısı ve bazı verilere dayalı olarak değerlendirilmesi yapılmaktadır. Daha sonra ÖTV’de vergi esnekliği incelenmektedir. Türkiye’de ÖTV’deki gelir esnekliği analiz edilirken, Türkiye’nin de üyesi olduğu ülkelerle karşılaştırma yapılarak mevcut durum daha iyi yorumlanabilecektir. Çalışmada kullanılan veriler Gelir İdaresi Başkanlığı bütçe kaynakları ve OECD istatistikleridir.

4.1. Türkiye ve OECD Ülkelerinin Vergi Sisteminde Özel Tüketim Vergilerinin Yapısı

Türkiye’de diğer ülkelerde olduğu gibi ÖTV uygulamasının getirilişinin en önemli sebebi tüm dünyayı etkisine alan küreselleşmeyle beraber ülke ekonomilerinin entegrasyonu çabasıdır. Türkiye’nin AB üyesi adaylığının kabul edilmesinden sonra ise Avrupa Birliği mevzuatına uyum çalışmaları başlatılması zorunlu hale gelmiştir. Bu sebeple 24.03.2001 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 19.03.2001 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı” kabul edilmiştir. Bu programla beraber birçok alanda başlamış olan uyumlaştırma çabaları Türk vergi mevzuatı içinde titizlikle belirlenmiştir. ÖTV Kanunu Türkiye’de dolaylı vergiler içinde reform niteliği taşıyan önemli düzenlemelerden biri olmuştur ÖTV’nin getirilmesiyle beraber uygulamada olan 16 tane farklı mali yükümlülükler tek bir çatı altında toplanarak vergi sistemindeki karmaşıklık giderilmiştir (Taylar, 2010:436-437). ÖTV Kanunu’nun getirilmesi ile beraber uygulamadan kaldırılan vergi ve fonlar şunlardır: Akaryakıt Tüketim Vergisi, Akaryakıt Fiyat İstikrar Payı, Taşıt Alım Vergisi, Ek Taşıt Alım Vergisi, Çevre Kirliliğini Önleme Fonu, Trafik

Tescil Harcı, Taşıtların kayıt, tescil ve devirlerinden alınan Eğitime Katkı Payı, Taşıtların kayıt, tescil ve devirlerinden alınan Özel İşlem Vergisi, Tütün mamulleri ve alkollü içkilerden alınan Mera Payı, Ek Vergi, Tütün mamulleri ve alkollü içkilerden alınan Federasyonlar Payı, Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi, Malul, Şehit, Dul ve Yetimleri Payı, Tütün mamulleri ve alkollü içkilerden alınan Savunma Sanayi Destekleme Fonu, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu Payı, Toplu Konut Payıdır.

Ülkemizde ÖTV Kanuna ekli 4 farklı listede de bu vergiye tabi mallar belirtilmiştir. “I Sayılı Listede, petrol ve doğalgaz petrol ürünleri; II Sayılı Listede, motorlu taşıtlar; III Sayılı Listede, tütün mamulleri ile alkollü içkiler ve kolalı gazozlar ve IV Sayılı Listede, dayanıklı tüketim malları ve diğer mallar” vergiye tabi mallar arasındadır.

OECD ülkelerinde özel tüketim vergileri (excise taxes) uygulanmaktadır. Türkiye’de olduğu gibi OECD ülkelerinde de özel tüketim vergileri belirli mal grupları üzerinden alınmaktadır. Ülkeler arasında bu mal gruplarıyla ilgili tam bir uyum yakalanamamakla beraber ÖTV’de üç temel mal grubuna odaklanılmaktadır. Bunlar; alkollü ürünler, tütün ürünleri ve madeni yağlardır (OECD, 2018:20).

OECD ülkelerinde özel tüketim vergilerinin üç ortak özelliği bulunmaktadır: Bunlardan ilki, ÖTV’nin genel olarak belirli malların ağırlık, hacim, güç ya da kalitesine göre belirlenmesi, matrahlarının advalorem ya da spesifik matrahlar olmasıdır. İkincisi, mallar serbest dolaşıma girdiğinde bu vergilerin ödenebilir hale gelmesidir. Sonuncusu ise, az sayıda vergi mükellefi olan ve sınırlı sayıda ve belirli mal gruplarını vergilendiren ÖTV, üretim ya da toptan aşamasında alınmaktadır (OECD, 2018:120).

OECD ülkelerinde ÖTV, kamu gelirlerini artırma, çevresel etkinlik ve ekonomik verimlilik gibi amaçlar ile kullanılıyor olsa da OECD ülkelerinde de aynı Türkiye’de olduğu gibi ÖTV’den asıl beklenen, sağlığa ve çevreye zararlı ürünlerin tüketiminin azaltılması ve negatif dışsallıkların giderilmesidir. Özellikle alkollü içecekler ve tütün ürünlerinde vergi artışının amacı tüketicilerin bu malları kullanımını önlemektir. Bu ortak amaçlar dışında Türkiye ile OECD’ye diğer üye ülkelerin kendi aralarında da vergi oranı ve verginin hesaplanış şekli bakımından büyük farklılıklar bulunduğundan ülkeler arası bir uyum yakalandığı söylenemez (OECD, 2018:121-122).

Düşük ve orta gelirli ülkelerde hükümetler, gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergiler yetersiz olduğu için daha çok dolaylı vergilere bağımlıdır. Dolaylı vergiler içinde ÖTV önemli bir unsurdur (Van Walbeek, 2010:31). Bu durum Türkiye içinde geçerlidir.

Tablo 1’de Türkiye’de 2002-2019 yıllarında ÖTV tahsilatı, bu verginin GSYH ve genel bütçe gelirleri içindeki payı verilmektedir. ÖTV Kanunu uygulamaya girdiği ilk yıl olan 2002’de tahsilat tutarı 13.648.790 TL iken 2003 yılında 1,5 kattan daha fazla oranda artmış ve 22.299.243 TL’ye ulaşmıştır. 2008 krizinin görüldüğü yılda ise krizin de etkileri sebebiyle ÖTV gelirlerinde ciddi bir artış olmayıp toplam tahsilat tutarı 41.962.183 TL olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılına kadar ÖTV gelirleri sürekli artmıştır. Artış oranı yıllar arasında değişmekle birlikte 2009 yılından sonra daha yüksek olmuştur. Örneğin 2010 yılında bir önceki yıla göre vergi artış oranı % 32,8 olarak gerçekleşmiştir. Bunun sebebi olarak 2008 krizinden sonra krizin olumsuz etkilerini gidermek için 2009 yılından itibaren hükümetin ekonomiyi canlandırıcı vergi politikaları izlemesi gösterilebilir. Özellikle ÖTV’nin tahsil maliyetlerinin kişisel gelir vergisi ve kurumlar vergisine kıyasla daha düşük olması ve tüketim vergilerinin mali anestezi etkisi sebebiyle mükelleflerin daha az tepkisine yol açması hükümetin krizden sonra bu vergiyi politika aracı olarak seçme nedenleri arasında sayılabilir.

ÖTV gelirlerinin GSYH ve genel bütçe gelirleri içindeki payı istikrarsızlık göstermektedir. 2010 yılında ÖTV’nin GSYH içindeki payı bu yıl en yüksek paya ulaşmış ve

% 5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde 2010 yılında ÖTV gelirlerinin genel bütçe içindeki payı önemli ölçüde yükselmiştir. ÖTV'nin hem GSYH hem de genel bütçe gelirleri içindeki payı 2000'li yılların ilk yarısındaki düzeylerin altında kalmıştır. Her üç gösterge için 2018 yılında düşüş göstermektedir. Tüm vergiler açısından değerlendirildiğinde Türkiye'de GSYH içinde toplam vergi gelirlerinin payı 2008 ekonomik-finansal krizi nedeniyle özellikle 2009 yılında düşmesine rağmen ÖTV'de bu durum görülmemektedir. Bunun sebebi olarak 2008 krizi döneminde finansal ve reel sektördeki daralmaların sonucu olarak gelir ve kurumlar vergisinin tahsilatında yaşanan sıkıntılar gösterilebilir. Devletin bu dönemde dolaysız vergileri tahsil etmede zorluk yaşaması dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payının da düşmesine neden olmuştur.

Tablo 1. Türkiye'de ÖTV Tahsilatı ve GSYH ve Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı (2002-2019)

Yıllar	Tahsilat (Bin TL)	GSYH'deki Pay (%)	Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)
2002	13.648.790	3,89*	22,89
2003	22.299.243	4,90*	26,45
2004	26.288.963	4,70*	26,01
2005	33.621.775	5,18*	27,46
2006	37.102.948	4,70	24,53
2007	39.350.665	4,47	23,00
2008	41.962.183	4,22	22,09
2009	43.708.500	4,37	22,26
2010	58.038.327	5,00	24,62
2011	64.263.538	4,61	22,59
2012	71.793.179	4,57	22,63
2013	85.770.481	4,74	23,34
2014	91.657.358	4,48	22,82
2015	106.646.242	4,56	22,92
2016	121.221.133	4,65	22,89
2017	139.370.681	4,48	22,26
2018	135.133.359	3,63	18,31
2019	148.190.744	3,47	18,08

*ÖTV gelirlerinin GSYH içindeki payı ilk 4 yılda TÜİK verilerine göre üretim yöntemine göre belirlenen GSYH toplam tutarına göre hesaplanmıştır.

Kaynak: T.C. Maliye ve Hazine Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, Bütçe Gelirleri, <http://gib.gov.tr> (08.06.2020).

Tablo 2'de Türkiye'nin de üyesi olduğu OECD ülkelerinde 2000'li yıllarda özel tüketim vergilerinin GSYH içindeki payı gösterilmektedir. 2006 yılı ile 2018 yılı karşılaştırıldığında genellikle bu oranın düştüğü görülmektedir. OECD ortalaması da 2006 yılında % 2,7'den 2018'de % 2,5'e düşmüştür. Bu düşüşte OECD ülkelerinde dolaysız vergilerin payının artırılmaya, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının ise vergilemede adaleti sağlamak adına düşürülmeye çalışılması gösterilebilir. Ancak hala ülkeler arasında vergi oranları açısından tam bir uyum sağlanamamıştır. OECD ülkelerindeki ÖTV oranları Türkiye ile kıyaslandığında düşük düzeyde kalmaktadır. Türkiye açısından bakıldığında Türkiye'de ÖTV'nin GSYH içindeki payı tüm yıllarda OECD ortalamasının üstündedir. Bu durum da Türkiye'de ÖTV'ye dahil mal ve ürün kapsamının geniş tutulmasının payı bulunmaktadır.

Tablo 2. Özel Tüketim Vergilerinin GSYH İçindeki Payı (%)

Ülke	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avustralya	2,2	2,1	2,0	1,9	1,9	1,8	1,7	1,7	1,5	1,4	1,3	1,3	-
Avusturya	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,2	2,2	2,1
Belçika	2,2	2,1	2,0	2,1	2,1	2,1	2,1	2,0	2,1	2,1	2,2	2,3	2,2
Kanada	1,5	1,4	1,3	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2
Şili	1,4	1,4	1,2	1,3	1,4	1,4	1,5	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Çekya	3,4	3,5	3,4	3,5	3,5	3,7	3,7	3,7	2,9	3,3	3,3	3,3	3,1
Danimarka	4,7	4,7	4,2	4,0	4,1	4,1	4,1	4,2	4,0	3,9	3,9	3,7	3,6
Estonya	3,4	3,5	3,2	4,9	4,2	4,3	4,4	4,2	4,2	4,2	4,6	4,2	3,9
Finlandiya	3,5	3,2	3,2	3,3	3,4	3,7	3,8	3,7	3,6	3,7	3,8	3,6	3,6
Fransa	2,4	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,4	2,5	2,5	2,6	2,6	2,7	2,7
Almanya	2,7	2,5	2,5	2,6	2,5	2,5	2,4	2,3	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0
Yunanistan	2,5	2,5	2,4	2,7	3,3	3,9	3,8	3,9	3,8	3,9	4,0	3,8	-
İzlanda	3,7	3,8	3,7	3,7	3,4	3,4	3,6	3,3	3,2	3,3	3,2	3,0	3,0
İrlanda	3,6	3,3	2,6	2,5	2,8	2,9	2,9	2,8	2,8	2,5	2,5	2,6	2,5
Macaristan	3,1	3,1	2,9	2,9	2,9	2,8	2,7	2,8	2,7	2,1	2,1	2,1	1,7
İsrail	1,6	1,5	1,6	1,7	1,8	1,7	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4
İtalya	2,2	2,0	2,0	2,3	2,3	2,5	2,9	2,8	3,0	2,8	2,9	2,7	2,7
Japonya	1,8	1,8	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	1,7	1,6	1,6	1,5	1,9	1,5
Kore	2,6	2,7	2,6	2,2	2,5	1,9	2,1	1,9	1,9	2,0	2,1	2,1	2,0
Letonya	3,2	2,8	3,1	3,7	3,6	3,4	3,3	3,3	3,2	3,3	3,5	3,4	3,5
Litvanya	2,9	2,9	3,0	3,4	3,2	3,0	2,8	2,8	2,9	3,1	3,2	3,2	3,2
Lüksemburg	4,0	3,8	3,8	3,7	3,5	3,5	3,5	3,2	3,1	2,7	2,7	2,6	2,6
Meksika	0,4	0,4	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,9	1,9	2,1	1,7	-
Hollanda	3,1	2,9	2,9	2,9	2,9	2,8	2,7	2,6	2,7	2,6	2,7	2,7	2,7
Y. Zelanda	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8
Norveç	3,0	3,0	2,7	3,0	2,9	2,8	2,6	2,6	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4
Polonya	4,1	4,2	4,4	3,7	4,3	4,2	4,1	4,0	3,9	3,9	4,1	4,0	3,9
Portekiz	3,7	3,4	3,1	3,0	3,1	3,0	2,8	2,7	2,8	2,9	3,1	3,1	3,1
Slovak Cum	2,8	3,4	2,6	2,8	2,9	2,8	2,7	2,7	2,6	2,7	2,7	2,7	2,6
Slovenya	3,4	3,4	3,5	4,2	4,3	4,2	4,5	4,4	4,2	4,2	4,1	4,0	3,7
İspanya	2,4	2,3	2,2	2,2	2,2	2,1	2,1	2,4	2,4	2,4	2,3	2,2	2,2
İsveç	2,7	2,6	2,5	2,7	2,6	2,4	2,4	2,3	2,2	2,2	2,2	2,1	2,1
İsviçre	1,4	1,3	1,3	1,3	1,4	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
Türkiye	4,7	4,4	4,2	4,3	5,0	4,6	4,5	4,7	4,5	4,5	4,6	4,5	3,6
İngiltere	2,7	2,6	2,6	2,9	2,9	2,8	2,8	2,6	2,6	2,5	2,4	2,4	2,3
Amerika	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8
OECD Ort.	2,7	2,6	2,5	2,6	2,7	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6	2,5	2,5

Kaynak: OECD Database, 2020.

Türkiye’de ÖTV’ye dahil ürün ve mallara bakıldığında ilk sırada yer alan ürün grubu petrol ve doğalgaz ürünleridir. Bu ürün grubunu kolalı gazoz, alkollü içki ve tütün mamülleri, motorlu taşıt araçları ve dayanıklı tüketim ve diğer mallar takip etmektedir. 2011 yılından sonra çeşitli kanunlar ile yeni ürünler ilave edilmiştir.

Tablo 3. Türkiye’de 2005-2018 Döneminde Özel Tüketim Vergisinin Ürün ve Mallara Göre Dağılımı (Bin TL)

	Petrol ve Doğalgaz Ürün. ÖTV	Motorlu Taşıt Araç.ÖTV	Kolalı Gazoz, Alkollü İç. ve Tüt. Mamül ÖTV	Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mal. ÖTV	6111 Sayılı Kanunla Alınan ÖTV*	6736 Sayılı Kanunla Alınan ÖTV**	7143 Sayılı Kanunla Alınan ÖTV***	Toplam ÖTV
2005	19.552.763	4.284.992	9.063.084	720.936				33.621.775
2006	20.708.290	4.152.358	11.263.042	979.258				37.102.948
2007	22.235.675	4.303.055	11.764.381	1.047.554				39.350.665
2008	23.947.376	3.821.487	13.182.727	1.010.593				41.962.183
2009	25.582.583	3.363.587	13.905.438	856.892				43.708.500
2010	31.718.618	6.212.904	18.580.458	1.526.347				58.038.327
2011	33.602.317	8.585.847	20.002.613	2.069.757	3.004			64.263.538
2012	35.969.117	8.439.144	24.906.393	8.439.144	25			71.793.179
2013	45.424.207	10.595.745	26.822.787	2.927.722	20			85.770.481
2014	46.058.683	12.891.414	29.299.317	3.407.923	21			91.657.358
2015	51.480.989	17.069.848	34.119.791	3.975.533	81			106.646.242
2016	56.994.713	18.938.538	40.505.954	4.775.769	128	6.031		121.221.133
2017	64.398.331	22.148.428	47.862.084	4.961.803	34	1		139.370.681
2018	56.469.853	17.437.541	56.203.134	5.021.793	2	197	839	135.133.359

* 2011 yılından itibaren alınmaktadır. ** 2016 yılından itibaren alınmaktadır. *** 2018 yılından itibaren alınmaktadır.

Kaynak: T.C. Maliye ve Hazine Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, Bütçe Gelirleri, <http://gib.gov.tr> (08.06.2020).

4.2. Özel Tüketim Vergilerinin Gelir Esnekliği

Türkiye’de ÖTV’deki vergi esnekliği Tablo 4’de gösterilmektedir. ÖTV esnekliğindeki en yüksek yıl 2009 (% 9,39) ve 2010 (% 2,04) yıllarında gerçekleşmiştir. Kriz döneminde GSYH’de düşüş olması, bu payın yükselmesinde etkili olmuştur. Çünkü vergi esnekliği GSYH’deki değişimlere doğrudan duyarlıdır. Ekonomide yaşanan durgunlukların vergi esnekliğini etkilediği söylenebilir. 2018 yılında ise eksi değer almıştır. Bu durum ekonomide yaşanan durgunluğun bir sonucudur. Genel olarak bakıldığında 2003-2018 yılları itibariyle teorik olarak bir vergide esnekliğin sınırı olarak kabul edilen 1’i yakalayan yıl sayısı sadece 5 yıldır. 2000 yıllarda çoğunlukla ÖTV için vergi esnekliğinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 4. ÖTV'nin GSYH'ya Göre Gelir Esneklikleri (2003-2019, %)

Yıllar	GSYH'ya Göre Esneklik
2003*	0,82
2004	0,38
2005	0,81
2006	0,60
2007	0,52
2008	0,51
2009	9,39
2010	2,04
2011	0,53
2012	0,93
2013	1,27
2014	0,53
2015	1,14
2016	1,18
2017	0,78
2018	-0,15
2019	0,66

*İlk 3 yılın vergi esnekliği vergideki oransal değişim/gelirdeki oransal değişim formülüne göre hesaplanmıştır.

Kaynak: T.C. Maliye ve Hazine Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, Bütçe Gelirleri, <http://gib.gov.tr> (08.06.2020).

Türkiye ile diğer OECD ülkelerinin GSYH'ye göre ÖTV gelir esnekliği Tablo 5'te yer almaktadır. Ülkelerin vergi esnekliği katsayısını bazı yıllarda yakaladıkları görülmektedir. 2005-2018 döneminde ÖTV esnekliği 1'in üzerinde en fazla yıla sahip ülke Slovakya'dır. Avustralya ve Almanya'nın bu dönemde vergi esneklik katsayısının 1'e hiç ulaşmadığı görülmektedir. Bu dönemde genel olarak ÖTV esnekliği açısından bakıldığında 37 ülkenin 22'sinin birimi sağladığı yıl 2010 yılıdır. 2008 krizin etkilerinin kalkmaya başladığı ülkelerde ekonomik büyümenin başladığı 2009 ve sonrasında birçok ülkede ÖTV esnekliği artmıştır. Türkiye'de 2009 yılında en yüksek ÖTV esnekliği katsayısı gerçekleşmiştir. Ekonomilerde daralmaların başladığı 2017 sonrasında tekrar Türkiye'de de olduğu gibi diğer OECD ülkelerinde de ÖTV esnekliği tekrar düşmeye başlamıştır. Ekonomilerin daralma dönemlerinde özellikle vergilerde indirim, istisna, muafiyet gibi vergi harcamalarının artması vergi gelirlerini etkilemektedir. Esneklikler de vergilerdeki değişime göre hesaplandığından ekonomik konjonktürden etkilenmektedir.

Tablo 5. OECD Ülkelerinde Özel Tüketim Vergilerinin GSYH'ya Göre Esneklikleri (2005-2018)

Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avustralya	-0,02	0,36	0,39	0,48	0,18	-0,03	-0,22	0,12	0,02	-4,62	-3,63	0,16	0,81	-
Avusturya	0,14	-0,20	0,50	0,33	2,00	1,50	1,75	0,50	0,14	-0,25	0,66	0,66	1,33	-0,22
Belçika	1,00	0,12	0,60	-0,50	-0,40	1,50	-0,02	0,50	1,00	1,00	1,66	3,00	-0,10	0,66
Kanada	-0,16	-0,2	0,10	-1,20	-0,60	1,16	0,16	-0,01	1,00	0,75	-0,50	2,00	0,80	0,33
Şili	0,84	0,05	1,50	-3,33	2,33	1,66	1,33	1,33	0,83	1,57	1,14	1,00	0,66	0,66
Çekya	1,83	1,14	1,22	0,25	-0,40	1,00	8,00	1,66	-1,11	-3,20	3,83	1,00	0,60	0,14
Danimarka	0,40	0,10	1,00	-3,00	2,00	1,40	1,00	2,00	3,00	-1,00	1,00	0,33	-0,33	-0,16
Estonya	1,13	0,50	1,30	-6,00	-2,07	-2,50	1,07	1,50	0,12	1,00	1,00	3,50	-0,07	0,22
Finlandiya	-0,06	0,50	-0,12	0,66	0,66	2,00	3,20	2,00	-0,03	-1,00	1,50	3,00	-0,66	1,33
Fransa	-0,33	0,75	-0,14	0,20	-0,45	0,66	1,66	1,42	5,00	1,00	3,00	3,00	2,50	2,00
Almanya	-1,00	0,17	-0,50	-0,30	-0,25	-0,07	0,80	-2,00	-0,15	0,17	0,10	-0,20	0,66	-0,16
Yunanistan	2,00	0,33	1,50	-0,66	-9,00	-5,00	-0,75	1,42	0,40	1,00	-1,20	-5,00	-1,50	-
Macaristan	0,66	1,85	1,40	0,60	1,11	-1,33	0,75	6,00	-0,40	0,42	1,33	0,66	0,07	0,88
İzlanda	2,44	0,92	0,35	-0,85	0,33	8,00	1,40	1,75	0,33	0,80	-0,10	1,00	1,80	0,16
İrlanda	0,75	0,62	1,16	2,75	1,00	0,20	0,10	-0,50	2,50	0,37	0,14	1,66	0,66	-1,11
İsrail	1,60	1,71	0,57	2,20	1,40	2,00	0,33	0,60	0,16	0,50	0,60	0,60	1,66	-0,50
İtalya	0,50	0,66	-0,25	1,00	-2,00	1,00	6,00	-13,0	2,85	6,66	-5,00	2,00	-1,50	-0,05
Japonya	-1,66	-1,00	-1,11	3,50	0,33	0,50	-1,00	0,02	0,08	-2,00	0,16	-0,57	2,30	-1,00
Kore	0,20	0,06	1,37	0,20	-2,50	2,55	-3,60	3,66	-0,50	0,50	2,00	2,25	0,40	0,33
Letonya	1,00	0,64	0,62	2,42	0,40	0,15	0,46	0,71	0,50	0,66	1,66	3,50	0,66	1,62
Litvanya	0,46	1,07	0,95	1,33	0,35	-0,33	0,36	0,16	1,25	1,25	5,00	0,75	0,62	-
Lüksemburg	0,14	0,05	0,33	1,50	1,33	0,25	0,85	1,00	-0,60	0,71	-3,00	0,40	0,66	1,40
Meksika	-4,75	-2,09	1,37	-0,02	-28,0	-0,06	1,00	0,57	2,50	7,71	20,0	2,00	-1,12	0,71
Hollanda	1,50	1,16	-0,40	1,25	1,33	1,00	-1,00	-10,0	-0,20	3,00	0,29	2,5	0,75	1,50
Yeni Zelanda	0,40	-5,20	-0,50	0,60	1,50	1,25	0,25	2,00	0,10	2,50	2,20	-0,33	-0,11	3,33
Norveç	0,27	0,63	0,83	0,05	-0,06	1,00	0,11	0,06	0,33	0,5	1,11	-0,17	0,33	0,42
Polonya	1,16	0,50	1,00	1,75	-1,66	4,20	0,50	0,33	0,20	0,33	1,25	2,33	0,66	0,50
Portekiz	0,25	1,50	-0,60	-2,5	2,50	3,00	5,00	2,75	-2,00	3,00	2,33	3,66	1,00	0,25
Slovakya	2,22	-1,00	3,00	-2,00	0,33	1,50	0,75	-0,33	0,60	0,50	1,00	3,00	0,75	0,33
Slovenya	0,60	0,75	1,09	1,25	-3,25	10,0	-0,40	-2,5	-6,00	0,33	0,33	0,66	0,33	-0,16
İspanya	0,57	0,50	0,71	-1,00	1,00	3,33	5,00	1,00	-8,00	5,00	1,25	-0,23	0,5	0,33
İsveç	0,66	0,08	0,16	0,33	-3,00	0,28	-0,25	3,33	-1,00	-0,25	0,83	1,33	0,5	1,00
İsviçre	0,33	0,16	0,83	0,25	0,04	1,33	-0,50	2,50	-1,00	-0,02	-0,83	0,4	0,10	0,03
Türkiye	0,81	0,60	0,52	0,50	9,39	2,04	0,53	0,93	1,27	0,53	1,14	1,18	0,78	-0,15
İngiltere	0,06	0,06	0,40	1,50	-2,50	1,00	0,33	0,33	0,10	0,25	0,15	0,25	0,33	0,02
ABD	0,83	0,6	0,07	-2,00	-6,00	0,66	0,13	1,25	-0,13	0,22	0,16	0,5	0,25	0,2

Kaynak: Esneklikler OECD.Stat internet sitesinden OECD ülkelerinin GSYH ve vergi geliri verileri kullanılarak vergi esneklik formülüne göre hesaplanmıştır (<https://stats.oecd.org/>).

Tablo 6'da ÖTV kapsamındaki mal ve ürünler itibarıyla vergi esnekliği göstergeleri yer almaktadır. Vergi esnekliği en yüksek olan grup, 2007 yılı dışında *kolalı gazoz, alkollü içki ve tütün mamulleridir*. 2005-2018 dönemini kapsayan 18 yılda *petrol ve doğalgaz ürünlerinde* vergi esnekliğinde birimi yani 1'i yakalayan yıl sayısı 4, *motorlu taşıt araçlarında* 6 yıl, *kolalı gazoz, alkollü içki ve tütün mamullerinde* 2007 haricinde tüm yıllar ve *dayanıklı tüketim ve diğer mallar* için 8 yıl şeklinde gerçekleşmiştir.

Ekonomide yaşanan daralmadan sektörler farklı olarak etkilenebilmektedir. Bu durum sektörler itibarıyla vergi esnekliğinin değişmesine neden olabilmektedir. Örneğin 2009 yılında

2008 yılı krizinden önemli ölçüde etkilenen sektörler arasında yer alan otomotiv ve dayanıklı tüketim mallarında vergi esnekliği eksi düzeylere düşmüştür (Tablo 6).

Tablo 6. Türkiye’de Özel Tüketim Vergisine Tabi Ürün ve Mallarda GSYH’ye Göre Vergi Gelir Esnekliği (%)

	Petrol ve Doğalgaz Ürün. ÖTV	Motorlu Taşıt Araç. ÖTV	Kolalı Gazoz, Alkollü İç. ve Tüt. Mamül ÖTV	Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mal. ÖTV
2006	0,34	0,18	1,42	2,09
2007	0,64	0,31	-4,37	0,6
2008	0,59	-0,86	2,53	-0,27
2009	15,41	-27,04	30,52	-34,32
2010	1,49	5,26	5,71	4,85
2011	0,29	1,89	2,56	1,76
2012	0,56	-0,14	3,53	1,57
2013	1,72	1,67	1,51	1,19
2014	0,11	1,67	2,04	1,26
2015	0,82	2,25	2,93	1,16
2016	10,7	10,9	3,53	1,74
2017	0,67	0,88	2,8	0,2
2018	-0,62	-1,08	7,71	0,06

Kaynak: T.C. Maliye ve Hazine Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, Bütçe Gelirleri, <http://gib.gov.tr> (08.06.2020).

5. SONUÇ

Günümüzde devletin en temel gelir kaynağı vergilerdir. Vergiler gelir, servet ve harcamalar üzerinden alınmaktadır. Vergilerin en önemli amacı devlete gelir sağlamak olsa da ekonomik ve sosyal gelişmeler ile beraber mali olmayan amaçlar da ön plana çıkmıştır. Özellikle harcamalar üzerinden alınan bir vergi olan ÖTV’nin kaynak dağılımında etkinliği sağlama, negatif dışsallıkları azaltma, alkollü ürünler ve tütün ürünleri gibi kullanımı sağlığa zararlı malların tüketimini kısma gibi önemli sosyal amaçları bulunmaktadır.

Yetersiz vergi gelirleri, bütçe açıkları gibi mali, ekonomik ve sosyal sorunlara neden olabilmektedir. Sürdürülebilir bir kalkınma için vergi gelirlerinin makroekonomik gelişimini ifade eden GSYH’deki değişimlere paralellik göstermesi gerekmektedir. Vergi gelirleri ile GSYH arasındaki ilişki mali literatürde vergi gelir esnekliği ile ölçülür. Bir ekonomide vergi gelirlerinin istikrarlı olması büyüme potansiyelini de artıran bir unsurdur. Vergi esnekliği vergilendirmeye yönelik analiz ve karşılaştırmalara olanak sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı da Türkiye’de 2002-2019 döneminde ÖTV’de vergi esnekliğini teori çerçevesinde OECD ülkeleriyle karşılaştırmalı olarak incelemektir.

Türkiye’de ve birçok ülkede ÖTV’ye dahil ürünler içinde yer alan bazı mallar örneğin alkollü içki ve tütün ürünleri üzerinde vergilerin daha yüksek bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bunda bu ürünlerin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerinin vergilendirme ile azaltılacağı gerçeği önemli bir unsurdur. Alkollü içkiler ve tütün ve ürünleri üzerinden alınan ÖTV birçok ülkede petrol ve doğalgaz ürünlerinden sonra en yüksek paya sahip ürün gruplarıdır. Bu ürünleri alkollü içkiler, tütün ve ürünleri ikinci sırada takip etmektedir. Bu sıralama Türkiye içinde geçerlidir. Türkiye’de vergi mevzuatına 2002 yılında giren ÖTV’nin genel bütçe gelirleri içindeki payı 2018’e kadar % 20’lerin üzerinde olmuştur. Türkiye’de ÖTV’nin GSYH içindeki payı tüm yıllarda OECD ortalamasının üstündedir. Bunun temel sebebi olarak OECD ülkelerindeki ÖTV oranlarının Türkiye ile kıyaslandığında düşük düzeyde kalması ve Türkiye’de ÖTV’ye dahil mal ve ürün kapsamının geniş tutulması gösterilebilir.

Türkiye’de GSYH içinde toplam vergi gelirlerinin payı 2008 ekonomik-finansal krizi nedeniyle özellikle 2009 yılında düşmesine rağmen ÖTV’de bu durum görülmemektedir. Bu gelişim vergi esnekliği verileri ile desteklenmemektedir. 2000’li yıllarda çoğunlukla ÖTV için vergi esnekliğinin olmadığı görülmektedir. Diğer OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye’deki bu vergi gelir esnekliğinin düşük olduğu görülmüştür. 2002-2019 yılları itibariyle teorik olarak bir vergide esnekliğin sınırı olarak kabul edilen 1’i yakalayan yıl sayısı sadece 5 yıldır. ÖTV esnekliği 1’in üzerinde en fazla yıla sahip ülke 9 yıllı Slovakya’dır. Yapılan incelemede elde edilen bir diğer sonuç vergi esnekliğinin ekonomik gelişme ile doğrudan ilgili olduğudur. Nitekim ülkelerde ekonomik büyümenin başladığı 2009 ve sonrasında birçok ülkede ÖTV esnekliği artmıştır. Ekonomilerde daralmaların başladığı 2017 sonrasında tekrar Türkiye’de de olduğu gibi diğer OECD ülkelerinde de ÖTV esnekliği tekrar düşmeye başlamıştır. Bu sonuç ÖTV nitelikleri gereği vergi kaçakçılığının nispi olarak daha düşük olduğu vergiler olduğundan bu vergilerde gelir esnekliğini yükseltmede ekonomik konjonktürün önemli olduğunu göstermektedir. Vergi gelirleri esnek ise kamu gelirleri istikrarlıdır denilebilir. Kamu gelirlerinin istikrarlı olması ülkedeki büyüme ve kalkınmanın ivme kazanmasına da yardımcı olmaktadır. Türkiye’de ÖTV gelir esnekliğini yükseltmek için ekonominin içinde bulunduğu duruma göre bu vergi kapsamına giren ürünlerin düzenlenmesi önem arz etmektedir. Her ülke kendi içinde bulunduğu şartlara göre kısa dönemde konjonktürel dalgalanmaları önlemeye yönelik, uzun dönemde ise büyümeyi sağlamaya yardımcı olabilecek şekilde ÖTV kapsamı ve oranı belirlenirse bu vergi gelirlerinde istikrarı sağlayabilecek vergi esnekliğine ulaşılabilir. Gelir, kurumlar ve katma değer vergisi diğer vergi türleri içinde de vergi gelir esnekliğinin araştırılması gelecek çalışmalar için önerilebilir.

KAYNAKLAR

- AKAR, S., (Temmuz-Aralık, 2013), Vergi Gelirlerinin Esnekliği ve İstikrarı: Merkezi Bütçe Sınıflandırmasına Dayalı Ampirik Bir Analiz, *Maliye Dergisi*, 165, 27-37.
- BILQUEES, F., (Spring, 2004), Elasticity and Buoyancy of the Tax System in Pakistan, *The Pakistan Development Review*, 43(1), 73-93.
- BOSCHI, M. and ADDONA, S. F., (2017), The Stability of Tax Elasticities over the Business Cycle in European Countries, *CAMA Working Paper*, 44, 1-43.
- BUYRUKOĞLU, S., BOZDOĞAN, D. ve KÖKTAŞ, A. M., (Temmuz, 2016), Paternalist Devlet Anlayışının Bir Gereği Olarak Günah Vergileri: Türkiye Örneği, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 15-31.
- CHAUDHARY, M. A. and HAMID, A., (Summer, 2001), Resource Mobilization and Tax Elasticities in Pakistan, *Pakistan Economic and Social Review*, 39(1), 25-48.
- CLARK, T., DILNOT, A., GOODMAN, A. and MYCK, M., (2002), Taxes and Transfers 1997-2001, *Oxford Review of Economic Policy*, 18(2), 187-201.
- CRAIG, E.D. and HEINS, A., J., (1980), The Effect of Tax Elasticity on Government Spending, *Public Choice*, 35(3), 267-275.
- CREEDY, J. and GEMMELL, N., (March, 2004), The Income Elasticity of Tax Revenue: Estimates for Income and Consumption Taxes in the United Kingdom, *Fiscal Studies*, 25(1), 55-77.
- ÇEBİ, C. ve ÖZLALE, Ü., (2011), Türkiye’de Yapısal Bütçe Dengesi ve Mali Duruş, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Çalışma Tebliği*, No: 11/11, 1-25.
- ÇELİKKAYA, A., (2011), Bazı Ürünlerden (Alkollü İçecekler-Madeni Yağlar ve Tütün Mamulleri) Alınan Özel Tüketim Vergisinin Ülke Bazında Karşılaştırmalı Analizi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 49-64.
- ÇULHA, A.A., (2012), Türkiye’de Vergi Gelirlerinin İktisadi Döngülere Duyarlılığı, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ekonomi Notları*, 34, 1-10.
- ERDEM, M., ŞENYÜZ, D. ve TATLIOĞLU, İ., (2017), *Kamu Maliyesi*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 14. Baskı, ISBN: 978-605-327-551-0.
- ERTÜRK, A., AVŞAR, S. ve BULUT, T. M., (2008), Türkiye Verilerine göre Vergi Canlılığı ve Esnekliğinin Tahmin Edilmesi, *Ekonomik Yaklaşım*, 20(71), 109-119.
- FONSECA, F. J. and VENTOSA-SANTAULÀRIA, D., (May, 2011), Revenue Elasticity of the Main Federal Taxes In Mexico, *Latin American Journal of Economics*, 48(1), 89-111.
- GARIKAİ, W. B., NETSAİ L. D. and FUNGAYİ M., (2015), Tax Elasticity, Buoyancy and Stability in Zimbabwe, *IOSR Journal of Economics and Finance*, 6(1), 21-29.
- GERGERLİOĞLU, U., (2014), *Davranışları Etkilemeye Yönelik Özel Tüketim Vergilerinin Tutum ve Davranışlar Üzerindeki Etkilerinin Ampirik Analizi (İstanbul İli Örneği)*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.
- GROVES, H. M. and KAHN, C. H., (March, 1952), The Stability of State and Local Tax Yields, *The American Economic Review*, 42(1), 87-102.

- HEM, A., (2011), The Measurement of Tax Elasticity in India: A Time Series Approach, *MPRA Paper*, No. 47090, 1-31.
- INDRARATMA Y., (2009), The Measurement of Tax Elasticity in Sri Lanka : A Time Series Approach, *Stuff Studies*, 33(1), 73-110.
- KARGBO, B. I. B. and EGWAIKHIDE, F. O., (2012), Tax Elasticity in Sierra Leone: A Time Series Approach, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(4), 432-447.
- KAYA, F. ve YILMAZ, A., (2013), Elasticity of Taxes and Structural General Government Balance in Turkey, *SSRN Electronic Journal*, 1-12.
- KUŞTEPELİ, Y. ve ŞAPÇI, O., (2006), Personel Income Tax Elasticity in Turkey 1975-2005, *Discussion Paper Series*, No:06/01, 1-12.
- MUKARRAM, F., (Summer, 2001), Elasticity and Buoyancy of Major Taxes In Pakistan, *Pakistan Economic and Social Review*, 39(1), 75-86.
- OATES, WALLACE E., (1975), Automatic Increases in Tax Revenues - The Effect on the Size of Public Budget, *Financing the New Federalism*, (Ed.) W.E. Oates, Johns Hopkins Press. 139.
- OECD, (2018), Consumption Tax Trends 2018, VAT/GST, and Excise Rates, Trends and Policy Issues, <https://oecd.org> [Erişim Tarihi: 8 Haziran 2020].
- OECD, (2020), Database, <https://stats.oecd.org/> [Erişim Tarihi: 8 Haziran 2020].
- ÖNDER, Z. ve YÜREKLİ, A. A., (January, 2016), Who Pays the Most Cigarette Tax in Turkey, *Tobacco Control*, 25(1), 39-45.
- PARRY, I, W, H., (2003), On the Costs of Excise Taxes and Income Taxes in the UK, *International Tax and Public Finance*, 10, 281–304.
- REHM, J., MATHERS, C., POPOVA, S., THAVORNCHAROENSAP, M., TEERAWATTANANON, Y. and PATRA, J., (2009), Global Burden of Disease and Injury and Economic Cost Attributable to Alcohol Use and Alcohol Use Disorders. *Lancet*, 373: 2223–33.
- SMITH, S., (2005), Economic Issues in Alcohol Taxation. *Theory and Practice of Excise Taxation: Smoking, Drinking, Gambling, Polluting, and Driving*, ed. S. Cnossen, Oxford: Oxford University Press.
- SORNPAISARN, B., SHIELD, K.D., ATAGUBA, J. E., GALINDO, L. M., and REHM, J., (2017), The Need for Alcohol Taxation and Pricing Policies, *Resource Tool on Alcohol Taxation and Pricing Policies*, ed. B. Sornpaisarn, Kevin D. Shield, Esa Österberg, Jürgen Rehm, 5-18.
- STAUBLY, D., (2018), The Elasticity of Corporate Income: Panel Data Evidence from Switzerland, *Working Paper*, No. 18.01, 1-69.
- TAYLAR, Y., (2010), Vergi Teorisi Açısından Özel Tüketim Vergileri ve Türk Özel Tüketim Vergisi Uygulaması, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, 435-467.
- T.C. Maliye ve Hazine Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, Bütçe Gelirleri, <http://gib.gov.tr> [Erişim Tarihi: 8 Haziran 2020].
- VAN WALBEEK, C., (February, 2010), A Simulation Model to Predict the Fiscal and Public Health Impact of A Change in Cigarette Excise Taxes, *Tobacco Control*, 19(1), 31-36.

WOLSVIJK, G., (2007), Short- And Long-Run Tax Elasticities the Case of the Netherlands, *Working Paper Series*, 763, 1-41.

TOKSİK LİDERLİĞİN ÜRETKENLİK KARŞITI İŞ DAVRANIŞLARI VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK BİR MODEL ÖNERİSİ

A MODEL PROPOSAL FOR THE IMPACT OF TOXIC LEADERSHIP ON THE COUNTERPRODUCTIVE WORK BEHAVIOURS AND INTENTION TO LEAVE

İhsan AKCA * & Ferruh TUZCUOĞLU**

* Uzman Hava Trafik Kontrolörü, Devlet Hava Meydanları İşletmesi
TÜRKİYE, e-mail: ihsanakca@outlook.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4149-8266>

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi,
TÜRKİYE, e-mail: tuzcuoglu@sakarya.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0319-9396>

Geliş Tarihi: 20 Nisan 2020; Kabul Tarihi: 20 Haziran 2020
Received: 20 April 2020; Accepted: 20 June 2020

ÖZET

Bilgi çağı olarak nitelendirilen günümüz iş hayatında çalışanların örgütsel sürdürülebilirlik için taşıdığı önem oldukça fazladır. İnsan unsurunun üretim faktörlerinin en değerlisi haline gelmesi bu önemi arttırmaktadır. Çalışanların örgütsel süreçler için gayret ve çaba göstermesinde onları etkileyecek liderlik yaklaşımlarının olması bireysel ve kurumsal performansı ve tatmini arttırmaktadır. Bu kapsamda çalışan davranışlarının örgütsel çıktılar üzerinde belirleyici olması araştırmacıları davranışsal tutumlar üzerine çalışmalar yapmaya yöneltmektedir. Son yıllarda popüler bir kavram olarak ele alınan toksik liderlik, örgütler ve çalışanlar için istenmeyen bir unsur olarak kabul edilmektedir. Toksik liderliğin çalışan davranışlarını ve tutumlarını olumsuz yönde etkileyebileceği düşüncesi bu çalışmada yer alan model önerisinin temelini oluşturmaktadır. Yıkıcı ve yıpratıcı bir liderlik türü olan toksik liderliğin üretkenlik karşıtı iş davranışlarının oluşumunu hızlandırması beklenmektedir. Ayrıca toksik liderliğin çalışanların örgütte kalma istekliliklerini azaltarak bireyleri işten ayrılma niyetine yönlendirebileceği öngörülmektedir. Bu çalışmada toksik liderlik, üretkenlik karşıtı iş davranışları ve işten ayrılma niyeti değişkenleri kavramsal olarak ele alınmış ve bu değişkenler arası ilişkileri ortaya çıkarmak üzere araştırma soruları oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toksik Liderlik, Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları, İşten Ayrılma Niyeti

Jel Kodları: M10, M12, M54.

ABSTRACT

The importance of employees for organizational sustainability in today's business life, which is described as the information age, is particularly important. The fact that the human element becomes the most valuable of the production factors increases this importance. Having leadership approaches that will affect employees in their efforts for organizational processes, increases individual and corporate performance and satisfaction. In this context, the fact that employee behaviors are determinant on organizational outcomes, leads researchers to conduct studies on behavioral attitudes. Toxic leadership, which has been considered as a popular concept in recent years, is evaluated as an undesirable factor for organizations and employees. The idea that toxic leadership may negatively affect employee behavior and attitudes is the basis of the model proposal in this study. Toxic leadership, a destructive and corrosive leadership type, is expected to accelerate the formation of counter productive work behavior. In addition, it is anticipated that toxic leadership can direct individuals to the intention to leave by reducing employees' willingness to stay in the organization. In this study, toxic leadership, counterproductive work behaviors and intention to leave are conceptually addressed and research questions are created to reveal relationships between these variables.

Keywords: Toxic Leadership, Counterproductive Work Behaviors, Intention to Leave

Jel Codes: M10, M12, M54

1. GİRİŞ

Entelektüel sermayenin günümüz işletmelerinin sürdürülebilirliği üzerinde taşıdığı rol oldukça önemlidir. Günümüz iş hayatı özellikleri insanın en değerli üretim faktörü haline gelmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle işletmeler, çalışanlarının üretkenliğinden faydalanarak örgütsel amaçlara erişmek isterler (Hitlan ve Noel, 2009:477). Ancak bazı durumlarda yenilikçi ve yaratıcı iş davranışlarının aksine çalışanlarda üretkenlik karşıtı iş davranışları gözlemlenmektedir (Instone, 2012). Çalışma ortamındaki olumsuz özellikler, liderlik, ikili ilişkiler, çalışanın işten bekledikleri ile gerçekleşenlerin uyuşmaması gibi pek çok faktör iş hayatına yönelik algıları etkileyerek bireysel davranışları şekillendirmektedir. Çalışan davranışlarının oluşumunda liderliğin belirleyici olduğunu ortaya çıkaran araştırmalara rastlamak mümkündür. Özellikle yapıcı liderlik modelleri ile pozitif iş çıktıları arasındaki ilişkiler sıklıkla analiz edilmektedir. Bununla birlikte son yıllarda liderliğin arka bahçesi olarak nitelendirilen karanlık liderlik türlerinin de çalışan davranışları üzerinde belirleyici olduğunu ele alan çalışmalara rastlanmaktadır. Bu kapsamda karanlık liderlik modellerinden yıkıcı liderlik, toksik liderlik, istismarcı liderlik, kurumsal psikopati gibi kavramlar önem kazanmaya başlamıştır. Olumsuz liderlik türlerinin mevcut olduğu örgütlerde çalışan perspektifinde çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bireyler mutlu ve memnun olmadıkları çalışma ortamlarından uzaklaşma eğilimine girmekte ve işten ayrılma niyeti içerisinde alternatifleri değerlendirebilmektedir. Diğer tarafta kişiler işten ayrılma niyeti içerisine girmese bile bilinçli olarak örgüte, örgütsel faaliyetlere, diğer çalışanlara zarar verici davranışlara yönelmektedir. Bu hususta günümüz işletmelerinin en önemli görevi; örgütsel çıktıların kalitesini arttırmak, iş hayatındaki huzur düzeyini yükseltmek, çalışanların mental sağlıklarını korumak ve örgütsel amaçlar ile çalışan amaçlarını uyumlaştıracak yönetimsel yaklaşımları oluşturmaktır. Bu süreçte ortaya çıkabilecek toksik liderlik gibi olumsuz liderlik türlerinin çalışanlar üzerindeki etkilerini belirleyebilmek ve bu etkileri minimize edecek önlemleri almak örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde önemli rol oynayacak bir yaklaşımdır.

Bu çalışmada son yirmi yıldır anılan ancak örgütsel araştırmalarda yeni kullanılan bir kavram olan toksik liderliğin işten ayrılma niyeti ve üretkenlik karşıtı iş davranışları üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amacıyla bir model önerisi kurgulanmıştır. Toksik liderlik, işten ayrılma niyeti ve üretkenlik karşıtı iş davranışları kavramları teorik çerçevede ele alınmıştır. Bununla birlikte model önerisinde değişkenler arası ilişkilerin modellenmesine zemin hazırlayan bilimsel çalışmalar irdelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Toksik Liderlik Kavramı

Liderlik çalışmalarının genellikle lider davranışlarının pozitif çıktıları üzerine odaklandığı görülmektedir (İnce, 2018). Pozitif liderlik modelleri ve iş çıktıları arasında ilişkilerin neden-sonuç ilişkisi ile analiz edilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. Ancak son yıllarda olumsuz liderlik tipleri ile ilişkili karanlık liderlik tipinden beslenen bir kavramın dikkat çekici olduğunu söylemek mümkündür. Toksik liderlik olarak adlandırılan bu kavrama göre lider özellikleri ve liderlik; çalışanları bilinçli olarak yıpratma ve onlar üzerinde olumsuz etkiler bırakma arzusundan beslenmektedir. Latince ve Yunanca'da zehir manasına gelen "toxic" teriminden türeyen kavram, Türkçe'de Toksik ya da zehir" olarak kullanılabilir. Bilimsel olarak ilk defa Whicker (1996) tarafından ele alınan kavram negatif liderlik modelleri çerçevesinde incelenmiştir (Çetinkaya, 2017; Bahadır, 2018). Bu kapsamda toksik liderlik, insanları yönlendirerek ahenkli bir şekilde amaçlara erişirme felsefesinin aksine amaç erişiminde insanları yıpratıcı ve onlara zarar verici davranış ve eylemleri sergileyen liderlik modelini tanımlamaktadır (Kellerman, 2004).

Yıkıcı ve yıpratıcı yaklaşım sahibi olma, fonksiyonel olmayan kişisel özellikler gösterme, çalışanların heves, yenilikçilik ve yaratıcılık tutumlarını zehirlenme toksik liderliğe özgü davranışlardır (Lipman-Blumen, 2005). Toksik liderin çalışanların girişimcilik ve yenilikçilik hevesini azaltıcı bu yaklaşımları örgütsel çıktıların kalitesinin de düşmesine neden olmaktadır (Armitage, 2015). Toksik lider, olumsuz davranışları ile gücü elinde bulundurmaya istemektir. Toksik liderlerin bir diğer özelliği ise kural ve kaidelerin uygulanabilirliğinin kendi inisiyatifleri doğrultusunda gerçekleştirilmesidir. Ayrıca kendi yaptıkları hataları da çalışanların hatası gibi göstererek kendilerini savunma mekanizması oluştururlar. Astlarının gelişimini desteklemez, onları örgütsel amaçlara erişimde bir meta olarak görürler. Örgüt içi bilgi sahibi olmak amacıyla yakın oldukları astları bile istedikleri zaman gözden çıkarabilirler. Toksik liderin etik ve ahlaki olmayan bu davranışlarının altında yatan çeşitli etmenler olabilmektedir. Toksik liderin yaşadığı olumsuz deneyimler, narsistlik, bilgi eksikliğini bastırma güdüsü zehirleyici davranışların oluşumunu hızlandırmaktadır (Lipman-Blumen, 2005; İzgüden, Eroymak ve Erdem,2016:263; Yalçınsoy ve Işık, 2018:1018).

Kellerman (2004) toksik ya da karanlık liderliğin oluşumunda etkili olan lider türlerini aşağıdaki gibi ele almaktadır (Aktaran, Bahadır, 2018: 48):

- Liderlik yeterliliğine sahip olan ancak uyumsuzlukları neticesinde yeni görüş ve bilgi alış-verişlerini beceremeyen katı liderler,
- Öz- kontrol becerisinden mahrum ve astların ihtiyaç ve sorunlarına müdahale etme hevesinden yoksun ölçsüz liderler,
- Çalışanları ve diğerlerini görmezden gelme eğilime sahip duyarsız liderler,
- Kendi menfaatlerini kurumsal ve kamusal menfaatlerden önde görerek etik dışı, hileci davranışlara yönelen ahlaksız liderler,
- Lider kararlarından etkileneceklerin refah ve istikrarını düşünmeyen yozlaşmış liderler,

- Zorlamayı, acı vermeyi ve kötü davranışları güç aracı olarak kabul eden, çalışanları fiziksel ve mental olarak hasara uğratabilecek kötü liderler.

Toksik liderler; yönettikleri, toplumu, örgütü, grupları, bireyleri ciddi ve uzun süreli olarak zarar verici davranışları ve işlevsiz kişilik özellikleri ile yıpratın ve zehirleyen yöneticilerdir (Lipman-Blumen, 2005:2). Bununla birlikte psikopati ve narsistlik de toksik lider davranışları üzerinde etkili olabilecek mental özelliklerdir (Rosenthal ve Pittinsky, 2006; Conger ve Kanungo, 1998). Bass ve Steidlmeier (1999) toksik liderlik modelinin temelinde liderin kötü niyet besleyen davranışlarının var olduğunu ifade etmişlerdir. Şeytani olarak da nitelendirilen bu davranışlar, çalışanların iş ortamındaki huzurunu bozmaktadır. Olumsuz ve zehirleyici lider davranışlarının kişisel hedeflere erişimi engellediği ve iş çıktıları üzerinde olumsuz etkiler yarattığı da belirtilmektedir (Hogan ve Hogan, 2001; Hogan ve Kaiser,2005). Lipman-Blumen (2005) toksik liderlerin otorite kurma, ait olma, kendini özel ve güvende hissetme gibi ihtiyaçlarının olduğunu belirtirken, toplum dışına itilme ve güç kaybetme korkularının da mevcut olduğunu vurgulamıştır (Akt: İzgüden, Eroymak ve Erdem,2016:264). Son olarak toksik liderliğin mevcut olduğu örgütlerde güven, iletişim, entegrasyon sorunlarının olduğu ve örgütsel yapının bencil ve çıkarıcı bir yöne evrilmeye başladığını söylemek mümkündür (İzgüden, Eroymak ve Erdem,2016:264).

2.2. İşten Ayrılma Niyeti

Günümüzde örgütler rekabet koşullarında varlıklarını devam ettirmek, maksimum kar elde etmek, etkin ve verimli olmak için en değerli kaynaklarının başında yer alan entelektüel sermayelerinin yani çalışanlarının mutlu, huzurlu, tatminkâr, başarılı olmalarını sağlamak durumundadır (Yenihan, Öner ve Çiftiyıldız, 2014:40). Aksi takdirde çalışanlarda işten ayrılma niyeti olarak adlandırılan kavram ön plana çıkmaktadır.

Bireyin mevcut çalıştığı işinden ayrılmak istemesine yönelik düşünceleri işten ayrılma niyeti olarak tanımlanmaktadır (Kim ve Ahn, 2012). Bir başka tanıma göre işten ayrılma niyeti, kişinin kendi irade, istek ve arzusu ile çalıştığı örgütünden ayrılma eğilimine yönelik düşünceleridir (Gaertner, 1999). Tett ve Meyer (1993) işten ayrılma niyetinin, işi bırakma davranışının önemli bir sinyali olduğunu vurgulamışlardır. Griffeth, Hom ve Gaertner'da (2000) işten ayrılma niyetinin işgücü devrinin önemli bir göstergesi olduğunu ifade etmişlerdir. İşten ayrılma niyeti gönüllü ya da gönülsüz olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Kişinin daha iyi bir iş bulması, eğitim, evlilik, çocuk sahibi olma gibi nedenler ile işten ayrılma niyetine girmesi gönüllü bir tutum sergilemesini etkiler. Diğer taraftan, işini seven ancak iş ortamında mutlu olmayan, lider davranışlarından memnuniyet duymayan, örgütsel özellikler ile bağdaşamayan kişiler gönülsüz bir şekilde işten ayrılma niyeti içerisine girebilmektedir. Aslında her iki açıdan değerlendirildiğinde işten ayrılma niyeti, kişi için sıkıntı yaratan ve kolay olmayan bir süreçtir (Uslu ve Aktaş, 2017). Bu süreçte bireyler çeşitli kriterleri referans olarak değerlendirmeler yapar ve nihai bir karar verirler.

Ayalew ve arkadaşları (2015) işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olabilecek öncülleri; liderlik yaklaşımları, çalışma ortamı, ücret, iş yükü, ekip içi iletişim, ast-üst ilişkileri şeklinde ele almışlardır. Ayrıca literatürde konu ile ilgili yapılan araştırmalarda lider-üye ilişkisinin önemli olduğu ve bu ilişkinin yönetici kaynaklı bozulması durumunda ise çalışanın işten ayrılma niyetine yöneldiği belirtilmektedir (Pradhan ve Jena, 2016:240). İşyerinde mutlu olmayan ve tatmin seviyeleri düşük çalışanlar, işten ayrılmaya daha çok eğilim göstermektedir (Lambert, Hogan ve Barton,2001; Tett ve Meyer,1993). Bireysel, örgütsel ve çevresel faktörler çalışan tatminini etkilemekte, tatmin duygusunda azalma olması da kişiyi işten ayrılma niyetine sokmaktadır. Ayrıca, otoriterleşme, kuralların katılaştırılması, ilkecilik ile ilgili pek çok düzenleme de bireyi işten ayrılma niyetine yönlendirebilecek örgütsel öncüllerdir (Akbolat vd. 2014:4; Akt. Öktem, Kızıltan ve Tarhan, 2016:166). Mohsin ve Kumar (2013) ise işten ayrılma niyeti

üzerinde belirleyici olan faktörleri; çalışma koşullarına ilişkin eksiklikler düşük ücret, kariyer yolunun olmaması, iş yükü ve çalışma süresi sorunları olarak ele almıştır.

2.3. Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları

Yöneticilerin karanlık davranışlarının yanı sıra son yıllarda popüler olan bir diğer kavram ise üretkenlik karşıtı iş davranışlarıdır. Üretkenlik karşıtı iş davranışları konusunun araştırmacılar tarafından dikkat çekici hale gelmesinde bu davranışların bireysel ve örgütsel çıktılar üzerindeki olumsuz etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, iş ortamında çalışanlar ile ilişkili olumsuzluk içeren sapma davranışları üretkenlik karşıtı iş davranışları olarak değerlendirilmektedir (Heyde vd., 2014:1). Üretkenlik karşıtı iş davranışları çalışanların bilinçli olarak işini yapmaması, yanlış yapması ve iş çıktıları ve örgütsel süreçler üzerinde olumsuz etkiler yaratması olarak ifade edilmektedir (Spector ve Fox, 2005). Üretkenlik karşıtı iş davranışlarının hedefinde örgüt, diğer çalışanlar, müşteriler, iş süreçleri, liderler, meslektaşlar ve yöneticiler olabilmektedir. Çalışanın bilinçli olarak örgütsel ve bireysel çıktılara yönelik zarar verme yönteminin pek çok aracı bulunmaktadır (Fox, Spector ve Miles, 2001:292). İstismarcı davranışlar, yalan söyleme, hile yapma, karşıtılık, sabotaj, çaba göstermeme, dikkatsizlik, sözlü taciz, emniyetsiz davranışlar, iş ortamında alkol kullanımı, başkalarını rahatsız etme, sinirli tavır gösterme üretkenlik karşıtı iş davranışları ile ilintili örneklerdir (Penney, Hunter ve Perry, 2011:60; Heyde vd., 2014:2; Gruys ve Sackett, 2003:38).

Üretkenlik karşıtı iş davranışları yelpazesi oldukça geniştir. Küçük bir kırtasiye ürünü çalma ya da iş arkadaşına sözlü tacizde bulunma üretkenlik karşıtı iş davranışları olarak ele alınsa bile etkilerinin farklılık göstereceği aşıkardır (Collins ve Griffin 1998). İşe geç gelme, iş yerinde örgütsel amaçlar harici vakit harcama gibi çalışan davranışları da temelinde üretkenlik karşıtı iş davranışlarına yönelik hisleri beslemektedir. Spector ve arkadaşları'na (2006) göre üretkenlik karşıtı iş davranışları; istismarcılık, pasif davranışlar, sabotaj, hırsızlık ve geri çekilme davranışlarıdır.

Üretkenlik karşıtı iş davranışları, örgütsel üretkenlik karşıtı iş davranışları ve kişiler arası üretkenlik karşıtı iş davranışları olarak iki boyutta ele alınmaktadır (Spector vd., 2006; Robinson ve Bennett,1995). İşe gelmeme, üretim sapmalarına sebep olma ve sabotaj örgüte yönelik karanlık davranışları içeren üretkenlik karşıtılığdır. Diğer tarafta, istismarcılık, kişiler arası çatışmalar, dedikodu, anti-sosyal davranışlar, nezaketsizlik ise kişiler arası ilişkileri hedefleyen üretkenlik karşıtı iş davranışlarıdır (Abdullah ve Halim, 2016:3; Abas vd., 2015:100). Son olarak üretkenlik karşıtı iş davranışlarının tanımlanmasındaki en belirgin özelliğin bilinçli ve kötü niyet temelli olduğunu vurgulamak gerekir. Kaza ile olan ya da istenmeden gerçekleşen davranışların bu kapsamda değerlendirilmemesi önem arz etmektedir (Gruys ve Sackett, 2003:30).

3. MODEL ÖNERİSİ VE ARAŞTIRMA SORULARI

Üretkenlik karşıtı iş davranışları ve örgütsel faktörler nedeniyle işten ayrılma niyeti işyerinde algılanan stresörlere yönelik bir tepkidir (Spector ve Jex, 1998; Jex ve Beehr, 1991). Sosyal Öğrenme Teorisine göre insan davranışları bireysel gözlemler sonucu ortaya çıkmaktadır. Çalışanın işyerinde algıladığı zehirleyici ve olumsuz davranışlar, bireyin davranışlarının da üretkenlik karşıtı olmasında etkilidir. Liderlik kavramının temelinde, örgütsel amaçlara erişmek için insanları ahenkli bir şekilde yönetme ve bireysel hedefler ile örgütsel hedefleri uyumlaştırma felsefesi bulunmaktadır. Bu süreçte çalışanların yönlendirilmesi, onların kişisel olarak iyi olma hallerinin sağlanması ve motive edilmeleri faaliyetlerin yürütülmesinde önem arz eden lider davranışlarının başında yer almaktadır. Örgütsel fonksiyonların icra edilmesinde toksik davranışların gözlemlenmesi karşısında çalışanların reaksiyon olarak olumsuz davranışlara yönelmesi muhtemeldir (Boddy, 2014).

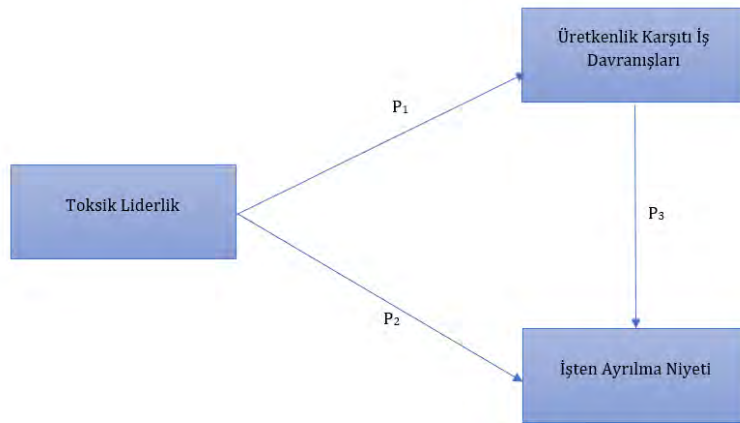
Çalışma ortamında lider-üye etkileşiminin rolü çalışan davranışları üzerinde büyük bir öneme sahiptir. Lider iletişiminin zayıf olması, liderin toksik davranışlar sergileyip çalışanlara zarar vermesi bireylerin işten ayrılma niyeti içerisinde girmelerinde etkili olabilmektedir. Bununla birlikte Sosyal Değişim Teorisi ve Bilişsel Sosyal Teori göz önüne alındığında örgüt içerisinde çalışan davranışlarının olumsuz yönde evrilmesinde ast-üst arası ilişkilerin bozulmasının önemli olduğu bilinmektedir (Abdullah ve Halim, 2015 :3).

Çalışanların motivasyonu, örgütsel bağlılığı, iş tatmini, üretkenliği, verimliliği, performansı, yaratıcılığı toksik liderlik davranışları sonucu azalma eğilimine girmektedir. Toksik lider davranışları çalışma ortamına tesir ederek kaytarma, tükenmişlik, işten ayrılma, yalnızlık, üretkenlik karşıtı iş davranışları, uzaklaşma ve sapma davranışlarında da artış gözlemlenmektedir (Gallus vd., 2013). Bununla birlikte toksik lider tutumları lidere yönelik güven duyulmasını imkânsız hale getirerek çalışma ortamına lider-üye etkileşiminin kurulmasını engellemektedir (Pelletier, 2012). Ayrıca toksik liderler, iş ortamındaki huzuru bilinçli şekilde bozmaya çalışır ve çalışanlar arası biçimsel olmayan bağların kurulmaması için çabalar. Bu taktikle organizasyonu kendi elinde bulundurduğu güç ile yönetmeyi hedefler. Onların bu çabaları hedeflerinin aksine bireysel ve örgütsel sapmalar ile sonuçlanmaktadır. Kısa dönemde örgütsel hedeflere ulaşılsa bile örgüt içerisindeki entelektüel sermaye değeri azalmakta ve çalışanların bireysel tatmin düzeyleri düşerek işe ve işyerine olan aidiyet duyguları körelmektedir (Gallus vd, 2013; Özer vd., 2017; Başar, Sığırı ve Basım; 2016).

Işıkay (2019) toksik liderliğin etkilerini bireysel etkiler ve örgütsel etkiler olmak üzere iki başlıkta ele almıştır. Fiziksel sağlık problemleri, ruhsal belirtilerin bireysel etkiler kapsamında değerlendirilebileceğini belirtmiş ve işten ayrılma niyeti, işe gelmeme, yabancılaşma gibi tutumları da örgütsel etkiler ile ilişkilendirmiştir.

Bu çalışmada toksik liderlik, işten ayrılma niyeti ve üretkenlik karşıtı iş davranışları teorik olarak ele alınmıştır. Ayrıca bu değişkenler arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. Bu kapsamda kuramsal yapı ile uyumlu bir model oluşturulmuş ve araştırma soruları hazırlanmıştır.

Şekil 1: Model Önerisi

P₁: Toksik Liderlik üretkenlik karşıtı iş davranışları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

P₂: Toksik Liderlik işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

P₃: Üretkenlik karşıtı iş davranışları işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

4. SONUÇ

Üretkenlik karşıtı iş davranışlarının işletmelere maliyeti oldukça yüksektir. Çalışanların hırsızlık, iş yavaşlatma, iş süreçlerini aksatma gibi üretkenlik karşıtı davranışları her yıl finansal kayıplara neden olmaktadır (Bennett ve Robinson, 2000; Kelloway vd., 2010). İşten ayrılma maliyetleri de işletmeler için önemli bir kalemdir. Özellikle nitelikli işgücünün işten ayrılması hem yeni personel istihdam maliyetlerini hem de eğitim ve oryantasyon maliyetlerini arttırmaktadır. Ayrıca bir örgütün işgücü devir oranının yüksek olması ya da üretkenlik karşıtı iş davranışlarının sürekliliği kurumsal imajın zarar görmesine neden olmaktadır (Kozako, Safin ve Rahim,2013:182). Literatürde üretkenlik karşıtı iş davranışlarının bireysel performansı ve verimliliği düşürerek örgütsel karlılığı azalttığını ortaya çıkaran araştırmalara rastlamak mümkündür. Deshong vd., 2015:55; Bashir vd., 2012). Bununla birlikte işten ayrılma niyeti de çalışan için kolay olmayan bir süreçtir. Bu süreçte çalışanın performansında sapmalar gözlemlenmekte ve bireysel tatmin ve başarı duygusu azalmaktadır (Hershcovis ve Barling, 2010). Örgütsel maliyetlerin azaltılması ve bireysel ve örgütsel çıktılar üzerindeki olumsuz etkilerin minimizasyonu amacıyla işten ayrılma niyeti içerisinde olan çalışanların belirlenebilmesi ve bu kişilerin (nitelikli olanlar) örgütte devamlılığın sağlanması için uzlaşmacı yaklaşımların oluşturulması önem arz etmektedir. Özellikle toksik liderlik gibi yıpratıcı liderlik davranışları nedeniyle pasif ve karşıt davranış sergileme durumu olduğu saptanırsa bunun ortadan kaldırılması ve etkilerinin azaltılması için önlemler alınması sürdürülebilir performans ve rekabet avantajı sağlamada işletmeye katkı sağlayacak bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada toksik liderlik, üretkenlik karşıtı iş davranışları ve işten ayrılma niyeti kavramları teorik olarak ele alınmış ve bu değişkenler arası ilişkiler incelenmiştir. Ayrıca ampirik bir araştırma uygulamasında kullanılmak üzere değişkenler arası ilişkileri ortaya çıkarmayı hedefleyen bir model oluşturulmuştur. İleriki araştırmalarda modelin test edilmesi ve aracı ya da düzenleyici değişkenler ile model kapsamının genişletilmesinin, bulguların bilimsel anlamlılığı üzerinde olumlu faydalar sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABAS, C., OMAR, F., HALİM, F. W., & HAFIDZ, S. W. M. (2015). The Mediating Role Of Organizational-Based Self-Esteem in Perceived Organizational Support And Counterproductive Work Behaviour Relationship, *International Journal of Business and Management*, 10(9), 99-109.
- ABDULLAH, A., & HALİM, F. W. (2016). The Influence Of Work Ethic And Counterproductive Work Behaviour Of Civil Servants, *Journal of Technology Management and Business*, 3(1).1-14.
- AKBOLAT, M., YILMAZER, A., & TUTAR, H. (2014). Konaklama İşletmeleri Çalışanlarının Algıladıkları Mobbingin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 1-17.
- ARMITAGE, A. (2015). The Dark Side: The Poetics Of Toxic Leadership, *Advances in Developing Human Resources*, 17(3), 376-390.
- AYALEW, F., KOLS, A., KIM, Y. M., SCHUSTER, A., EMERSON, M. R., & Van ROOSMALEN, J. (2015). Factors Affecting Turnover İntention Among Nurses in Ethiopia, *World Health Popul*, 16(2), 62-74.
- BAHADIR, E. (2018). Öğretmenlerin Psikolojik Sermaye Düzeyleri ile Okul Müdürlerinin Toksik Liderlik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Doktora Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BASHIR, S., NASIR, M., QAYYUM, S., & BASHIR, A. (2012). Dimensionality Of Counterproductive Work Behaviors in Public Sector Organizations of Pakistan, *Public Organization Review*, 12(4), 357-366.
- BAŞAR, U., SİĞRİ, Ü., & BASIM, N. (2016). İş Yerinde Karanlık Liderlik, *İş ve İnsan Dergisi*, 3(2), 65-76.
- BENNETT, R. J., & ROBINSON, S. L. (2000). Development of A Measure of Workplace Deviance, *Journal of Applied Psychology*, 85(3), 349-360.
- BODDY, C. R. (2014). Corporate Psychopaths, Conflict, Employee Affective Well-Being And Counterproductive Work Behaviour, *Journal of Business Ethics*, 121(1), 107-121.
- COLLINS, J. M. & GRIFFIN, R. W. (1998). *The Psychology Of Counterproductive Job Performance*. In R. W. Griffin, A. O’leary-Kelly, & J. M. Collins (Eds.), *Dysfunctional Behavior in Organizations: Violent And Deviant Behavior*, 219-242. Stamford, Ct: Ja1.
- CONGER, J., & KANUNGO, R. (1998). *Charismatic Leadership in Organizations*. Thousand Oaks, Ca: Sage.
- ÇETİNKAYA, H. (2017). Okul Yöneticilerinin Toksik (Zehirli) Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- DESHONG, H. L., GRANT, D. M., & MULLINS-SWEATT, S. N. (2015). Comparing Models of Counterproductive Workplace Behaviors: The Five-Factor Model and The Dark Triad, *Personality And Individual Differences*, 74, 55-60.
- FOX, S., SPECTOR, P. E., & MILES, D. (2001). Counterproductive Work Behavior (Cwb) in Response to Job Stressors and Organizational Justice: Some Mediator and Moderator Tests for Autonomy and Emotions, *Journal of Vocational Behavior*, 59(3), 291-309.

- GALLUS, J. A., WALSH, B. M., VAN DRIEL, M., GOUGE, M. C., & ANTOLIC, E. (2013). Intolerable Cruelty: A Multilevel Examination of The Impact of Toxic Leadership on Us Military Units and Service Members, *Military Psychology*, 25(6), 588-601.
- GRIFFETH, R. W., HOM, P. W., & GAERTNER, S. (2000). A Meta-Analysis of Antecedents And Correlates of Employee Turnover: Update, Moderator Tests, and Research Implications For The Next Millennium, *Journal of Management*, 26(3), 463-488.
- GRUYS, M. L., & SACKETT, P. R. (2003). Investigating The Dimensionality of Counterproductive Work Behavior, *International Journal of Selection and Assessment*, 11(1), 30-42.
- HERSHCOVIS, M. S., & BARLING, J. (2010). "Towards A Multi-Foci Approach to Workplace Aggression: A Meta-Analytic Review of Outcomes from Different Perpetrators", *Journal Of Organizational Behavior*, 31(1), 24-44.
- HEYDE, A. V. D., MIEBACH, J., & KLUGE, A. (2014). Counterproductive Work Behaviour In A Simulated Production Context: An Exploratory Study With Personality Traits As Predictors of Safety-Related Rule Violations, *J Ergonomics*, 4(130), 2-9.
- HITLAN, R. T., & NOEL, J. (2009). The Influence of Workplace Exclusion And Personality on Counterproductive Work Behaviours: An Interactionist Perspective, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 18(4), 477-502.
- HOGAN, R., & HOGAN, J. (2001). Assessing Leadership: A View From The Dark Side, *International Journal of Selection and Assessment*, 9, 40-51.
- HOGAN, R., & KAISER, R. (2005). What We Know About Leadership, *Review of General Psychology*, 9, 169-180.
- INSTONE, K. (2012). Counterproductive Work Behavior, *White Paper. Diunduh Tanggal*, 8.1-13.
- İNCE, M. (2018). Türkiye'de Yerel Yönetimlerde Dönüştürücü Liderlik Algısı Üzerine Bir Uygulama: Kars Belediyesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İZGÜDEN, D., EROYMAK, S., & Erdem, R. (2016). Sağlık Kurumlarında Görülen Toksik Liderlik Davranışları: Bir Üniversite Hastanesi Örneği, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 262-276.
- JEX, S. M., & BEEHR, T. A. (1991). Emerging Theoretical And Methodological Issues in the Study of Work-Related Stress, *Research in Personnel and Human Resources Management*, 9(31), L-365.
- KELLERMAN, B. (2004). *Bad Leadership: What It Is, How It Happens, Why It Matters*. Harvard Business Press.
- KELLOWAY, E. K., FRANCIS, L., PROSSER, M., & CAMERON, J. E. (2010). Counterproductive Work Behavior As Protest, *Human Resource Management Review*, 20(1), 18-25.
- KIM, J. S., & AHN, K. Y. (2012). The Relationship Between Organizational Commitment and Intention to Leave and The Moderating Effect of Gender and Occupation in Dae-Deok Venture Enterprises, *Asia-Pacific Journal of Business Venturing and Entrepreneurship*, 7(4), 77-86.

- KOZAKO, I. N. A. M. F., SAFIN, S. Z., & RAHIM, A. R. A. (2013). The Relationship of Big Five Personality Traits on Counterproductive Work Behaviour Among Hotel Employees: An Exploratory Study, *Procedia Economics And Finance*, 7, 181-187.
- LAMBERT, E. G., LYNNE HOGAN, N., & BARTON, S. M. (2001). The impact of job satisfaction on turnover intent: a test of a structural measurement model using a national sample of workers, *The Social Science Journal*, 38(2), 233-250.
- LIPMAN-BLUMEN, J. (2005). Toxic Leadership: When Grand Illusions Masquerade As Noble Visions, *Leader To Leader*, (36), 29-36.
- MOHSIN, A., LENGLER, J., & KUMAR, B. (2013). Exploring The Antecedents Of Intentions to Leave The Job: The Case Of Luxury Hotel Staff, *International Journal of Hospitality Management*, 35, 48-58.
- ÖKTEM, Ş., KIZILTAN, B., & ÖZTOPRAK, M. (2016). Örgütsel Güven ile Örgüt İkliminin Örgütsel Özdeşleşme, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, *Journal of Business Research Turk*, 8(4), 162-186.
- ÖZER, Ö., UGURLUOĞLU, Ö., KAHRAMAN, G., & AVCİ, K. (2017). A Study On Toxic Leadership Perceptions of Healthcare Workers, *Global Business And Management Research*, 9(1), 12-23.
- PELLETIER, K. L. (2012). Perceptions of and Reactions to Leader Toxicity: Do Leader-Follower Relationships and identification with Victim Matter?, *The Leadership Quarterly*, 23(3), 412-424.
- PENNEY, L. M., HUNTER, E. M., & PERRY, S. J. (2011). Personality and Counterproductive Work Behaviour: Using Conservation of Resources Theory to Narrow the Profile of Deviant Employees, *Journal of Occupational And Organizational Psychology*, 84(1), 58-77.
- PRADHAN, S., & JENA, L. K. (2016). The Moderating Role Of Neutralizers on The Relationship Between Abusive Supervision and Intention to Quit: A Proposed Model, *Journal of Human Values*, 22(3), 238-248.
- ROBINSON, S. L., & BENNETT, R. J. (1995). A Typology of Deviant Workplace Behaviors: A Multidimensional Scaling Study, *Academy of Management Journal*, 38(2), 555-572.
- ROSENTHAL, S. A., & PITTINSKYA, T. L. (2006). Narcissistic Leadership, *Leadership Quarterly*, 17, 617-633.
- S. GAERTNER. (1999). Structural Determinants of Job Satisfaction And Organizational Commitment in Turnover Models, *Human Resource Management Review*, 9(4), 479-493.
- SPECTOR, P. E., & FOX, S. (2005). *A Model of Counterproductive Work Behavior*. In S. Fox & P. E. Spector (Eds.), *Counterproductive Workplace Behavior: Investigations Of Actors And Targets* (Pp. 151-174). Washington, Dc: Apa.
- SPECTOR, P. E., & JEX, S. M. (1998). Development of Four Self-Report Measures of Job Stressors and Strain: Interpersonal Conflict at Work Scale, Organizational Constraints Scale, Quantitative Workload Inventory, and Physical Symptoms Inventory, *Journal of Occupational Health Psychology*, 3, 356-367.
- SPECTOR, P. E., FOX, S., PENNEY, L. M., BRUURSEMA, K., GOH, A., & KESSLER, S. (2006). The Dimensionality of Counterproductivity: Are All Counterproductive Behaviors Created Equal?, *Journal of Vocational Behavior*, 68(3), 446-460.

- TETT, R. P., & MEYER, J. P. (1993). Job Satisfaction, Organizational Commitment, Turnover Intention, And Turnover: Path Analyses Based on Meta-Analytic Findings, *Personnel Psychology*, 46(2), 259-293.
- USLU, S., & AKTAŞ, H. (2017). İşten Ayrılma Niyeti ile Örgütsel Sessizlik Etkileşiminde İş Güvencesi Memnuniyeti ve İş Güvencesi Endeksinin Aracı Rolü: Özel Bir Hastane Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 141-160.
- WHICKER, M. L. (1996). *Toxic Leaders: When Organizations Go Bad*. Praeger Publishers.
- YALÇINSOY, A., & IŞIK, M. (2018). Toksik Liderlik İle Örgütsel Bağlılık Ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisine Yönelik Bir Araştırma, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(3), 1016-1025.
- YENİHAN, B., ÖNER. M., & ÇİFTYILDIZ, K. (2014). İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki: Otomotiv İşletmesinde Bir Araştırma, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 5(1), 38-49.

COINTEGRATION EVIDENCES FROM THE NEW FRAGILE FIVE

Gülgün ÇİĞDEM* & Merve ALTAYLAR**

* Istanbul Gelişim University, TURKEY

e-mail: gulguncigdem@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5353-8638>

** Dokuz Eylül University, TURKEY

e-mail: mervealtaylar37@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5413-5048>

Received: 1 July 2020; Accepted: 26 July 2020

ABSTRACT

Purpose of this study is to test the association between savings and current account deficit of the “New Fragile Five” falling into critical cycle. 1994-2019 period annual national savings, current account balance and external debt have been analyzed within the framework of panel data analysis. At the modeling stage of the research focused on the cointegration relationship. Panel cointegration tests with structural breaks based on LM were used. To examine the unique economic structures of countries, heterogeneous estimating techniques were employed. The research has four important findings; i. There is a cointegration relationship between indicators, ii. The external debt increases the current account deficit, iii. The increase of savings in Turkey decreases the current account deficit, iv. An increase in savings increases the current account deficit in Argentina, Egypt, Pakistan and Qatar. This study, which will contribute to the expansion of typology, is also contributory to the “Triple Deficit Hypothesis”.

Keywords: *Current Account Deficit, Savings, Triple Deficit, Heterogeneous Panel, Cointegration with Structural Breaks, Unit Root with Structural Breaks*

Jel Codes: *E21, F32, E42, C33, C52*

---

1. INTRODUCTION

For the first time in 2013, Morgan Stanley used the concept of fragility in order to refer to economies becoming fragile due to high current account deficits (CAD) and their dependence on global capital flows, and created the “*Fragile Five*”. Afterward, the “*Fragile Eight*” group was created. And in 2017, “*New Fragile Five*” group was created by Standard & Poor's (S&P). Common ground of these countries is; balance of payments disequilibrium, finance of which becomes more and more challenging, and the rising high borrowing need. Due to their dependence on international capital flows, these economies become fragile against foreign shocks. CAD is –if certain threshold values are exceeded– accepted as significant crisis indicators. The main symptom behind the CAD problem is; insufficiency of national savings (Çiğdem, 2017; Çiğdem and Ülgen, 2017). Researchers stated in Table 1 has also confirmed that savings are among the determinants of CAD. So that a decrease in savings-investment deficit contributes to improvement of CAD (Chowdhury and Saleh, 2007).

Table 1. Researchers

Researcher	Year	Researcher	Year
Obstfeld and Rogoff	1994	Choi et al.	2008
Calderon et al.	2001	Ketenci and Uz	2009
Calderon et al.	2002	Ketenci	2010
Taylor	2002	Brissimis et al.	2010
Herrman and Jochem	2005	Brissimis et al.	2011
Aristovnik	2006	Liang	2012
Engel and Rogers	2006	Murty et al.	2013

Existence, and in particular, direction of a relationship between CAD and savings have been one of the most debated subjects. Empirical studies carried out have produced different results, for example; Barış and Uzay (2015) determined a strong causality relationship from CAD to savings while Kaygısız et al. (2016) indicated a one-way relationship from savings to CAD. On the other hand, Karanfil (2014) and Altunöz (2018) found a two-way causality relationship between variables. Çiğdem and Ülgen (2017) pointed out a two-way relationship between variables in Brazil, South Africa and India, a one-way relationship from CAD to savings in Chile and Poland, and a one-way relationship from savings to CAD in Indonesia. No relationship between variables has been determined in Hungary and Turkey. In these countries with fragile structures, determining the existence and direction of a relationship between variables is of importance especially for policymakers. This study is contributory to the literature due to limited number of studies on the *New Fragile Five* and even the *Triple Deficit*.

2. METHODOLOGY, DATA AND EMPIRICAL RESULTS

In this section, where the savings-CAD relationship will be analyzed, the 1994-2019 period annual data obtained from IMF have been tested. GDP and investment data were also analyzed as auxiliary variables. Stata 14.0 and Gauss 10 software has been used from during econometric analyses. An analysis within the panel cointegration model has been carried out in order that reciprocal synchronous long-run relationships among the examined variables can be demonstrated. Heterogeneous estimation techniques are of particular importance. Because, while providing an overview about the Fragile Five, the unique economic structures of the countries can be observed. Several estimators which have different theoretical basis were used to estimate the panel regression model. Regression have been estimated for a more detailed analysis of the relationship between variables.

Within this context, both the relationship between variables during analysis and the effect of changes in the variables on the same variables have been observed. Table 2 indicates the variables used in the analyses.

Table 2. Variables

Variables	Code	Units	Source
Current Account Deficit	CAD	% GDP	IMF
National Savings	S	% GDP	IMF
External Debt	ED	%GDP	IMF
Gross Domestic Product	GDP	% Growth	IMF
Investment	I	%GDP	IMF

2.1. Panel Unit Root Tests

Before proceeding to the estimation phase of the regression model time series properties of macroeconomic variables were investigated. Panel unit root tests are divided into two within the literature that so-called first-generation panel unit root tests assuming there is no cross-sectional dependence. The so-called second-generation panel unit root tests run on the assumption of cross-sectional dependence. The main advantage of second-generation tests over other tests is that they allow cross-sectional correlation (Güloğlu et al. 2012:606). As argued by O’Connell (1998), possible correlations between cross-section series can lead to overreject of the null hypothesis of first generation tests. Whether there is cross-sectional dependency in variables must be tested before the selection of panel unit root test, and a panel unit root test must be selected accordingly. For this purpose, weak cross-sectional dependence CD_{NT} ($N < 10$) test developed by Pesaran (2015) and bias adjusted LM test ($LM_{adj.}$) developed by Pesaran et al. (2008) were used.

For this purpose, three panel unit root tests were used: CIPS test developed by Pesaran (2007); MADF test developed by Taylor and Sarno (1998) and PANKPSS test developed by Carrion-i Silvestre et al. (2005) for testing unit roots in the variables.

Pesaran (2007), augmented the ADF regression through cross-section average and lagged values of series, and developed the cross-sectionally augmented IPS, namely the CIPS statistics, asserting that correlation between cross-sections had been eliminated through first-order difference of such regression. Null hypothesis of the test is formed as $H_0: \rho_i = 0$ (for each i). CIPS statistics is calculated as:

$$CIPS(N, T) = N^{-1} \sum_{t=1}^N t_i(N, T) \tag{1}$$

and truncated version of this statistics is;

$$CIPS^*(N, T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i^*(N, T) \tag{2}$$

Pesaran (2007) stated the powerful part of this test to be good small sample properties (Pesaran, 2007:277).

Taylor and Sarno (1998) propose the multivariate augmented Dickey-Fuller (MADF) unit root test, which is similar to the classic single equation ADF test. In the model which proposed a system with N equation is estimated and a test process is applied by considering the correlation between the cross sections. MADF statistics is actually standard Wald statistics and is shown as below:

$$MADF = \frac{(\iota - \varphi \hat{\beta}) \{ \varphi [Z'(\hat{\lambda}^{-1} \otimes I_T)Z]^{-1} \varphi' \} (\iota - \varphi \hat{\beta}) N(T-k-1)}{(Y-Z\hat{\beta})' (\hat{\lambda}^{-1} \otimes I_T) (Y-Z\hat{\beta})} \tag{3}$$

Where, φ represents dimensional with $N \times N(k+1)$ block diagonal matrix and I vector with $N \times 1$ dimensional. $\hat{\beta}$ and $\hat{\lambda}$ represent consistent estimators of β and λ . The null hypothesis of this test indicates that there is no unit root in the series (Taylor and Sarno, 1998:288). The

theoretical base of the panel unit root test proposed by Carrion-i Silvestre et al. (2005) are different and structural breaks are taken into account. Under the assumption that the long-run variance is constant (by groups), using the LM_{hom} statistic, the null hypothesis of stationarity is tested as follows:

$$LM_{hom}(\lambda) = N^{-1} \sum_{i=1}^N (\hat{\omega}^{-2} T^{-2} \sum_{t=1}^T S_{i,t}^2) \tag{4}$$

Where, $S_{it} = \sum_{j=1}^t u_{ij}$ and $N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{\omega}_i^2 = \lim_{T \rightarrow \infty} T^{-1} s_{i,T}^2$. When the long-run variance is allowed to change according to the groups, LM_{het} statistics are used and shown as follows:

$$LM_{het}(\lambda) = N^{-1} \sum_{i=1}^N (\hat{\omega}_i^{-2} T^{-2} \sum_{t=1}^T S_{i,t}^2) \tag{5}$$

In these equations (4, 5), $\hat{u}_{ij}$ refers to OLS residuals, and ω_i^2 is the long-run variance of u_{ij} . LM statistics are standardized as follows:

$$Z(\lambda) = \frac{\sqrt{N}(LM(\lambda) - \bar{\xi})}{\bar{\zeta}} \sim N(0,1) \tag{6}$$

In this equation (6), $\bar{\xi}$ and $\bar{\zeta}$ are the average of the mean and variance for each cross section, respectively. Also, structural breaks are allowed to change according to the series (Carrion-i Silvestre et al., 2005: 161-163).

2.2 Panel Cointegration Test

Cointegration refers to a very special relationship structure that can be defined as a long-run synchronous movement between variables. In this study, the relationship between the “CAD-Savings-ED” in the *Fragile Five* was investigated by LM based panel cointegration tests. These tests are LM based cointegration tests developed by Westerlund (2006) and Westerlund & Edgerton (2008) that take into account structural breaks. The main advantages of these tests are that it allows cross-sectional dependence and heterogeneous slopes.

In panel LM test with multiple structural breaks developed by Westerlund (2006), breaks are determined endogenously. In other words, the breaks date is not known before. In this test, cross-sectional dependence and heterogeneous slopes are allowed, as well as different number of breaks and different break dates according to the groups. The model for this test is shown below:

$$y_{it} = z'_{it} \gamma_{ij} + x'_{it} \beta_i + e_{it} \tag{7}$$

$$e_{it} = r_{it} + u_{it} \tag{8}$$

$$r_{it} = r_{it-1} + \phi_i u_{it} \tag{9}$$

Where, $x_{it} = x_{it-1} + v_{it}$. The statistics of the test are as follows:

$$Z(M) = \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^{\mu_i+1} \sum_{t=T_{ij-1}+1}^{T_{ij}} (T_{ij} - T_{ij-1})^{-2} \hat{\omega}_{i1.2}^{-2} S_{it}^2 \tag{10}$$

The null hypothesis of this test indicates the presence of cointegration. In equation 10 $\hat{\omega}_{i1.2}^2 = \hat{\omega}_{i11}^2 - \hat{\omega}'_{i21} \hat{\Omega}_{i22}^{-1} \hat{\omega}_{i21}$ and $S_{it} = \sum_{k=T_{ij-1}}^t \hat{e}_{ik}^*$. Where, $\hat{e}_{it}^*$ is an efficient estimator of e_{it} (Westerlund, 2006:103-104).

Another cointegration test used in the research is an LM based test developed by Westerlund and Edgerton (2008), which have a structural breaks assumption. This test also allows for serially correlated and heteroscedastic residuals, breaks in both constant and slope. LM cointegration test by suggested Westerlund and Edgerton (2008) can be which can simply be written as follows (Westerlund and Edgerton, 2008);

$$\varphi_N = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N T \hat{\varphi}_i S_i \tag{11}$$

$$\tau_N = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \tau_i \tag{12}$$

$S_i = \hat{\omega}_i / \hat{\sigma}_i$ where $\hat{\sigma}_i$ is estimated regression¹, standard error $\hat{\varphi}_i$ is the OLS estimate of φ_i and τ_i its t-ratio. The null hypothesis of this test is that there is no cointegration relationship. As argued by Westerlund and Edgerton (2008) that this test has good performance in small samples.

2.3 Panel Regression Estimators

Slope heterogeneity should be tested before estimating a panel regression model. This term means that each cross section has its own slope, which is statistically significant. As argued by Maddala, Trost, Li and Joutz (1997), if panels with heterogeneous slopes are estimated by the assumption of homogeneity, then heterogeneity bias may occur. Homogeneous slopes were investigated with the $\hat{S}$ test developed by Swamy (1970) and the slope homogeneity test developed by Pesaran and Yamagata (2008). Swamy $\hat{S}$ test is for panels where cross-sectional dimension (N) is small relative to time dimension (T). The $\tilde{\Delta}$ test is for large panels (Pesaran and Yamagata, 2008:209). Therefore, were employed the bias adjusted version of this test ($\tilde{\Delta}_{adj}$) in the research.

In this study, advanced panel data analysis techniques have been applied where the characteristics of the groups such as individuals, countries and the correlation between cross-sections are not ignored. It is very important to provide information on the basis of groups as well as providing information about the overall panel. Thus, groups that are compatible with the results of the panel can also be identified. For this purpose, AMG estimator developed by Eberhardt and Teal (2010) and Eberhardt and Bond (2009); CCE estimator developed by Pesaran (2015); SUR estimator developed by Zellner (1962) and panel DOLS estimator developed by Pedroni (2001) was used. The values obtained for each group are combined with the MG approach developed by Pesaran and Smith (1995) (Eberhardt and Bond 2009:2-3). The theoretical details of the panel regression estimators used in the study are given respectively.

The panel regression model by AMG estimator can be expressed as follows:

$$y_{it} = a_i + b_i' x_{it} + c_{it} + d_i \hat{\mu}_t + e_{it} \tag{13}$$

Where “ μ_i ” unobserved common factors, x_{it} is explanatory variables and y is dependent variable.

At the last stage, the following model is estimated:

$$\hat{\beta}_{AMG} = N^{-1} \sum_{i=1} \hat{\beta}_i \tag{14}$$

The CCE estimator is based on a linear model such as:

$$y_{it} = a_i' d_t + b_i' x_{it} + e_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \tag{15}$$

Then each group is averaged and combined with the MG approach:

$$\hat{\beta}_{CCEMG} = N^{-1} \sum_{i=1} \hat{\beta}_i \tag{16}$$

Where β_i represents to the slope specific to each cross section (Pesaran, 2006: 982). Pesaran (2006) stated that the CCE estimator is more suitable for heterogeneous large panels, but later Monte Carlo experiments by Kapetanios, Pesaran and Yamagata (2011) showed that the CCE estimator is better in small samples than the alternative estimators in the literature (Pesaran 2006; Kapetanios et al.2011).

Another estimator included in the paper is the DOLS, which is frequently used in the estimation of cointegration relations. The DOLS estimator also includes preliminary and lagged values of arguments. Thus, it also ensures the destruction of endogeneity. A regression model with slope heterogeneity is based on:

$$y_{it} = \mu_i + \beta_i x_{it} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \tag{17}$$

Then the results are combined for the panel;

$$\hat{\beta}_{DOLSMG} = N^{-1} [\sum_{i=1}^N (\sum_{t=1}^T (Z_{it} Z'_{it})^{-1}) (\sum_{t=1}^T (Z_{it} \bar{Y}_{it}))] \tag{18}$$

Where Z_{it} is column vector of explanatory variables and y is dependent variable (Pedroni, 2001:729).

SUR estimator is different from other methods. In SUR method, the system can be solved as a whole and loss of effectiveness can be prevented. In addition, the correlation between regression and residuals of models is also taken into account. Where in this method, first, each group is estimated individually as follows:

$$Y_i = X_i \beta_i + u_i \tag{19}$$

and omega matrix is calculated,

$$\hat{\beta} = (X' \Omega^{-1} X)^{-1} X' \Omega^{-1} Y \tag{20}$$

Where, Ω represents the variance-covariance matrix, y is a dependent variable and x_{it} explanatory variable. Then, regression model is estimated by GLS (Zellner, 1962: 340).

In this research, 1994-2019 period annual CAD, S, ED, INV and GDP data of five countries named the *New Fragile Five* (Argentina, Egypt, Qatar, Pakistan and Turkey) are examined. Panel regression model to be estimated within the scope of the research is shown as the following:

$$CAD_{it} = a_i + \beta_{1i} S_{it} + \beta_{2i} ED_{it} + u_{it} \tag{21}$$

Table 3. Descriptive Statistics

Variables	Obs. (NxT/25x5)	Mean	Median	St. Dev.	Min.	Max.
CAD	125	0.394152	-1.355	9.560282	-27.25	33.185
S	125	24.00102	20.218	13.82498	9.076	64.189
ED	125	2.982566	-2.139	14.12176	-13.489	47.199
GDP	125	4.966409	4.674	5.436894	-10.895	30.012
INV	125	22.75357	19.32	8.145491	10.306	46.674

Descriptive statistics for variables are presented in Table 3 before estimating the model. Furthermore, it is seen that the data set displays balanced and long panel characteristics. It is also very important that the median of the CAD and ED variables are negative. This situation is actually an indication that there is a CAD and external debt in the fragile five.

Table 4 : Cross-section Dependence Tests (for variables)

Variables	Bias Adj. CD St. (CD _{adj})	Pesaran (2015) CD _{NT} St.
CAD	45.717 *	3.742 *
S	45.717 *	1.878 ***
ED	45.717 *	2.131 **

Note: *, **, *** denote the significance levels of alpha at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.

Findings for the cross-sectional dependence are illustrated in Table 4. According to this table, is rejected the null hypotheses of absence of cross section dependence by looking at the results of CD_{NT} test and LM_{adj} tests. Thus, it was observed that there is problem of cross-sectional dependence. Therefore, before proceeding with the unit root analyses, second-generation panel unit root tests functioning under the presence of cross-sectional dependence must be selected. In this research, presence of unit root has been tested using the CIPS, MADF and PANKPSS (with structural breaks) panel unit root tests.

Table 5 : Panel Unit Root Tests

Variables	CIPS		MADF	PANKPSS	
	t-bar St. Intercept	t-bar St. Int&Trend	MADF St. Intercept	LM St. Intercept	LM St. Int&Trend
CAD	-0.575	-0.952	20.448	1.527 ***	39.478 *
S	-0.281	-0.199	18.948	4.681 *	27.410 *
ED	-0.681	-1.150	30.353	-0.055	16.458 *
ΔCAD	-5.077 *	-3.437 *	117.411		
ΔS	-2.740 *	-1.629 ***	146.478		
ΔED	-5.018 *	-3.365 *	136.176		

Note :i. *, **, *** denote the significance levels of alpha at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.
ii. Critical values for the MADF test are 31.844 (level) and 33.168 (first dif.).

Table 5 shows the results of the panel unit root tests with different theoretical basis. According to CIPS and MADF test statistics, the null hypothesis indicating the unit root existence can not be rejected. The results of CIPS and MADF test stat. are also supported by the result of PANKPSS test. The results of the panel unit root tests where the breaks are not taken into account and are taken are in consistency. Moreover, the results of the PANKPSS test showed that the factors affecting the stationary of variables are not only structural breaks.

Table 6 : Slope Homogeneity and CSD Test

Swamy Slope Het. Test χ^2 St.	Pesaran&Yamagata $\bar{\Delta}$ St.	Pesaran&Yamagata $\bar{\Delta}_{adj}$ St.
119.3632*	7.2769*	8.0970*
Cross-section Dependence Tests (for model)		
Bias Adj. CD Test St.	Breusch-Pagan LM St.	Breusch-Pagan LM _{adj} St.
6.399*	17.25***	3.974*

Note: *, **, *** denote the significance levels of alpha at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.

Table 6 shows the tests (slope homogeneity and CSD) applied for the model. It has been concluded that the null hypothesis stating that slopes are homogeneous was rejected (at different levels of significance). According to the CSD tests, there is a CSD problem in the model. Therefore, these two assumptions should be considered in the selection of both the panel cointegration test and the panel regression estimator. This situation turns the direction of analysis into second generation panel cointegration tests and regression estimators.

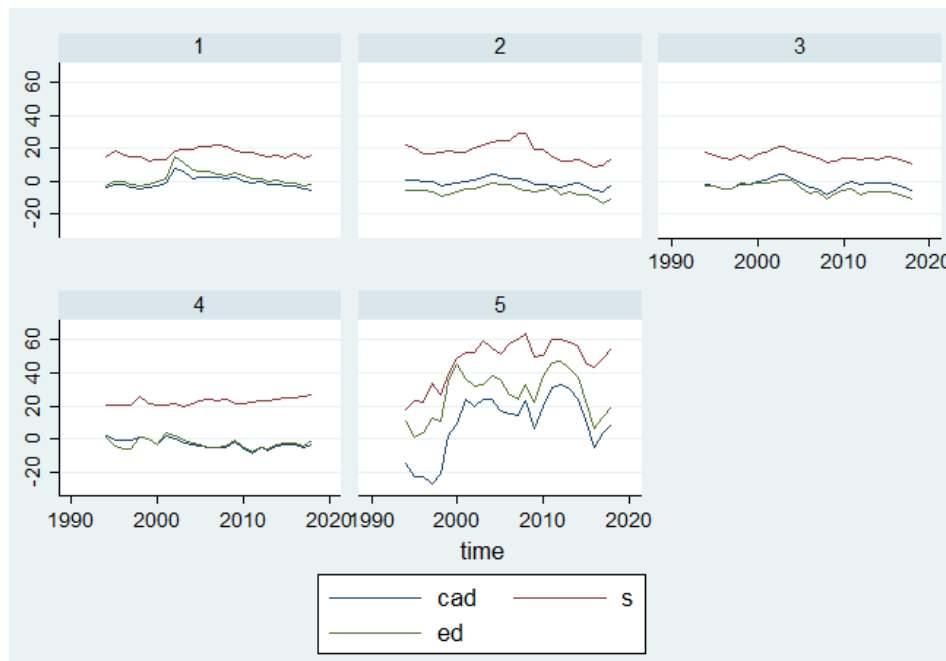
Table 7. Panel Cointegration Tests

Westerlund (2006)		Westerlund&Edgerton (2008)	
LM St. (Cons.)	LM St. (Cons.&Trend)	Tau St. (τ)	Phi St.(φ)
28.559	0.401	-3.519*	-2.495*

Note: *, **, *** denote the significance levels of alpha at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively

Table 7 shows the results of the panel cointegration tests with the structural breaks. Tau, phi and LM statistics indicate cointegration. In other words, these variables show a synchronous relationship in the long-run. Therefore the level values of the variables can be used for the rest of the analysis. Figure 1 shows the graphs of macroeconomic variables of the *New Fragile Five*. Synchronous mobility between variables is clearly noticeable.

Figure 1. Graphics by Groups²

Table 8. Estimation Results (by panel)

Dependent Variables: CAD				
Regressors	CCE (robust)	AMG (robust)	DOLS	SUR
S	0.2352 [2.44]**	0.2463 [1.44]	0.4446 [6.793]*	0.2362 [4.54]*
ED	0.5960 [6.04]*	0.5873 [10.81]*	1.433 [18.13]*	0.5332 [12.43]*
Model				
RMSE	0.9847	1.3993		
Wald	42.41 *	118.84 *		

Note:i. *, **, *** denote the significance levels of alpha at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.

ii.Values in brackets indicate the t (only DOLS estimator) and Z statistics.

Panel regression model estimated with CCE, AMG, DOLS and SUR estimators is presented in Table 8. According to regression results both of explanatory variables seem to be significantly related to CAD (coefficient and significance level differ according to estimators). It is also observed that there is positive relationship between savings, ED and CAD. Nevertheless, in the model estimated only by the AMG estimator, the SAVINGS coefficient remains statistically insignificant.

Coefficients vary according to methods. However, the direction of the relationship is the same for all estimators:

- The effect of savings on CAD was estimated as 0.23 (CCE and SUR) and 0.44.

- The effect of ED on CAD ranges from approximately 0.59 (CCE and AMG) to 1.4 (DOLS).

The Wald statistics, which indicate the overall significance of the models, are also quite high.

Table 9. Estimation Results (by group)

Dependent Variable: CAD		Panel Estimators							
Countries	Regressors	CCE		AMG		DOLS		SUR	
Argentina	S	0.2589	[2.73]*	0.1719	[3.08]*	0.8507	[5.5689]*	0.1302	[2.81]*
	ED	0.6314	[11.50]*	0.6538	[17.13]*	0.6163	[4.665]*	0.6721	[22.89]*
Egypt	S	0.2378	[2.81]*	0.1859	[2.87]*	0.2293	[1.428]	0.1922	[4.03]*
	ED	0.4736	[3.32]*	0.5080	[4.23]*	1.198	[3.615]*	0.5574	[5.98]*
Pakistan	S	0.4146	[1.90]**	0.3211	[1.81]***	0.0637	[0.422]	0.4887	[2.71]*
	ED	0.3231	[1.49]	0.4802	[3.45]*	0.9154	[5.733]*	0.3337	[2.29]**
Turkey	S	-0.5440	[-4.41]*	-0.3909	[-2.90]*	0.0965	[0.2685]	-0.3820	[-2.86]*
	ED	0.7591	[11.12]*	0.7436	[8.11]*	1.502	[4.067]*	0.6720	[7.75]*
Qatar	S	0.1045	[0.99]	0.5607	[9.17]*	1.018	[7.548]*	0.7519	[6.65]*
	ED	0.7652	[9.12]*	0.5640	[10.71]*	0.7192	[5.475]*	0.5306	[4.99]*

Note: i. *, **, *** denote the significance levels of alpha at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.

ii. Values in brackets indicate the t (only DOLS estimator) and Z statistics.

In order to evaluate model estimations in more detail, results on the basis of groups are also shared. Table 9 shows the regression estimation results by groups. According to the results of the analysis;

The external debt increases the CAD in all countries in the fragile group of five countries.

In Turkey, an increase in savings affects the CAD differently; an increase in savings brings with it a decrease in the CAD.

In the *New Fragile Five Countries* (except Turkey), the increase in savings increase the CAD.

It is possible to explain this unexpected situation which is seen in the *New Fragile Five* (except Turkey) with the argument put forward by Caldéron. If the correlation between savings and growth is smaller than the correlation with growth and investments, then savings increasing the CAD. So is the GDP-Savings correlation in the *New Fragile Five*, lower than the GDP-Investment correlations? To clarify this question, the correlation coefficients between the mentioned variables were examined. Correlation tables are presented in Tables 10-11-12.

Table 10. Correlation Coefficient Table (Turkey)

	GDP	Savings		GDP	Investment
GDP	1.0000		GDP	1.0000	
Savings	0.0854	1.0000	Investment	0.5219	1.0000

Table 11. Correlation Coefficient Table (The Fragile Five Countries – Turkey excluded)

	GDP	Savings		GDP	Investment
GDP	1.0000		GDP	1.0000	
Savings	0.4722	1.0000	Investment	0.4578	1.0000

Table 12. Correlation Coefficient Table (The Fragile Five Countries – Turkey included)

	GDP	Savings		GDP	Investment
GDP	1.0000		GDP	1.0000	
Savings	0.4379	1.0000	Investment	0.4384	1.0000

At this stage, correlation coefficients were examined for three different situations. First, in Turkey's GDP-Savings correlation and GDP-Investment correlation has been analyzed (Table 10). Then, both the *New Fragile Five Countries* - include Turkey (Table 12) and the *New Fragile Five Countries* - except Turkey (Table 11) were examined. As can be seen from the Table 10; Savings-GDP correlation is smaller than Investment-GDP correlation in Turkey. But the findings do not appear to support the Caldéron argument. But when the results of the panel (Table 8 and Table 12) are evaluated together, it is seen that the argument as argued by Caldéron is valid.

3. CONCLUSION

Current account deficit is a closely monitored indicator as a significant signal of future crises. And inadequacy of national savings is regarded as a significant cause behind current account deficit. Purpose of this study is to test the relationship between savings and CAD in the *New Fragile Five*, which become fragile due to balance of payments disequilibrium. For this purpose, 1994-2019 period annual national savings, current account balance and external debt have been analyzed within the framework of panel data analysis. The model was expanded with the external debt variable to better explain the relationship between savings and current account deficit in the Fragile Five. At the modeling stage of the research focused on the cointegration relationship. Panel cointegration tests with structural breaks based on LM developed by Westerlund (2006) and Westerlund & Edgerton (2008) were used. Economic growth and investments are included in the analysis as auxiliary indicators.

According to the results of the analysis;

- There is a cointegration relationship between relevant macroeconomic indicators.
- The external debt increases the CAD in the *New Fragile Five* countries.
- An increase in savings in Turkey -in contrast to the other countries- leads to a decrease in CAD.
- An increase in savings in Argentina, Egypt, Pakistan and Qatar causes an increase in CAD.

This surprising result can be explained by the argument put forward by Caldéron et al. (2000); if the *growth-savings correlation* remains lower than the *growth-investment correlation*, an increase in savings may lead to an increase in the CAD. But when the correlations of the related variables are analyzed, a result that does not support the argument of Caldéron is encountered. However, when the panel results are evaluated for all countries that constitute the fragile five, the argument defended by Caldéron is valid. However, the unique economic structures of the countries are very important and taken into consideration in the research; in the *New Fragile Five Countries* (except Turkey), where savings increase current deficits, the savings-GDP correlation is higher than the investment-GDP correlation. Whereas, in Turkey, where savings reduce current deficits, the savings-GDP correlation is lower than the investment-GDP correlation. These results identified for Turkey, which contrasts with the studies of Caldéron et al. (2000) and Ayla and Küçükkale (2018). This study is contributory to the “*Triple Deficit*” hypothesis involving few studies on this subject and the results of this study will contribute to the expansion of typology.

REFERENCES

- ALTUNÖZ, U., (2018). Cari açık bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı bağlamında Türkiye'nin üçüz açık analizi. *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık 2018, 175, pp.115-139.
- ARISTOVNIK, A., (2006). The determinants excessiveness of current account deficits in Eastern Europe and the former Soviet Union. *The William Davidson Institute Working Paper*, (827), pp.1-26.
- AYLA, D. and KÜÇÜKKALE, Y., (2018). Cari açık ve tasarruf ilişkisi: Caldéron Argümanı bağlamında Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2), pp.315-334.
- BARIŞ, S. and UZAY, N., (2015). Yurttiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 46, pp.119-151.
- BRISSIMIS, S. N., HONDROYIANNIS, G., PAPAZOĞLOU, C., TSAVEAS, N. T., and VASARDANI, M. A., (2010). Current account determinants and external sustainability in periods of structural change. *Bank of Greece Working Paper*, pp.117, 1-38.
- BRISSIMIS, S., HONDROYIANNIS, G., PAPAZOĞLOU, C., TSAVEAS, N., and VASARDANI, M., (2011). The determinants of current account imbalances in the Euro area: a panel estimation approach. *Munich Personal Repec Archive*, 35362, pp.1-30.
- CALDÉRON, C., CHONG, A., and LOAYZA, N., (2000). Determinants of current account deficits in developing countries. *Policy Research Working Paper*, 2398, pp.1-37.
- CALDÉRON, C., CHONG, A., LOAYZA, N., (2002). Determinants of current account deficits in developing countries. *Contributions to Macroeconomics*, 2(1), pp.1-31.
- CALDÉRON, C., CHONG, A., ZANFORLIN, L., (2001). Are African current account deficits different? Stylized facts, transitory shocks and decomposition analysis. *IMF Working Paper*, 1(4), pp.1-39.
- CARRION-I-SILVESTRE, J., CASTRO, T., and LÓPEZ-BAZO, E., (2005). Breaking the panels: an application to the GDP per capita. *The Econometrics Journal*, (2), pp.159-175.
- CHOI, H., MARK, N. C., and SUL, D., (2008). Endogenous discounting, The World saving glut and the U.S. current account. *Journal of International Economics*, (75), pp.30-53.
- CHOWDHURY, K., and SALEH, A.S., (2007). Testing the Keynesian proposition of twin deficits in the presence of trade liberalisation: evidence from Sri Lanka. *Department of Economics*, University of Wollongong.
- ÇİĞDEM, G., (2017). Investigation of the relationship between current account deficit and savings in Mena Economies: an empirical approach. *Int. Eco. Res*, 2017, 8(3), pp.01-06.
- ÇİĞDEM, G. and ÜLGEN, G., (2017). Is the inadequacy of national savings the reason of current account deficit? Empirical analysis in Fragile Eight. *The Empirical Economics Letters*, 16(4), pp.297-310.
- EBERHARDT, M. and BOND, S., (2009). Cross-section dependence in nonstationary panel models: a novel estimator. *MPRA Paper 17692*, University Library of Munich. Available at: http://mpra.ub.uni-muenchen.de/17692/1/MPRA_paper_17692.pdf.

- EBERHARDT, M. and TEAL F., (2010). Productivity analysis in global manufacturing production. *Economics Series Working Papers* 515, University of Oxford, Department of Economics.
- ENGEL, C., and ROGERS, J. H., (2006). The U.S. current account deficit and the expected share of World output. *Journal of Monetary Economics*, 53, pp.1063-1093.
- GENGENBACH, C., URBAIN, J. P., and WESTERLUND, J., (2016). Error correction testing in panels with common stochastic trends. *Journal of Applied Econometrics*, 31(6), pp.982-1004.
- GÜLOĞLU, B., TEKİN, R.B., and SARIDOGAN, E., (2012). Economic determinants of technological progress in G7 countries a re-examination. *Economic Letters*, 116, pp.604-608.
- HERRMANN, S., and JOCHEM, A., (2005). Determinants of current account developments in the Central and East European EU member states – consequences for the enlargement of the Euro Area. *Deutsche Bundesbank Discussion Paper*, 32, pp.1-43.
- KAPETANIOS, G., PESARAN H. M., and YAMAGATA, T., (2011). Panels with non-stationary multifactor error with structures. *Journal of Econometrics*, 160(2), pp.326-348.
- KARANFIL, M., (2014). Türkiye ekonomisinde tasarruf açığı sorunu: zaman serisi analizi. *Journal Of Entrepreneurship And Development*, 9(2), pp.1-18.
- KAYGISIZ, A.D., KAYA, D.G., and KÖSEKAHYAOĞLU, L., (2016). Türkiye’de tasarruf, yatırım, cari açık ve büyüme: 1980-2014 dönemi üzerine bir nedensellik ilişkisi analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), pp.273-300.
- KETENCI, N., (2010). Major determinants of current account in Russia. *Transition Studies Review*, 17(4), pp.790-806.
- KETENCİ, N. and UZ, İ., (2009). Determinants of current account in the EU: the relation between internal and external balances. *International Conference on Applied Economics*, pp.297-306.
- LIANG, S., (2012). Determinants of the U.S. current account. *International Journal of Social and Human Sciences*, 6, pp.297-302.
- MADDALA, G.S., TROST, R.P., LI, H., and JOUTZ, F., (1997). Estimation of short-run and long-run elasticities of energy demand from panel data using shrinkage estimators. *Journal of Business and Economic Statistics*, 15, pp.90-100.
- MURTY, K. S., SAILAJA, K., and MULUGETA, D. W., (2013). Macroeconomic determinants of current account deficit in Ethiopia. *Excel International Journal of Multidisciplinary Management Studies*, 3(1), pp.1-13.
- OBSTFELD, M., and ROGOFF, K., (1994). The intertemporal approach to the current account. *National Bureau Economic Research*, (4893), pp.1-75.
- O’CONNELL, P., (1998). The overvaluation of purchasing power parity. *Journal of International Economics*, 44, pp.1–19.
- PEDRONI, P., (2001). Purchasing power parity tests in cointegrated panels. *The Reviews of Economics and Statistics*, 83(4), pp.727-731.
- PESARAN, M. H., (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure. *Econometrica*, 74(4), pp.967-1012.

- PESARAN, M.H., (2007). A Simple panel unit root test in the presence of cross sectional dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), pp.265-312.
- PESARAN, M.H., (2015). Testing weak cross-sectional dependence in large panels. *Econometric Reviews*, 34, pp.1089-1117.
- PESARAN, M. H. and SMITH R.P., (1995). Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 68(1),pp.79-113.
- PESARAN, H., ULLAH, A., and YAMAGATA, T., (2008). A bias-adjusted lm test of error crosssection independence. *Econometrics Journal*, 11, pp.105–127.
- PESARAN, M.H., and YAMAGATA, T., (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), pp.50-93.
- SWAMY, P.A.V.B., (1970). Efficient inference in a random coefficient regression model. *Econometrica*, 38(2), pp.311-323.
- TAYLOR, A.M., (2002). A century of current account dynamics. *Journal of International Money and Finance*, 21(6), pp.725-748.
- TAYLOR, M.P., and SARNO, L., (1998). The behavior of real exchange rates during the post-Bretton Woods period. *Journal of International Economics*, 46, pp.281-312.
- WESTERLUND, J., (2006). Testing for Panel Cointegration with Multiple Structural Breaks. *Oxford Bulletin of Economics&Statistics*, 68(1), pp.101-132.
- WESTERLUND J., and EDGERTON, D.L., (2008). A simple test for cointegration in dependent panels with structural breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 70(5), pp.665-704.
- ZELLNER, A., (1962). An efficient method of estimating seemingly unrelated regressions and tests for aggregation bias. *Journal of American Statistical Association*, 57(298), pp.348-368.

NOTES

---

¹ For detailed information about the model, see the study of Westerlund and Edgerton (2008): p.672.

²1.Argentina, 2.Egypt, 3.Pakistan, 4.Turkey and 5.Qatar.

KÜRESELLEŞME VE BÖLGESEL KALKINMA EŞİTSİZLİKLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

GLOBALIZATION AND EFFECTS ON REGIONAL DEVELOPMENT DIFFERENCES

İbrahim Bora ORAN *

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE, e-mail: ibrahimoran@esenyurt.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0274-0921>

Geliş Tarihi: 12 Kasım 2019; Kabul Tarihi: 5 Mart 2020
Received: 12 November 2019; Accepted: 5 March 2020

ÖZET

Dünya ekonomisi perspektifinde küresel sistemin devam etmekte olduğu günümüzde halen bölgesel kalkınma farklılıklarının çözülmediği gözlemlenmektedir. Aslında tarihin ilk çağlarından itibaren dünyanın gelişmiş ülkeleri ve daha az gelişmiş olan ülkeleri arasında gelir ve kalkınma farklılıkları bulunduğu bilinmekle birlikte eşitsizlik sorunlarına gereken önemin verilmediği görülmektedir. Bu nedenle, küresel sistem sayesinde az gelişmiş ülkelerde sosyal ve ekonomik kalkınma düzeylerinin artırılması hakkında düzenlenen bu araştırma kapsamında küreselleşme ile sağlanması beklenen yararlanma olanaklarının etkileri ve sorunların devam etmesine yol açan nedenlerin bulunmasına çalışılmaktadır. Dünyada küreselleşmenin başlamasından sonra aradan çok uzun yıllar geçmesine rağmen hem farklı bölgelerde yer alan ülkeler arasında kalkınma farklılıkları bulunmaktadır hem de herhangi bir ülkenin kendi milli sınırları içindeki farklı bölgelerinde sosyal ve ekonomik gelişme farklılıkları devam etmektedir. Küreselleşme ile çözümlenmesi beklenen en önemli sorunlar arasında başta eşitsizlik ve yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılması olmak üzere küreselleşme politikalarının arka planındaki niyetlerin ve ülke yönetimlerinin sorumluluklarının belirlenmesi amacıyla bölgesel kalkınma analizlerine yer verilmektedir. Bu analizlerin sonuçlarına göre, küresel sistemin bölgesel gelişim farklılıkları üzerindeki etkileri değerlendirilirken, küreselleşme ile artan uluslararası ticaret faaliyetlerinde az gelişmiş ülkelerin ulusal çıkarlarının korunması, düzenlenen uluslararası ticaret anlaşmalarıyla yaratılan olumsuz etkilerin önlenmesi ve küreselleşmeye uyum ilkelerinin yeniden belirlenmesi için gereken en doğru hükümlere ulaşılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Bölgesel Kalkınma, Kalkınma Farklılıkları, Eşitsizlik, Bölgesel Eşitsizlik.

Jel Kodları: F6, O1.

ABSTRACT

It is observed in the World economy perspective that regional development differences cannot be still solved in our present day when global system continues. In fact, while it is known that there are income and development differences between the developed countries and underdeveloped countries of the World as from the ancient times of the history, it is clear that due consideration is not attached to the inequality problems. For this reason, it is tried to find the impacts of the utilization opportunities provided with globalization and the reasons leading the problems to continue within the scope of this research conducted on increasing the social and economic development levels in the underdeveloped countries thanks to the global system. Although too long years have passed after the starting of the globalization in the World, both there are development differences among the countries located in different regions and the social and economic development differences continue in the different regions within the own national boundaries of any country. The subject of completely removing the inequality and poverty that are the leading ones among the most important problems expected to be solved with the globalization system include the regional development analyses for the purpose of identifying, the intentions of the globalization policies and responsibilities of country government. According to the results of these analyses, while the impacts of the global system on the regional development differences are evaluated, it is aimed to reach the truest provisions required to protect the national interests of the underdeveloped countries in the international commercial activities increasing with the globalization, to re-identify the provisions of the harmonization to globalization and to prevent the negative impacts of the international trade agreements issued.

Key Words: Globalization, Regional Development, Development Differences, Inequality, Regional Inequality.

Jel Codes: F6, O1

1. GİRİŞ

Dünyada küreselleşme ile birlikte başlatılan uluslararası faaliyetlerin sonuçları ortaya çıkmaya başladıkça dünyanın farklı bölgelerinde bulunan ülkeler tarafından küresel sisteme aynı kolaylıkla uyum sağlanamadığı görülmektedir. Dünyanın farklı gelişme gösteren bölgelerindeki ülkeler arasında ve bazı ülkelerin ise kendi sınırları içinde yer alan farklı bölgeleri arasında sosyal ve ekonomik kalkınma farklılıkları halen devam etmektedir. Küreselleşmenin başlangıç yıllarında önce gelişmiş ülkeler arasında uluslararası ticaret faaliyetleri yüksek oranlarda gerçekleştirilmiş ve ortaya hegemonik güç olma rekabeti çıkmıştır. 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren gelişmekte olan ülkelerin de küreselleşmeye katılımıyla başta Çin ve bazı doğu Asya ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişimi hızlanmıştır. Ancak dünyanın tarihin eski çağlarından beri az gelişmiş olduğu bilinen bazı bölgelerindeki ülkelerin düşük kalkınma düzeyleri beklenen seviyeye halen ulaşamamıştır. Bu nedenle bölgeler arasında insani gelişme farklılıklarının ve yoksulluk sorunlarının devam ettiği bir dünyada küresel sistemin başarılı olduğunun kabul edilmesi mümkün olmamaktadır.

Bu çalışma kapsamında, küreselleşmenin hangi nedenlerden dolayı kalkınma sorunlarının çözülmesini sağlayamadığı, küreselleşme ile başlayan ekonomik faaliyetlerin olumlu ve olumsuz etkileri araştırılmakta ve yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik çarelerin belirlenmesine çalışılmaktadır.

Dünyada bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesi ve az gelişmiş ülkelerde yaşayan insan topluluklarının insani gelişim düzeylerinin arttırılmasını sağlayan ekonomik büyümedir. Sürdürülebilir büyümeyi hedefleyen politikalarla aynı zamanda yaşam standartlarının

yükseltildiği bir kalkınma başarısı beklenmektedir. Ayrıca dünyanın en yüksek gelişme sağlamış ülkelerinin, büyük bir ekonomik güce sahip olmalarından başka özellikle gelir dağılımında adaletli olmayı da sağlamış ülkeler oldukları görülmektedir.

Türkiye’de küreselleşmeye uyumlu bir büyüme modeli benimsenirken kalkınma planları ile küresel sistemde daha fazla pay alması hedeflenmiştir. Bu açıdan küresel rekabet koşullarında büyüyen bir ekonomiye sahip olma amacıyla kendi sınırları içindeki bölgesel kalkınma farklarının düzeltilmesine yönelik önerilerin belirlenmesine çalışılmaktadır.

2. KALKINMA VE KÜRESELLEŞME

Kalkınma kavramı sadece üretim düzeylerinin kişi başına gelir miktarının artması değil aynı zamanda az gelişme gösteren ülke toplumlarında ekonomik, sosyal ve kültürel düzeylerin de yükseltilmesidir. Bir ülkede kişi başına düşen milli gelirin yükselmesinin ve üretim miktarlarının artmasının yanı sıra örneğin sanayinin milli gelir veya ihracat miktarlarındaki payının artması gibi yenilikler kalkınmanın önemli unsurlarındandır (Han, 1999, 14). Bu anlamda kalkınma, büyümeden daha geniş kapsamlı bir gelişme kavramı ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Milli gelirin yıllık artış oranı kalkınma hızı olarak ifade edilmektedir ancak uzun süreçte aynı zamanda sanayi ve hizmetler sektöründeki gelişmeler ile sosyal ve kültürel alanlardaki gelişmeler kalkınma olarak kabul edilmektedir. Dünyadaki ülkeler kalkınma ölçütlerine göre üç ayrı grupta yer almaktadır (Şahin, 2016, 12);

- “Çok gelişmiş ülkeler: Bu gruptaki ülkelerde kişi başına milli gelir en yüksek düzeydedir. ABD, Japonya ve Avrupa ülkeleri bu grupta yer almaktadır.
- Orta düzeyde gelişmiş ülkelerde kişi başına milli gelir miktarı da orta düzeydedir. Örneğin Türkiye, İsrail ve Rusya bu grupta bulunmaktadır.
- Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına milli gelir düzeyi oldukça düşüktür ve az gelişmiş ülkelerde ise kişi başına milli gelir yoksulluk düzeyindedir”.

Dünyada küreselleşme sürecinde bölgesel kalkınma farklılıklarının çözümlenmesi bütün ülkeler ve toplumları açısından önemlidir çünkü kalkınma sosyal ve ekonomik refahın artışı anlamına gelmektedir ve aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik düzeyini yansıtmaktadır.

Küresel sistemin etkilerinin farklı bakış açısıyla farklı yorumlarla değerlendirildiği günümüzde teknolojik gelişmelerin de katkısıyla gerçekten küresel boyutta bir sistem oluşturulmuştur. Bu sistemin ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel açılardan farklı etkiler yarattığı, bütün dünyayı kapsadığı ve halen devam etmekte olduğu kabul edilmektedir. Küreselleşme taraftarları ve karşıtları tarafından yaratılan büyük bir tartışma platformunda belki de dünyanın en geniş kapsamlı literatürü küreselleşme konusunda oluşturulmuştur.

Küreselleşme taraftarı olanlar tarafından, yeni ekonomik sistemin bazı olumsuzluklar yaşansa da nihai hedefin herkesin yararına olacağı, dünyanın global bir köy haline geleceği ve bu süreçte tüm bireylerin ve ulusların kendilerine has becerilerine uygun görev dağılımları sayesinde genel bir refah düzeyi sağlanacağı iddia edilmektedir.

Küreselleşme karşıtları ise bu sistemin sömürünün küreselleşmiş hali olduğu ve gelecekte bu sömürünün daha da artacağı dolayısıyla da dünyayı çok ciddi sosyo-ekonomik sorunların beklediğine yönelik yoğun tartışmalar yapmaktadır. Sisteme eleştirel yaklaşan grubun ön plana çıkardığı konular arasında az gelişmişlik, gelir dağılımı bozuklukları, yoksulluk sorunu, insani gelişme çarpıklığı, çevre kirliliği, kültürel olumsuzluklar başta gelmektedir. Benzer ekonomik ve sosyal sıkıntılardan kurtulmanın bir çaresi olarak toplumların yapısına uygun kalkınma politikaları olması gerektiği ifade edilmektedir.

Küreselleşmenin sonuçları arasında özellikle bölgesel kalkınma farklılıklarının değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmada bir taraftan dünya genelinde bölgesel farklılıkların analizleri yapılırken aynı zamanda Türkiye örneği üzerinde bölgesel eşitsizliklerin önlenmesine yönelik gelişmelere yer verilmektedir.

3. KÜRESELLEŞME VE DÜNYADA BÖLGESEL KALKINMA FARKLARI

Küreselleşmenin ilk adımları, ikinci dünya savaşından sonra Avrupa devletlerinin savaşın olumsuz etkilerinden kurtulmaya çalışmaları, ABD'nin dünyanın hegemonik gücü olarak kabul edilmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin dağılması gibi önemli değişimlerin ardından başlamıştır. Bu dönemde, serbest piyasa ekonomisini savunan ABD liderliğindeki grupta yer alan ülkeler küreselleşme nedeniyle oluşması muhtemel sosyal olumsuzluklara karşı bazı sosyal hakların sağlanmasına yönelik politikalar uygulanmıştır. Diğer taraftan planlı ekonomiyi savunan grupta yer alan ülkeler tarafından liberal ekonomiyi içeren politikalar uygulanması tercih edilmiştir.

Serbest piyasa ekonomisine küresel sistem politikalarıyla yön veren gelişmiş batı ülkeleri, rakip ekonomik sistemin çöküşü ile birlikte liberal ekonomi politikasını terk etme olanağı bularak küresel ekonomik sistemin temellerini atmıştır. Dünya piyasasının serbest işleme dayanan ve ekonominin müdahale olmadan daha verimli işleyeceğini iddia eden klasik serbest piyasa ekonomisinin küresel şartlara uyarlandığı, uluslar üstü örgütler vasıtasıyla tüm dünyanın uyum sağlamanın beklendiği küreselleşme süreci başlatılmıştır. Küreselleşme ile küresel serbest ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılması, doğrudan ve dolaylı yatırımların serbestleşmesine yönelik politikaların uygulanması ve siyasi gücün uluslar üstü kurumlara devrinin amaçlandığı açıklanmaktaydı. Dünya barışı, sosyal, siyasal ve askeri politikalar için Birleşmiş Milletler, küresel ticaret için Dünya Ticaret Örgütü, küresel finans sistemi için ise Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu yanı sıra bölgesel kalkınma ajansları ve bölgesel bankalar gibi diğer kurumların da bu amaçlar için oluşturulduğu ifade edilmektedir.

Küreselleşme, kısa süre içinde hızla yükselen uluslararası ticaret faaliyetleriyle aynı zamanda teknolojik gelişmelerin de etkisiyle artan iletişim ve ulaşım olanaklarıyla önce sadece gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilen uluslararası ticaret faaliyetleri sonucunda dünyada bölgesel farkların artışı hızlandırmıştır. Daha sonra özellikle doğu Asya ülkeleri tarafından gösterilen başarılı performansla birlikte diğer gelişmekte olan ülkelerin de katılımının artmasıyla ekonomik büyüme sağlanabilmiştir ancak bölgesel kalkınma farkları artarak devam etmektedir. Çünkü küreselleşme politikalarıyla artan uluslararası ticaret faaliyetleri çerçevesinde gelişmiş ülkelerin devasa şirketlerinin çoğunluğu tarafından yapılan yatırımlarla az gelişmiş ülkelerle yapılan uluslararası ticaret anlaşmalarıyla bu bölgelerdeki ucuz işçilik ve üretim fırsatlarının ele geçirilmesiyle, küreselleşme ana hedefinden uzaklaşmıştır.

Aradan geçen uzun bir süreçten sonra küreselleşmenin etkileri ortaya çıkmaya ve sonuçları yaşanmaya başladıkça, dünyanın en az gelişmiş olan ülkelerinde insanların halen çok zor koşullarda yaşamlarını sürdürmeye devam etmek zorunda kaldıkları görülmüştür ve küreselleşmenin dünyadaki bütün ülkeler ve toplumları üzerinde aynı yararlanma olanaklarını sağlayacağına dair görüşler doğrulanmamıştır.

Dünyanın farklı bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklılığını yaratan sorunlara çözüm getirilmesi beklenirken, yabancı yatırımcılar tarafından az gelişmiş ülkelerde kurulan üretim tesislerinde ucuz işçilik koşullarında maliyetlerin düşürülmesi ve yöreye özgü ürünlerin bu şirketler tarafından pazarlanması sonucu gelirlerinin arttırılması ile karşılaşılmaktadır. Başlangıçta bu ülkelerdeki işsizlik sorunlarının azalacağı düşünülmekle birlikte çok uluslu şirketler tarafından, gerek üretim gerekse pazarlama alanlarında özellikle uzun süreli çalışma saatlerine karşılık ödenen işçilik ücretinin çok düşük olması yanı sıra daha ziyade mevsimlik olanlar işlerde insanlara sürekli gelir elde etme olanağı sağlanamadığı ve uzun süren işsizlik

dönemleri yaratıldığı gibi nedenlerden ev sahibi ülkelerin ulusal çıkarlarının göz ardı edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenlerle küreselleşmenin sorgulanması amacıyla yapılan analizlerde, hızla artan uluslararası doğrudan yatırım faaliyetlerinin paylaşımı, küresel ticarete katılım için gerekli olan ekonomik güç eşitsizliği, yoksulluk sorunlarının devam etmesi ve insani gelişme endeksi farklılıkları vurgulanmaktadır. Bu kapsamda örneğin dünyada ulusal ekonominin küresel ekonomiye entegrasyonu için önemli bir unsur sayılan doğrudan yabancı yatırımların 1990'lı yılların başında toplam stoklarının %75'inin ve doğrudan yabancı yatırım akışının %60'ının sadece üç ülkede toplandığı ve Kuzey Amerika, Avrupa Birliği ve Japonya üçlüsünün uluslararası yatırımların kaynağı ve yönlendiricisi olduğu, akışların özellikle bu üçlü arasında yoğunlaşması ile ABD'nin doğrudan yabancı yatırımların net ithalatçısı, Japonya'nın ise net ihracatçısı olan ve en fazla yararlanma sağlayan ülkeler olduğu açıklanmaktadır (Hirst, 2003, 91). Ayrıca doğu Asya ülkeleri tarafından çok başarılı bir performans gösterilmesi hakkında; "Küreselleşme politikalarını Doğu Asya'nın olumlu kullanabildiği çünkü uluslararası ekonomik kurumlar tarafından hiçbir müdahale görmedikleri gibi Doğu Asya'daki bazı ülkelerin küreselleşmeyi kendilerine göre düzenlediği, çok büyük bir hızla ekonomik bakımdan gelişmekte oldukları ve yoksulluğun büyük bir hızla azaldığı, küreselleşmeden yararlandıkları çünkü bu ülkelerde genelde, IMF ve diğer uluslararası ekonomik kurumlar tarafından küreselleşme düzenlemeleri ve uygulamaları yapılmadığı, böylece onların küreselleşmeyi kendileri için çalışır hale getirebildikleri" açıklanmaktadır (Stiglitz, 2004, 210).

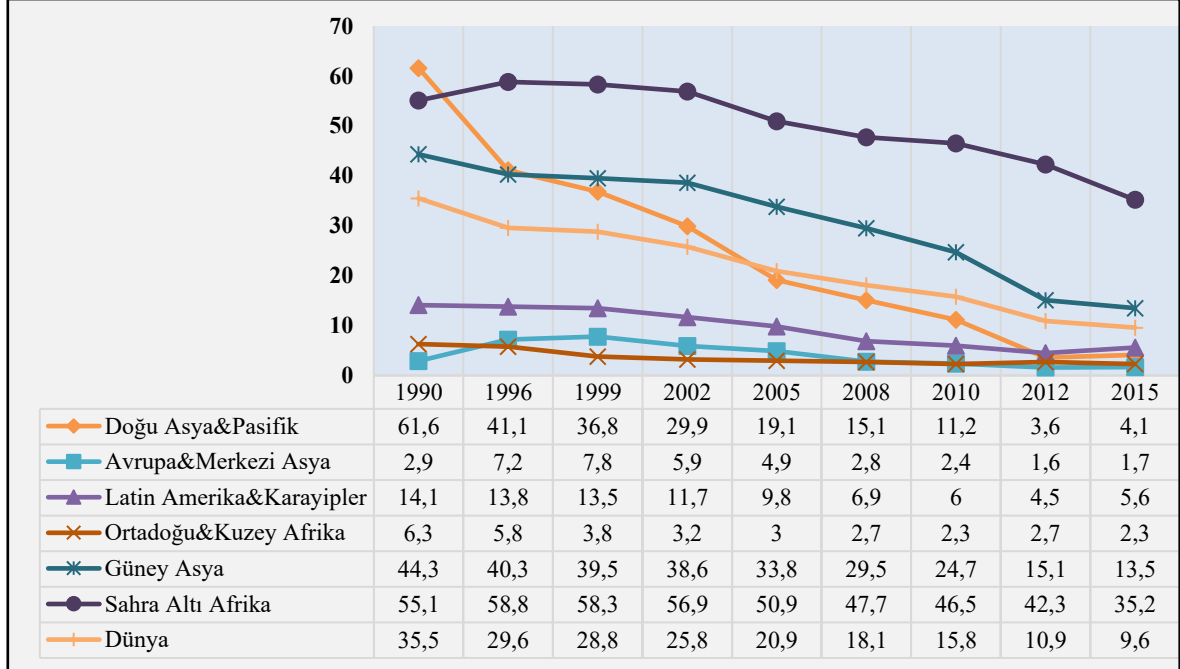
Bu dönemde World Bank (Dünya Bankası) veya International Monetary Fund (IMF) gibi uluslararası finans örgütlerinin az gelişmiş ülkelerin borçlarını silme veya azaltması önerileri artmaya başlamıştır. Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerle bu ülkelerin kalkınmalarına yönelik ticaret anlaşmaları yapmaları gerektiği öngörülmektedir. (Oxfam, 2000, 8). Dünyada küresel kalkınma hakkında, "Adil paylaşım açısından, küreselleşen dünya ekonomisi ile birçok ülke içinde zengin ve yoksul insanlar ile ayrıca zengin ve yoksul ülkeler arasındaki farkın artmakta olduğu, bu nedenle bazı sosyal bozulmalar ve gerginliklerin ortaya çıkmasına neden olduğu, hem uluslararası ve hem de ulus içinde adil paylaşımı sağlamak, demokrasiyi güçlendirerek toplumların ayakta kalmasını sağlamak gerektiği" önerilmektedir (Lechner, 2015, 439). Diğer taraftan ülke yönetimlerinin büyük sorumluluğu bulunduğu, bu nedenle her ülkenin yöneticileri tarafından uyum kararları alınmasına gereksinim duyulmasından yola çıkılarak olumlu sonuçlar elde edilmesinin sağlanacağı açıklanmaktadır.

Küreselleşme etkilerinin değerlendirildiği analizlerde küreselleşme ile dünyada büyük gelir artışları gerçekleştirmiş olan gelişmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler bulunmasına karşılık aynı zamanda bazı bölgelerde en önemli sorun olan yoksulluğun devam ettiği gösterilmektedir. Çünkü dünyadaki insanların bir kısmı yoksulluk sınırının altında hatta bazı bölgelerde açlık sınırında yaşamaktadır ve binlerce insan yoksulluğa bağlı nedenlerden dolayı ölmektedir (Kabaş, 2010, 14).

Küresel ekonomi sürecinde gelişmiş ülkelerin kişi başına milli gelirleri yükselirken dünyanın az gelişmiş bölgelerinde halen düşüş yaşanmasının ve bazı Güney Afrika ülkelerinde açlık sınırında yaşamaya zorlanan topluluklar bulunmasının temel nedenleri arasında küreselleşmenin olumsuz etkileri olduğu iddia edilmektedir. Bu süreçte ekonomik büyümenin ülkelerin kalkınma olgusunu nasıl etkilediği, küresel kalkınma odaklı gelişmenin bazı ülkelerdeki yoksulluğu neden ortadan kaldıramadığı ve küreselleşmenin başarılı olup olmadığı sorgulanmaktadır. Dünya Bankası tarafından yapılan bölgesel yoksulluk analizlerinin sonuçlarına göre küreselleşme ile beklenen çözümlerin sağlanamadığı ve geleceğe dair yapılan tahminlerde yoksulluk sorununun tamamen çözümlenmesinin mümkün olamayacağını düşünüldüğü açıklanmaktadır (World Bank, 2005, 20). Aşağıdaki grafikte dünyada yoksulluğun bölgesel dağılım yüzdelerinin 1990 ve 2016 yılları arasındaki eğilimi gösterilmektedir (W.B. 2017). Grafikten görüldüğü gibi dünyada yoksulluk oranı 1990 yılında

% 35,5 iken 2015 yılına gelindiğinde % 9,6 oranına düşerek azalmıştır ancak halen Sahra Altı Afrika bölgesinde yoksulluk % 35,3 oranındadır ve güney Asya bölgesinde % 13,5 oranında devam etmektedir. Diğer bölgelerde de düşüş eğilimi bulunmakla birlikte küreselleşme ile yoksulluk sorununun çözümlenemediği açıktır.

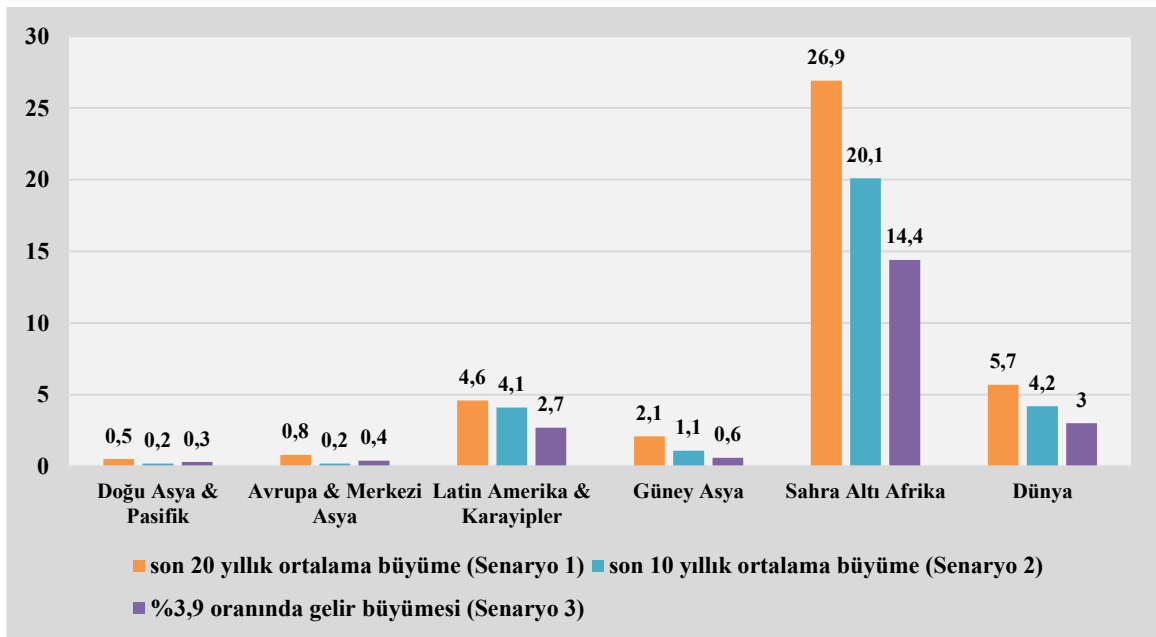
Grafik 1: Yoksulluğun Bölgesel Dağılımı (%) 1990 – 2016

Kaynak: World Bank, Poverty 2017.

Dünyada yoksulluğun bölgesel dağılımı hakkında geleceğe dair yapılan tahminlerde örneğin 2030 yılına gelindiğinde de Dünya Bankası tarafından açıklanan raporlarda Sahra Altı Afrika bölgesinde yoksulluk sorununun tamamen ortadan kaldırılmasının beklenemediği aşağıdaki grafikte gösterilmektedir. 2030 yılında dünya genelinde ortalama %3 oranında, Sahra altı Afrika bölgesinde % 14,4 oranında yoksulluk oranı olmasının beklediği gösterilmektedir.

Grafik 2. 2030 Yılı Tahmini Yoksulluk Oranları

Kaynak: World Bank Group, Poverty, s.2

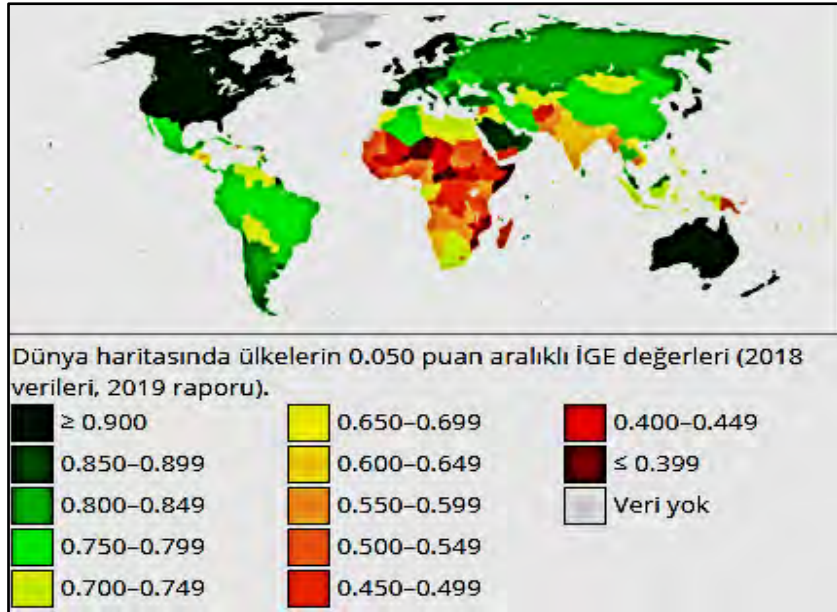

Ekonomik olarak büyüme ile kalkınma sağlanması hakkında yapılan yorumlarda, küreselleşme sürecinde başarılı bir performans göstermiş olan Çin, Brezilya veya Hindistan... gibi bazı ülkelerin ekonomik olarak dünyanın büyük ekonomileri arasına girmiş olmalarına karşılık kalkınma sıralamasında daha alt sıralarda yer aldıklarına dikkat çekilmektedir. Örneğin Çin küreselleşmenin etkisiyle dünyanın en büyük ekonomileri arasında görülmektedir ancak Çin'den çok daha küçük ekonomiler olarak İsveç, Norveç veya Finlandiya gibi bazı ülkelerin kalkınma düzeylerine henüz ulaşamamıştır. Sosyal kalkınma konusunda bir ülkedeki insanların yaşam kalitelerinin yüksekliği temel ölçü olarak değerlendirildiğinde bir ekonominin gücünün toplumlarının refah düzeyleri ile ölçülmektedir. Bu konuda ülke nüfusunun fazlalığı ve refah paylaşımının ülkenin tüm bölgelerine dağılımı önem kazanmaktadır.

Kalkınmanın amacı insani gelişme değerlerini yükseltmek ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması olduğuna göre; dünyada bütün bölgelerin insani gelişme endeksinin gösterildiği aşağıdaki dünya haritasında 0.900 ve üstü veya 0.399 ve altı insani gelişme endeksine sahip bölgeler bulunması dünyada bölgesel kalkınma farklılığının halen devam ettiğini açıklamaktadır. Bu nedenle küreselleşme sonucunda bölgesel kalkınma eşitsizliğinin çözümlenemediği kabul edilmektedir (Unctad, 2019, 181).

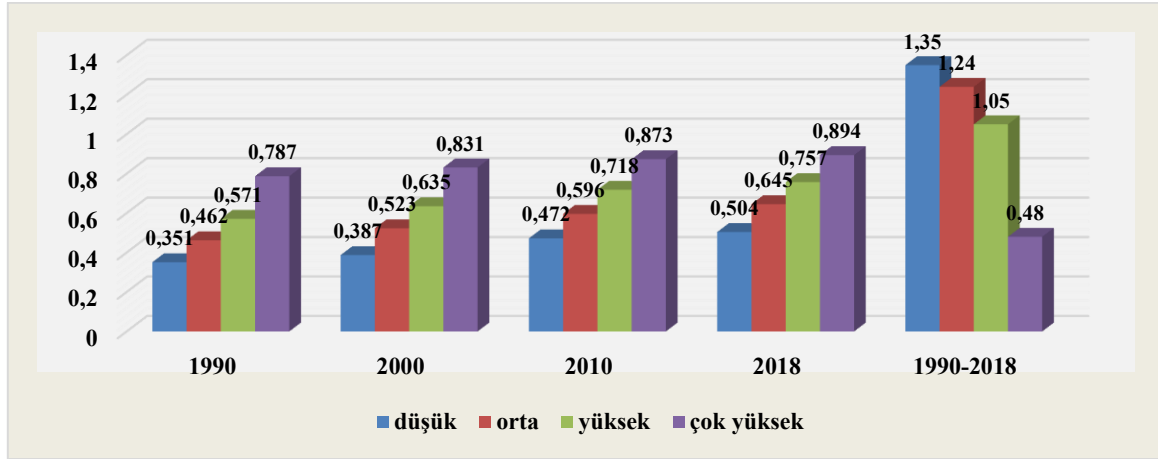
Dünyadaki en düşük insani gelişme endeksi Sahra Altı Afrika ve Güney Asya bölgelerinde olmak üzere dünyanın sadece iki bölgesinde, orta düzeyde insani gelişme endeksi ise, dünyanın Latin Amerika & Karayipler, Avrupa & Merkez Asya, Doğu Asya & Pasifik ve Arap Ülkeleri bölgelerinde görülmektedir (Unctad HDI, 2019).

Şekil 1. Dünya Haritasında Ülkelerin İGE değerleri – 2019

Kaynak: Unctad, HDI, 2019

Dünyada insani gelişme endeksi düzeylerinin 1990 ve 2018 yılları arasında küreselleşme etkisiyle gerçekleştirilen değerlerinin gösterildiği aşağıdaki grafikte, dünyadaki düşük insani gelişme endeksinin 1990 yılında 0,351 iken 2017 yılında 0,504 olduğu görülmektedir. Çok yüksek insani gelişme endeksi ise 1990 yılında 0,787 iken 2017 yılında 0,894 olmuştur. Buna göre aynı süreçte düşük insani gelişme endeksinin artış oranı % 1,35 iken çok yüksek insani gelişme endeksi oranı % 0,48'dir.

Grafik 3. Dünyanın İnsani Gelişme Endeksi (1990-2018)

Kaynak: Human Development Report, 2019.

Bu sonuçların etkisiyle öncelikle Birleşmiş Milletler örgütü tarafından az gelişmiş bölgelerdeki yaşam koşullarının düzeltilmesi ve insani gelişimin daha yüksek oranlarda sağlanması amacıyla bölgesel farklılıkların azaltılmasına ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin uygulanmasına yönelik çalışmalar kapsamında hazırlanan raporlarda yoksulluğun ortadan kaldırılması için gelişmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler az gelişmiş ülkelerle işbirliği yapmaya çağırılmaktadır (Donoher. 2017, 49).

Dünya ekonomi tarihinde bölgesel farklılıkların azaltılması ve ihtiyacı olan bölgelerin kalkınmasını sağlamak konusunda resmi veya özel kurumlar aracılığıyla kalkınma ajanslarının kurulduğu görülmektedir. Örneğin ikinci dünya savaşından sonra bu savaşın yarattığı ekonomik ve sosyal çöküşten kurtulmak isteyen ülkeler kurulan kalkınma ajansları ile oldukça yüksek yararlar sağlamıştır. Bu nedenle küreselleşme sürecinde hiçbir konuda kalkınma sağlayamayan bölgeler için benzer kalkınma stratejileri düzenlenmeye başlanmıştır. Bu amaçla kurulan bölgesel kalkınma ajansları tarafından bölgeler arasında dengeli bir yatırım faaliyeti kurulması, elde edilecek ekonomik ve sosyal refahın bölgeler arasında eşit dağıtılması amacına yönelik ilkeler belirlenmiştir. Bölgesel kalkınma ajansları bölgesel stratejilerin uygulanması, girişimciliğin desteklenmesi, altyapı hizmetlerinin sunulmasının sağlanması, kalkınma için çözümler sunulması ve finansal destekler sağlanması gibi hedefler için görevlendirilmiştir. Bölgesel refahın artırılması için belirlenen ara hedefler açıklanmıştır (Altınışik 2010, 11);

- Bölgelerin ekonomik olarak kalkınmasını desteklemek,
- Yatırımları arttırmak, rekabet gücünü arttırmak,
- İş bulma olanaklarını arttırmak,
- Bölgelerdeki yöreye özgün becerileri geliştirmek,
- Sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek,
- Sanayiye geliştirecek ortamlar yaratmak,
- Bölgede yabancı firmaların bulunması ve çoğalmasını desteklemek,
- Rekabet gücü yüksek yenilikçi firmaları desteklemek,
- Uluslararasılaşma girişimlerini teşvik etmektir.

Dünyada küreselleşme ile birlikte yeniden düzenlenen kalkınma politikaları, bölgesel kalkınma ajanslarının daha fazla önem kazanmasını ve bu ajansların faaliyetlerinin de yeniden düzenlenmesi ihtiyacını beraberinde getirmiştir (Karasu 2009, 6). Ayrıca bölgesel kalkınma ajanslarının yasal statüleri de ülkelere göre farklılık göstermektedir ve bu nedenle yeni kalkınma anlayışına göre farklı statüde yapılandırılan çok sayıda kalkınma ajansı kurulmuştur (Özen. 2005, 2). Örneğin Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerde kurulan kalkınma ajanslarında

görevler özel sektör ve sivil toplum ortaklığıyla yürütülmektedir ve kalkınma ajansları şirket olarak faaliyet göstermektedir. Batı Avrupa ülkelerinde sınırlı sorumlulukları olan kamu şirketleri olarak kurulmuş olan bölgesel kalkınma ajansları da bulunmaktadır (Eroğlu ve Kum 2010, 173). Bölgesel kalkınma ajansları farklı ülkelerde kalkınma ajanslarının yasal statüleri farklı olsa da bazı ortak özellikleri de bulunmaktadır. Bunlar, özel yasal kurallara tabi olan, organizasyon ve finansman yapıları aynı olan kuruluşlardır (Sert 2012, 130). Dünyadaki ülke uygulamalarında bölgesel kalkınma ajanslarının ağırlıklı olarak kamu kuruluşları statüsünde kurulduğu ve dünya genelinde bölgesel kalkınma ajanslarının finansal ihtiyaçlarının büyük kısmının kamu tarafından karşılandığı görülmektedir (Yılmaz 2019, 1-5).

Kalkınma ajanslarının faaliyetleri sonucunda bölgesel kalkınmanın sağlanmasında genel olarak; bölgeye ait hazırlanan planlar için kullanılacak yatırım ve desteklerin yeterli olması, bölge dışına göç edilmesinin önlenmesi, üretim ve dış ticaret projelerinin desteklenmesi ve bölgenin rekabet gücü kazanmasına yönelik politikalar uygulanması önerilmektedir. Ayrıca bölgede iletişim ve ulaşım altyapısının geliştirilmesi ve bölgede sağlık kurumları ve üniversiteler kurulmasına önem verilerek kalkınma ajansının faaliyetlerine katkı sağlanmasına dair öneriler çoğunluktadır (Pehlivan 2016, 403).

4. KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA

Türkiye'de önceki yıllardan beri bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını gidermek için devamlı bir çaba gösterilmektedir ve bütün bölgelerde daha yüksek kalkınma sağlanmasına yönelik olarak izlenen politikalar ekonomik koşullara göre değişkenlik göstermektedir. Aynı zamanda dünyada küreselleşme ile gelişen ekonomik koşullar Türkiye'nin bölgesel farklılıkları üzerinde de etkili olmuştur. Bu süreçte Türkiye küreselleşmeye uyum politikalarında olduğu kadar bölgesel kalkınma politikalarında da farklı uygulamalar başlatmıştır. Ülkenin küreselleşme ile birlikte artış gösteren uluslararası ticaret faaliyetlerine uyum açısından her bölgede eşit katılım olanaklarının bulunmaması nedeniyle bölgesel gelişme farklılıkları artarak devam etmektedir.

Türkiye'nin bölgesel kalkınma düzeylerindeki farklılıklar konusunda, önceki yıllarda olduğu gibi özellikle Marmara bölgesinde küreselleşmeden yararlanma olanaklarının daha fazla olmasına karşılık özellikle doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde aynı olanakların sağlanamaması nedeniyle istenen kalkınmaya düzeylerindeki farklılığın düzeltilmediği görülmektedir. Ancak son yıllarda Türkiye'nin farklı bölgelerinde bu konuda önemli çalışmalar yapılmakla birlikte bölgeler arasındaki coğrafi ve sosyoekonomik farklılıklar nedeniyle, sahip oldukları kaynaklar, ulaşım olanakları, alt yapı düzenlemelerinin yeterliliği ve nitelikli işgücü sayısı gibi konularda sorunlar bulunmasına bağlı olarak küreselleşmeye eşit düzeyde katılım sağlanması mümkün olmamaktadır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'ye giren doğrudan yabancı yatırımların sahibi olan şirket sayıları gösterilmekte, 1954 ve 2018 yılları arasındaki süreçte bu faaliyetlerin bölgesel dağılım payı açısından değerlendirilmektedir. Marmara bölgesinde küreselleşmeden önceki döneme göre küreselleşmeye katılımın başladığı 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren artış eğilimi görülmektedir ve 2018 yılına gelindiğinde Marmara bölgesi ülkenin diğer bölgelerine kıyasla çok daha fazla sayıda yabancı yatırımcı tarafından tercih edilmiştir. Sıralamada Akdeniz ve Ege bölgelerinde de doğrudan yabancı yatırımların arttığı görülmektedir. Doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde aynı gelişme sağlanamadığına göre Türkiye'deki bölgesel farklılığın halen devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır (HM 2019).

Tablo 1. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Bölgesel Dağılım Payı 1954 – 2018

BÖLGELER Şirket Sayısı	1954- 2001	2006	2007	2008	2009	1954- 2010	1954- 2018
Marmara	3.864	9.086	10.643	12.214	13.837	14.877	40.717
Akdeniz	536	2.273	2.750	3.244	3.565	3.796	9.235
Ege	665	2.146	2.573	2.899	3.157	3.329	5.025
İç Anadolu	638	1.180	1.224	1.410	1.587	1.693	3.153
Karadeniz	79	118	-	-	-	-	-
Güney Doğu Anadolu	44	103	-	-	-	-	1.979
Doğu Anadolu	15	49	-	-	-	-	-
Diğer	-	-	1.118	1.312	1.474	2.755	5.232
Toplam	5.841	14.955	18.308	21.079	23.620	26.450	65.341

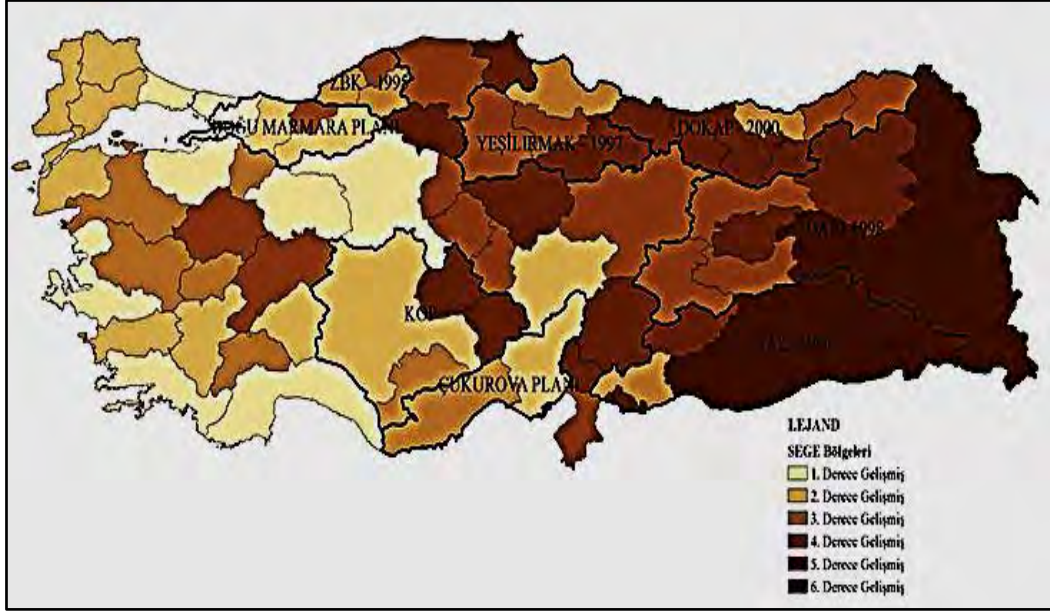
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yased 2002- 2007- 2019 Raporları.

Dünyada olduğu gibi Türkiye içinde de düşük kalkınma gösteren bölgelerde genellikle başlangıçtan beri var olan ve düzeltilemeyen ekonomik ve yapısal sorunlar bulunmaktadır ve coğrafi yapıdan kaynaklanan şartlar bölgesel politikaların sonuçlarını etkilemektedir. Bölgenin sosyo kültürel açıdan yapısal özellikleri de etkili olmaktadır çünkü az gelişmiş bölgelerdeki alt yapı, eğitim, kültür, sağlık gibi alanlardaki nitelikler sonuç alınmasında belirleyici olmaktadır. Bölgelerde yaşanan doğal afetler, ülkenin ekonomik sorunları veya küresel krizlerin yansımaları, bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmasını etkilemiştir.

Bir ülkenin kalkınması ile tüm bölgelerinin kalkınması arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır çünkü tüm bölgeler ülke bütünlüğünü oluşturduğuna göre her bölgenin kalkınma düzeyinin ülke ekonomisini etkileyeceği açıktır. Bu nedenle bölgesel kalkınma, ülke içerisindeki bölgelerin sürdürülebilir kalkınma ve bölge refahının artırılması hedeflerini gerçekleştirme faaliyetleri olarak ifade edilmektedir (İldırar 2004, 16). Bu amaçla ülkede kalkınma yaklaşımı bölgesel kalkınma ajansları oluşturularak bölgelere özgü kalkınma modeline dönüştürülmüştür. Bölgesel kalkınma ajanslarının temel amaçları; bölgede girişimciliğin artmasına yönelik destek gösterilmesi, işbirliği yapılarak bölgesel çözümlerin belirlenmesi, gerekli finansal desteklerin sağlanması için çözüm aranmasıdır (Maç 2006, 6). Türkiye’de bu amaçla kurulmuş olan 26 bölgesel kalkınma ajansı bulunmaktadır. Bölgesel kalkınma ajansları, hem bölge içinde hem de bölgeler arasında bulunan kalkınma farklarının azaltılması amacıyla, yöresel potansiyeli harekete geçirerek bölgenin rekabet gücünün geliştirilmesi için çalışmalar yapmaktadırlar (Arslan 2005, 274).

Ülkemizde doğal ve beşerî koşullar nedeniyle bölgesel gelişmişlik bakımından önemli farklılıklar bulunması nedeniyle bölgelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkı azaltmak amacıyla bölgesel kalkınma projeleri geliştirilmiştir. Başlıcaları; GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi- 9 il), DAP (Doğu Anadolu Projesi – 16 il), KOP (Konya Ovaları Projesi), DOKAP (Doğu Karadeniz Projesi- 7 il), ZBKP (Zonguldak, Bartın, Karabük Bölgesel Gelişme Projesi) ve YHGP (Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi – 4 il)’dir.

Şekil 2. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Planı Yapılan Bölgeler – 2018

Kaynak: Kamu İdaresi.net, 2019.

Son yıllarda sosyo ekonomik olarak güçlü, uluslararası piyasada rekabet gücü artmış olan ve refah düzeyi yüksek bölgeleriyle kalkınmış bir ülke için Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi düzenlenmiştir. 2023 yılında ulaşmak üzere dört genel amaç belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı 2014, 110);

- “Ülkede bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılarak refah düzeyinin ülke genelinde dengeli olarak yayılmasının sağlanması,
- Türkiye’deki bütün bölgelerin kalkınma düzeylerinin değerlendirilmesi ve rekabet güçlerinin artırılmasıyla milli kalkınmaya katkı sağlanması,
- Türkiye’nin tüm bölgelerinin ekonomik ve sosyal olarak güçlendirilmesi,
- Ülke genelinde her bakımdan dengeli bir düzen kurulmasıdır”.

Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması, genel olarak yaşam kalitesinin artırılması ve hizmetlere erişimin sağlanması hedeflenmektedir. Bu çerçevede, öncelikle bölgelerin küresel rekabet gücünün artırılmasına yönelik planlar yapılması, alt yapı eksikliklerinin tamamlanması, sağlık kurumları ve üniversite kurulması gibi faaliyetlerin hızlandırılması, ekonomik ve sosyal uyumun güçlendirilmesi kapsamında nitelikli işgücünün artırılması önerilmektedir.

5. SONUÇ

Dünyada sosyal kalkınmanın temel amacı toplumlara refah düzeyi yüksek bir yaşam sağlayabilmektir ancak küreselleşme sürecinde ekonomik kaynaklar ve finansal zenginlik artarken yoksulluk tamamen yok edilememiş ve bölgesel insani gelişme farklılıkları düzeltilememiştir. Küreselleşmenin başlangıç yıllarındaki vaatlerin aksine yoksul bölgelerin kalkındırılması olması gereken asıl amaç gözden kaçırılarak kalkınma genellikle ulusal gelirin büyüklüğü ile ölçülmeye çalışılmıştır. Gerçek bir kalkınma kriteri olarak ülke gelirlerinin artırılması önemlidir ama bir ülkenin kalkınmasının sadece gelir boyutunda düşünülmemesi aynı zamanda gelir dağılımının dengeli olması gerekmektedir. Çünkü insani kalkınma aslında sadece ekonomilerin değil aynı zamanda insanların da zenginliğinin artırılmasına bağlıdır.

Küreselleşme ile dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bölgesel kalkınma farklılıklarına çözüm getirilemediği hakkında, bir taraftan bu sorunların çözümüne yönelik küresel sistem

politikalarıyla çare aranmadığı, diğer taraftan bölgesel kalkınma düzeylerinin düşük olduğu bilindiği halde bazı az gelişmiş ülkelerdeki devlet yönetimlerinin sorumlulukları olmasına rağmen ulusal çıkarların korunmasına yönelik kararlar verilmediği düşünülmektedir. Ayrıca küresel sisteme katılım konusunda, gelişmiş ülkeler küreselleşmenin başlangıcından itibaren güçlü ekonomik ve sosyal kalkınma nitelikleri sayesinde az gelişmiş ülkelere göre daha avantajlı olmaktadır. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmeye katılımı ancak 2000'li yılların ikinci yarısından sonra artış göstermektedir. Dünyadaki az gelişmiş ülkelerde ise beklenen ekonomik büyüme ve kalkınma özellikle bazı bölgelerde mümkün olamamıştır. Ekonomik olarak büyüme performansı başarılı olan ülkelerde bile kalkınma sorunlarının devam ediyor olması nedeniyle küresel ekonomi sisteminin daha ziyade gelişmiş ülkelerin çıkarlarına yönelik kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin yararlanma olanakları artmakla birlikte küreselleşme ile eski sorunların tamamen yok edilemediği anlaşılmaktadır. Dünyanın her bölgesinde insani gelişme düzeylerinde istenen gelişmenin gerçekleştirilememesi nedeniyle küreselleşme eleştirilmektedir. Az gelişmiş bölgelerde ülkelerin kendi kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla ekonomik ve sosyal gelişim politikalarında iyileştirme stratejileri belirlenmesi ve kalkınma projeleri planlanması gibi reformların gerektiği görülmüştür. Geleceğe dair önlemler alınması adına, bölgesel kalkınma farklılıkları ile ilgili sorunların çözümlenmesine yönelik olarak yapılması gerekenler konusunda, örnek olarak gelişmiş ülkelerin kalkınma düzeylerini arttırmak amacıyla başlangıçta bilimsel ve teknolojik gelişmenin yanı sıra sanayileşmeye paralel iş olanaklarının arttırılmaya ve çalışma koşullarının iyileştirilmesini sağlamaya çalıştığı vurgulanmakta ve önerilmektedir.

Bölgesel gelişme farklılığı sorunlarını yaşayan az gelişmiş ülkelerin, küreselleşme nedeniyle yaratılan olumsuz etkileri kendi yararlanma olanaklarını arttırmaya yönelik çevirmeleri için, öncelikle uluslararası ticarete rekabet gücünü arttırmak amacıyla teknolojiyi kullanmaları ve kendi ürünlerini pazarlayabilmeleri gerekmektedir. Yoksa küresel rekabet piyasasında faaliyet gösteren taraflar büyük kazançlar elde ederken, diğer tarafın sürekli kayba uğraması kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla, söz konusu ülkelerde ekonomik ve mali politika önlemleri alınması, işgücünün eğitim düzeyi ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin geliştirilmesine önem verilmesi ve uluslararası ticaret faaliyetlerinde yapılan işbirliği kapsamında ulusal çıkarların korunması gerekmektedir. Sonuç olarak ekonomik küreselleşme sürecinin yarattığı kazançların ve kayıpların bölgesel bloklar, ülkeler, şirketler ve bireyler arasında paylaşımının adaletli dağılımının sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTINIŞIK, S. & PEKER, H.S. 2010. Bölgesel Kalkınma Ajansları, Ekonomik Önemi, Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Durumları. Bütçe Dünyası Dergisi. Sayı 34, No:2148, 11
- ARSLAN, K. 2005. Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s: 276.
- DONOHER, W. J. 2017. The Multinational and the Legitimation of Sustainable Development. International Journal. 49, Indiana, United State University.
- EROĞLU, M., ve KUM, M., 2010, Türkiye'de Kalkınma Ajanslarının İdari Teşkilat İçindeki Yeri, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 35, Ocak-Temmuz 2010 ss.175-198 http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi35/eroglu_kum.pdf
- HAN, E. 1999, İktisadi Kalkınma, Eskişehir: Anadolu Yayınları, 14.
- HDR, Human Development Report, 2015, Work for Human Development. http://www.human_development-report.com Erişim tarihi: 11.09.2018.
- HIRST, P. & THOMPSON, G. 2003, Küreselleşme Sorgulanıyor, Çev: Çağla Erdem, Elif Yücel, Ankara: Dost Kitabevi, 3. Bs. 91-95.
- HM, Hazine Müsteşarlığı, Yased Raporları, 2020, <https://www.hmb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.12.2019
- ILDIRAR, M. (2004). Bölgesel Gelişme ve Kalkınma Stratejileri. Ankara: Nobel Yayınevi.
- IMF, 2002, Staff Papers, from; “ IMF databases and Consensus Forecasts”, 19. <http://www.imf.com> Erişim tarihi: 10.12.2018.
- KABAŞ, T. 2010, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları”, 14.
- T.C.K.B. Kalkınma Bakanlığı, 2020. <https://www.turkiye.gov.tr/kalkinma-bakanligi>, Erişim Tarihi: 18.02.2020
- KARASU, K., 2009, "Yerelleşme Söylemi ve Bölge Kalkınma Ajansları", Memleket Siyaset Yönetim, 4 (11): 1 - 43. <http://www.msydergi.com/uploads/dergi/105.pdf>
- LECHNER, F. & BOLI, J. 2015, The Globalization Reader, A Better World is Possible, International Forum on Globalization, 439- 444.
- MAÇ, N. (2006). Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye. Konya: Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi Araştırma Raporu.
- OXFAM, Report 2000, Oxford: Reprinted by permission from Oxfam Publishing, 2000. <http://www.oxfam.com> Erişim Tarihi: 12.07.2018.
- ÖZEN, P., 2005, “Bölgesel Kalkınma Ajansları”, <https://www.tepav.org.tr/> Erişim: 13.09.2019
- PEHLİVAN, P. 2013, Türkiye'de Kalkınma Ajanslarının Yerel Ekonomi Üzerine Etkileri: Zafer Kalkınma Ajansı Örneği, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2013 Cilt: 11 Sayı: 3, ss: 412-438.
- SERT, O. 2012, BÖLGE, Türkiye'de Bölge Kavramı Ve Kalkınma Ajanslarının Yapısı, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 119-146. <http://sbe.kilis.edu.tr/>
- STIGLITZ, J. And STİGLİTZ, E. 2004, Globalism Discontents, Boston, USA: The American Prospect, 2002, 2. edition, USA: Blackwell Publishing, 2004, 210.

- ŞAHİN, H. 2016, Büyüme, Kalkınma, Gelişme Hakkında Bilgiler. <http://www.ekodialog.com/>, Ekodiyalog.com makale arşivi, 12, Erişim. 20.08.2018.
- WORLD BANK, 2015, Regionalism and Development, Global Economic Prospects, Trade,20.<http://www.worldbank.com>Erişim: 28.07.2017.
- UNCTAD, 2009, 2010, 2015, Birleşmiş Milletler Gelişim Programının İnsani Gelişim Raporu.<http://www.unctad.com> Erişim tarihi: 17.05.2017.
- UNDP, Human Development Report. 2019. Human Development for Everyone, s: 300 http://hdr.undp.org/sites/default/files/2019_human_development_report.pdf (Erişim Tarihi: 17.11.2019)
- UNDP, Human Development Index, https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/_nsani-geli_me-endeksleri-ve-goestergeleri--2018-statistiksel-gue.html, Erişim Tarihi: 11.11.2019)
- WB, WORLD BANK 2020. Yoksulluk İstatistikleri, <https://data.worldbank.org/>, Erişim Tarihi: 11.12.2019)
- YASED, International Investors Association Report, 2010, 2011, 2015 (TCMB verileri ile), <http://www.yased.com.tr> Erişim tarihi: 12.12.2018.
- YILMAZ, V. 2019. İç Göçün Nedenleri ve Değerlendirilmesi: Bitlis İli Örneği. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11 (18).